بانگ و قامەت

نوسینی سیروان حامد

مامۆستا محمد ملا فایەق پێشەکی بۆ نوسیوە

چاپی یەکەم
١٤٣٦ك - ٢٠١٥ ز

مافی چاپکردنی پارێزراوە

ناوی کتێب: بانگ وقامەت
ئامادەکردن: سیروان حامد
دیزاینی بەرگ: هیوا تاوگۆزی
نۆرەی چاپ: یەکەم
تیراژ: ١٠٠٠
ساڵی چاپ: ٢٠١٥
ژمارەی سپاردن: ژمارە (   )ی ساڵی (   )ی پێدراوە.

بسم الله الرحمن الرحيم

إنَّ الحمدَ لله نحمده ونستعينه ونستغفره ونعوذ بالله من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا من يهده الله فلا مضلَّ له ومن يضلل فلا هادي له وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له وأشهد أن محمَّداً عبده ورسوله.

أما بعد: بانگبێژان خاوەنی پاداشتێکی زۆر گەورەن بۆیە لە هەموان سەربەرزترن لە قیامەتداو لە هەموانیش شایەتی دەرانیان زۆرترەو هەموان بە دوایاندا وشەکانی بانگ دەڵێنەوەو داوای لێخۆشبوونیان بۆ دەکەن وەك پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرموێت: (يَشْهَدُ لَهُ كُلُّ رَطْبٍ وَيَابِسٍ سَمِعَ صَوْتَهُ).[1] وە ئەوان لە چاکترین بەندەکانی خوا دێنە هەژمار وەك پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرموێت: (إنَّ خيارَ عبادِ الله الذين يراعون الشمسَ والقمر والنجوم لذكر الله).[2] وە تەنها ئەوانن کە پاداشتیان هاوشێوەی پاداشتی ئەوانەن کە لە گەڵیاندا نوێژ دەکەن وەك پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرموێت: (ولهُ مثلُ أجرِ مَنْ صلَّى معه).[3]

لە دوای تەماشاکردنی کتێبی (بانگ و قامەت)ی برای بەڕێزمان مامۆستا (سیروان حامد) بینیم کە کتێبێکە شایستەی خوێندنەوەیەو نووسەری بەڕێزمان هەموو لایەنێکی بابەتەکەی کۆکردووەتەوەو پوختەی کردووەو بە شێوەیەکی بە پێزو ئاسان دایڕشتووەو ئاماژەی بە هەموو ئەو سەرچاوانە کردووە کە بابەتەکانی لێ وەرگرتوون، داواکارم خوای گەورە پاداشتی ئەم ماندوبوونەی بداتەوەو لێی وەربگرێت و بیکاتە تای تەرازووی کارە چاکەکانی لە قیامەتداو ئەم نووسراوەش بکاتە جێی سوود بۆ هەموو موسڵمانان.

محمد ملا فایەق
٢١/ جُمادَى الآخرة ١٤٣٦ بەرامبەر ٢٠١٥/٤/١٠
سلێمانی

---

[1] صحيح. بڕوانە: (صحيح الترغيب) (٢٣٣).

[2] حسن. بڕوانە: (الصحيحة) (٣٤٠٠) (صحيح الترغيب) (٢٤٤).

[3] صحيح لغيره. بڕوانە: (صحيح الترغيب) (٢٣٤ – ٢٣٥).

پێشەکی

إنَّ الحمدَ لله نحمده ونستعينه ونستغفره ونعوذ بالله من شرور أنفسنا وسيئات أعمالنا إنه من يهده الله فلا مضلَّ له ومن يضلل فلا هادي له وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له وأشهد أن محمَّداً عبده ورسوله.

☎✂❑⇖✡♦✌✂◆➚ ♦×⇦♑🕭⅄✐♐✂ ♐❑♠♒⑨❑🕯✵🕓♦③✧
⬥⬥◆❑ 🕓♑❍♑✍♐⬧🌒➔✍ ❑📫⌂❍ ⅄✐♐✂ ☎✂❑→🌒✸✍♐✂
(آل ✧♦♌❑←☺♐⬛⇔❍⑩✌ ☠←☞☼❑🕮♦❑ ⬩⬧♐🌒 ❑×➔⇩❑➔▦⬧👍
↓❑♐❑☪♌♐✂ ♐❑♠♒⑨❑🕯✵🕓♦③✧ عمران:١٠٢)
📭➚▤⬧🌒■⬛⬧🏵 ❽♑🕭⅄✐♐✂ ⇖☠➚▤✸📭◆❻ ☎✂❑→🌒✸✍♐✂
♐❑♠⬀☸♑✌ ♦📪■⬛⌂⌘◆❑ 🖃❑⌂⑨♑■🕓◆❑ 🖫▪⬂▦✵☼ ♊♑♓✌
☪⬧🕭⌂♊🙰❻ ♐◆☹⬃♠⬀☸♑✌ ⭘☸♦📭◆❑ ♐⌂♑⌂♉⬀❑⌂♏
☎✂❑→🌒❑✍♐✂◆❑ 🗐 ☯➚✐♐✿❍♐⬥◆❑ ✂☪❸❷♑⌖⌧🗿
🕓♑❍♐📭 ♦♌❑➚♎◆➚✐♐✿❍⬧✍ ❽♑🕭⅄✐♐✂ ⅄✐♐✂
♦♌🕭⌧🗿 ⅄✐♐✂ ❑♌♐🌒 🗐 ♦🏳🕭♦■⬀❻☞🏵♐✂◆❑
⬂♦⬛❍■⬛♦ ⬀☠➚▤⬂❍■⬛♦ ❻◆🕭♑⑩⌛✡♐✧ (النساء: ١)

☎✂❑⇖☪♦✌✂◆➚ ♦×⇦♑🕭⅄✐♐✂ ♐❑♠♒⑨❑🕯✵🕓♦③✧
☪⬧⬀❑⬧🕭 ☎✂❑➚♎❑➔🕭◆❑ ⅄✐♐✂ ☎✂❑→🌒✸✍♐✂
⬀☠➚▤⬧♎ ⇳⌧♐⬛⇔🕓⇖③ ⬉⬅⬈⬏ ✂✡⑨③♑⑨⌂♒
⬀☠➚▤⬧♎ ⬀❷♑▦⬂⇔♦③◆❑ ⬀📭➚▤■⬛🕓⌂☺⇳⇖❑🕮
⅄✐♐✂ ⬈➚♑➲⇖③ ♊♦✌◆❑ ▤ ⬀☠➚▤♦📭❑←☼➔❶
✂🕖♏⬀❑⬧▫ ⌂♏♐⬧▫ ⇳⑨⬧🌒⬧▫ 🕐⇖🕮⬧✐❑←♒◆❻◆❑
⇖♦➔♑⑩☺🕖♐ ⬈⬉⬊⬅⬏✧ (الأحزاب: ٧٠-٧١)

أما بعد، فإنَّ أصدقَ الحديث كتابُ الله تعالى، وخيرَ الهدي هَديُ محمّدٍ (ﷺ)، وشرَّ الأمور محدثاتها، وكلَّ محدثة بدعة، وكلَّ بدعةٍ ضلالة، وكلَّ ضلالةٍ في النار.[٤]

بانگدان بۆ پێنج نوێژە فەرزەکە یەکێکە لە تایبەتمەندیەکانی ئوممەتی موحەممەد (ﷺ) و، لە دیارترین دروشمە ئیسلامیەکانیەتی و، خاڵی جیاکەرەوەیە لە نێوان وڵاتی کوفرو وڵاتی ئیسلامداو، پەیوەستە بە گەورەترین پایەکانی ئیسلامەوە – دوای شایەتومان– کە نوێژەو، ڕستەکانی بنچینەکانی بیرو باوەڕی ئیسلامی لە خۆ گرتووە.

---

[٤] ئەمە وتاری پێویستی (خطبة الحاجة)یە کە پێغەمبەری خودا (ﷺ) فێری هاوەڵانی دەکرد، پێشینانیش وتارو وانەو پەرتووکەکانیان هەر بەم وتارە دەستپێدەکرد. ئەلبانی ڕەحمەتی خوای لێبێت نامیلکەیەکی لە سەر داناوە هەر بە ناوەوە (خطبة الحاجة).

هەر بۆیە زانایان لە کتێبەکانیاندا گرنگیەکی زۆریان پێ داوەو ئەحکام سوننەت و ئاداب وبەتاڵکەرەوەکانیان تێدا باسکردووە.

بەڵام بە داخەوە ساڵانێکی زۆرە لە جیهانی ئیسلامیدا بە گشتی و لە کوردستانی خۆشەویستیشدا بە تایبەتی کەمتەرخەمیەکی زۆری تێدا کراوەو لە شێوازی ڕاستەقینەی خۆی لادراوەو چەندین بیدعەو داهێنراو لە سەرەتاو کۆتایی ئەم دروشمە پیرۆزەوە زیاد کراوەو، سەرەڕای زۆر دووبارەبونەوەی ئەم دروشمە گەورەیەش کەچی زۆربەی بانگبێژان بێئاگان لە زۆرێك لە ئەحکام و سوننەت و ئادابەکانی و دەکەونە نێو هەڵەو لادانەوە کە هەندێکی دەبێتە مایەی بەتاڵبوونەوەی بانگەکانیان!

لە لایەکی تریشەوە نەبوونەی پەرتووکێکی لەم شێوەیە لە کتێبخانەی کوردیدا – ئەوەندەی من ئاگادارբم– تاوەکو بانگبێژان بە تایبەتی و موسڵمانانیش بە گشتی سوودی لێ ببینن و لە ئەحکام و سوننەت و ئادابەکانی بانگ و قامەت ئاشنا بن.

بۆیە هەستام بە کۆکردنەوەی بابەتەکانی بانگدان و قامەتکردن بۆ بانگبێژان و بۆ گوێگرانیشی لەم پەڕاوەدا بە ناوی (بانگ و قامەت) ئەویش بە پشتبەستن بە سەرچاوە فەرموودەییەکان و کتێبە فیقهییەکانی هەر چوار مەزهەب و زانایانی تریش –ڕەحمەتی خودا لە هەموویان بێت– لە گەڵ هەڵبژاردنی ڕای بە هێز لە ناویاندا بە بێ دەمارگیری بۆ هیچ لایەکی دیاریکراو بە ئومێدی ئەوەی ببێتە هاندەرێکی باش بۆ بانگبێژانمان تاوەکو بتوانن هەڵەکانیان ڕاستکەنەوەو بانگ و قامەتەکانیان بەو شێوەیە بێت کە لە سوننەتی پێغەمبەری پێشەوامان‌دا (ﷺ) هاتووە.

لە هەندێ شوێنیشدا بە مەبەست فەرموودەی لاوازو هەڵبەستراویشم باسکردووە تاوەکو خوێنەرانی بەڕێزی لێ ئاگادار بکەمەوە.

سروشتی کاری مرۆڤیش وایە لە هەڵەو کەموکورتی پارێزراو نابێت موزەنی[٥] دەڵێت: (لَوْ عُورِضَ كتابٌ سَبْعِينَ مرةً لَوُجِدَ فيهِ خَطَأً، أَبَى اللهُ أن يكونَ صَحِيحًا غَيْرُ كِتابِهِ).[٦]

---

[٥] موزەنی: ناوی یەحیای کوڕی ئیسماعیلی میسرییەو لە هۆزی موزەنە، لە ساڵی (١٧٥ك)ی لە دایکبووەو لە ساڵی (٢٦٤ك)ی لە تەمەنی (٨٩) ساڵیدا مردووە، یەکێکە لە دیارترین قوتابیەکانی پێشەوا شافیعی و سەرخەری مەزهەبەکەی. سير أعلام النبلاء (١٢/٤٩٢)

[٦] موضح أوهام الجمع والتفريق (١/ ١٤).

واتە: ئەگەر پەڕاوێك حەفتا جار پێداچوونەوەو بژاری بۆ بکرێت هەر هەڵەی تێدا دەدۆزرێتەوە، خودا نایەڵێت هیچ کتێبێك ڕاست بێت جگە لە کتێبەکەی خۆی.
بۆیە خۆشحاڵ دەبم هەر براو خوشکێکی بەڕێز لە هەر تێبینی و هەڵەو کەمو کورتیەك ئاگادارم کاتەوە تاوەکو لە چاپی داهاتوودا – ئەگەر خودا ویستی لە سەر بێت – ڕاستی کەمەوە.

لە کۆتاییدا داواکارم لە خودای گەورەو بە بەزەیی ئەم کارەم لێوەربگرێت و بیخاتە تای تەرازووی چاکەکانم و بەزەیی بە خۆم و دایك و باوکمدا بێتەوەو لە تاوانەکانمان خۆشبێت. آمین
سبحانك اللهم وبحمدكَ أشهدُ أن لَّا إلهَ إلاّ أنتَ أشتغفرُكَ وأتوبُ إليكَ.

هەڵەبجەی تازە
٢ جُمادَی الآخرة ١٤٣٦
٢٢ أذار ٢٠١٥
Sirwanbinhamed@gmail.com
٠٧٧٠١٩٥١٦٦٦

بسم اللّه الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على خاتم الأنبياء والمرسلين وعلى آله وصحبه أجمعين ومن تبعهم بإحسان إلى يوم الدين.

أما بعدُ:

إجازة في الأذان والإقامة

فإن الله سبحانه وتعالى قد خصَّ هذه الأمَّة بخصائص عدّة ومنها الأذان وقد أفرد الفقهاء له أبوابا وأقساماً في مصنَّفاتهم ومن نعمة الله علينا أن نرويه بالأسانيد المتصلة إلى منتهاه، وبعد أن طلب منّي أخي فضيلة الشيخ (**سيروان حامد**) الإجازة بالأذان والإقامة أجبته تحقيقاً لحسن ظنّه فأقول وبالله التوفيق: إنّي قد أجزتُه بالرواية عنّي وأخبره بأنّي أروي أحاديث الأذان عن شيخنا المحدّث الشيخ صبحى السامرائي رحمه الله تعالى عن أبي الصاعقة عن نعمان خير الدين أفندي الآلوسي ابن المفسر أبى ثناء عن أبي ثناء محمود بن عبدالله الآلوسي صاحب التفسير (روح المعاني) عن علي بن محمد سعيد السويدي عن أبيه راوية العراق أبي عبدالله محمد سعيد السويدي عن ابن عقيلة المكي (وقد ورد بغداد) عن عبدالله بن سالم البصري عن المُلاّ إبراهيم بن حسن الكوراني (صاحب الأمم لإيقاظ الهمم) عن صفيّ الدين أحمد المدني عن الرملي عن زكريا الأنصاري عن ابن حجر عن أبي محمد عبدالله بن محمد بن محمد بن سليمان النيسابوري الأصل، المكي عن إمام المقام رضي الدين أبي محمد إبراهيم بن محمد بن أبي بكر الطبري عن أبي القاسم عبد الرحمن بن أبي حرمي عن أبي الحسن علي بن حميد بن عمار الطرابلسي أنبأنا أبو مكتوم عيسى بن الحافظ أبي ذر عبد بن محمد الهروي أنبأنا أبي قال أنبأنا العلامة أبو اسحاق إبراهيم بن أحمد المستعلي قال أنبأنا الفِرَبْري أبو عبدالله محمد بن يوسف بن مَطر أنبأنا البخاري أبو عبدالله محمد إسماعيل بن إبراهيم قراءة عليه وأنا أسمع قال حدثنا محمود بن غَيلان

قال حدثنا عبد الرزاق قال أخبرنا ابن جريج قال أخبرني نافع أن ابنَ عمر كان يقول كان المسلمون حين قدموا المدينة يجتمعون فيتحيّنون الصلاة ليس ينادى لها فتكلم يوم في ذلك فقال بعضُهم اتخذوا ناقوسا مثل ناقوس النّصارى وقال بعضهم بل بوقاً مثل قرن اليهود فقال عمر أولا تبعثون رجلاً ينادي بالصّلاة فقال رسول الله (ﷺ) يا بلال قم فناد بالصّلاة.

وأخبره بأنّي أروي حديث الأذان في مسند الإمام أحمد بنفس الإسناد الى الحافظ ابن حجر عن الحافظ العراقي وأبي الحسن الهيثمي قالا: أخبرنا محمد بن إسماعيل بن إبراهيم الأنصاري الدمشقي ابن الخباز وأبي الحسن علي بن أحمد بن إبراهيم العرضي بالقاهرة قال الأول أخبرنا مسلم بن علان وقال الثاني قُرئ على زينب بنت مكي وأنا أسمع وأجازنا الفخر بن البخاري إن لم يكن سماعا قالوا أنبأنا حنبل بن عبدالله المُكثِر أخبرنا أبو القاسم عبدالله بن محمد بن الحصين قال أخبرنا أبو علي الحسن بن علي التميمي الواعظ أخبرنا أبو بكر أحمد بن جعفر القطِّيعي حدثنا عبدالله بن الإمام أحمد قال حدثنا أبي قال حدثنا يونس حدثنا فَليح عن زيد بن أبي أُنيسة عن عمرو بن مُرّة عن عبد الرحمن بن أبي ليلى عن معاذ بن جبل قال أحيلت الصلاة ثلاثة أحوال وأحيل الصيام ثلاثة أحوال فأما أحوال الصلاة فان النبي (ﷺ) قدم المدينة وهو يصلي سبعة عشر شهراً إلى بيت المقدس ثم إنّ الله أنزل عليه ﴿▫⬧❑◆✌♏☞ ❒◆♉⇳♑⌂⌨⌂ ⅄☒➲⇳❷♦ ✂👓🕾⤳⬂☺⌂○⬄➚⬃⑨🙰 ✂👓🕾⤳⬂⧫⌂❷♦✂✈🙰 ▤﴾ قال فوجَّهَهُ الله الى مكة قال: فهذا حول. قال: وكانوا يجتمعون للصلاة ويؤذِن بها بعضهم بعضاً حتى نقسوا أو كادوا ينقسون. قال ثم أن رجلاً من الأنصار يقال له عبدالله بن زيد أتى رسول الله (ﷺ) فقال: يا رسول الله اني رأيت فيما يرى النائم ولو قلت إنّي لم أكن نائماً لصدقت، إذ رأيتُ شخصاً عليه ثوبان أخضران فاستقبل القبلة فقال الله أكبر الله أكبر، أشهد أن لا إله إلا الله مثنى مثنى حتى فرغ من الأذان ثمّ أمهل ساعة قال: ثم قال مثل الذي قال غير أنه يزيد في ذلك قد قامت الصلاة فقال رسول الله (ﷺ): (علمها بلالا فليؤذن بها)

وأخبره أنّي أروي حديث الأذان لأبي محذورة في صحيح الإمام مسلم بنفس الإسناد الى الحافظ ابن حجر قال أخبرنا أبو عبد الله محمد بن ياسين الجزولي المقرئ إجازة

مكاتبةً قال أنبأنا الشريف موسى بن علي بن أبي طالب العلوي الموسوي قراءة عليه وأنا حاضر إجازةً منه قال أنبانا العلامة تقي الدين أبو عمرو عثمان ابن صلاح الشافعي والحافظ الحسن بن محمد بن محمد البكري سماعا عليهم لجميعه قالوا أنبانا المؤيد ابن محمد الطوسي قال أنبأنا فقيه الحرم أبو عبد الله محمد ابن الفضل الصاعقي الفراوي قال أنبأنا أبو الحسين عبد الغافر ابن محمد الفارسي قال أخبرنا أبو أحمد محمد ابن عيسى الجلودي قال أخبرنا أبو إسحاق إبراهيم بن محمد ابن سفيان قال أخبرنا الإمام مسلم بن الحجاج القشيري رحمه الله قال حدثني أبو غسان المِسمعيُّ مالك ابن عبدالواحد وإسحاق ابن إبراهيم قال أبو غسان حدثنا مُعاذ وقال إسحاق أخبرنا معاذ ابن هشام صاحب الدّستوائي وحدثني أبي عن عامر الحول عن مكحول عن عبدالله مُحيريز عن أبي محذورة أنّ نبي الله (ﷺ) علّمه هذا الأذان: (الله أكبر الله أكبر، أشهد أن لا إله الله أشهد أن لا إله الله، أشهد أنّ محمداً رسول الله أشهد أنّ محمداً رسول الله، ثم يعود فيقول أشهد أن لا إله الله أشهد أن لا إله الله، أشهد أنّ محمداً رسول الله أشهد أنّ محمداً رسول الله حيّ على الصلاة مرتين حيّ على الفلاح مرتين زاد إسحاق الله أكبر الله أكبر لا إله إلاّ الله[٧].

وأوصي المجاز أعلاه بتقوى الله وطاعته ولزوم أوامره وأن لا ينساني ومشايخي من صالح دعواته،

وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على خاتم أنبيائه وعلى آله وصحبه أجمعين.

حررها في مدينة حلبجة الجديدة حماها الله
أبو بكر رعد بن محسن بن حاوي الصقار السامرائي
في يوم الأحد ١/رمضان ١٤٣٥هـ
الموافق لـ (٢٠١٤/٦/٢٩ م)

---

[٧] **وروى هذ الحديث الإمام النسائي في سننه الكبرى بنفس الأسناد المتقدم في صحيح مسلم ولكن بتفصيل أكثر وببيان حال الترجيع، وهو ضمن الإجازة.** (**الشيخ رعد السامرائي**).

پێناسەی بانگ وقامەت

- **پێناسەی بانگ.**

بانگ لە زمانەوانیدا: ڕاگەیاندن.[٨]

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿❁❒◆🕮❑➊⬩🕓♌➢ 👌♓🙰⇗🙪 ✂👓✏★ ❒◆➏◆♒←❑✏⊗🕮🙰🕗⊞ ✆⊗🖫■➐ ✂👓✆☪□👓□➷ ...❁﴾[٩]

واتە: ئەمەش ڕاگەیاندنێکە لە لایەن خواو پێغەمبەرەکەیەوە بۆ هەموو خەڵکی.

لە زاراوەشدا: ڕاگەیاندنی هاتنی کاتی نوێژ بە چەند ڕستەو دەستەواژەیەکی تایبەت.[١٠]

- **پێناسەی قامەت**

قامەتیش (الإقامة) لە زمانەوانیدا: بە واتای دروستکردن و نیشتەجێبوون و دەرکەوتن و ڕاستکردنەوەو بەردەوامیدان.[١١]

لە زاراوەشدا: ڕاگەیاندنە بۆ ئەنجامدانی نوێژە فەرزەکان بە چەند ڕستەو دەستەواژەیەکی تایبەت.[١٢]

---

[٨] **المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج للنووي: (٤/٧٥)، الفقه الإسلامي وأدلته: (١/٦٩١).**

[٩] **(التوبه:٣).**

[١٠] **نيل الأوطار: (٢/٣٨)، الفقه الإسلامي وأدلته: (١/٦٩١).**

[١١] **لسان العرب: (١٢/٤٩٦)، المصباح المنير في غريب الشرح الكبير: (٢/٥٢٠).**

[١٢] **مغني المحتاج: (٢/١٣٥) بەدەستکاریەوە.**

هەندێك جاریش وشەی (التثویب) بۆ قامەت بەكار دەهێنرێت وەك فەرموودەی: (حَتَّى إِذَا ثُوِّبَ بِالصَّلَاةِ أَدْبَرَ)[١٣]، چونكە وشەی (التثویب) واتە: دووبارەكردنەوەی ڕاگەیاندن بۆ نوێژ لە پاش ڕاگەیاندی یەكەم، ئەم واتایەش لە قامەتدا بەدیدەكرێت.[١٤]

هەروەها وشەی (أذان)یشی بۆ بە كاردێت وەك فەرموودەی: (بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلَاةٌ)[١٥]، ڕاڤەكەرانی فەرمووده دەڵێن لە بەر زاڵبوونە (التغلیب) هەر وەك وشەی (العُمَران) واتە ئەبو بەكرو عومەر –خوایان لیّ ڕازیبێت– و (القَمَران) واتە خۆرو مانگ، یاخود لە بەر هاوبەشبونیان لە واتادا چونكە قامەت ڕاگەیاندنە بۆ ئەنجامدانی نوێژو بانگیش ڕاگەیاندنە بۆ هاتنی كاتی نوێژ.[١٦]

---

[١٣] صحیح: دواتر (تخریج)ی دێت.

[١٤] أحكام الأذان والنداء والإقامة سامي فراج الحازمي ل: ٢٦.

[١٥] صحیح: دواتر (تخریج)ی دێت.

[١٦] فتح الباري لابن حجر العسقلاني: (١٠٧/٢).

سەرەتای دەستپێکردنی بانگ و قامەت

پێغەمبەری خودا (ﷺ) لە سەرەتای فەرزبوونی نوێژەوە لە مەککە تاوەکو کۆچکردنی بۆ مەدینە بە بێ بانگ نوێژی دەکرد لە مەدینەش هاوەڵان خۆیان یەکتریان لە کاتی نوێژ ئاگادار دەکردەوە، پاشان لە سەر ڕاوێژێکی عومەری کوڕی خەتتاب خودا لێی ڕازیبێت بیلال[17] خەڵکی بانگ دەکرد بۆ نوێژ بەڵام ئەو بانگکردنە ئەو بانگە نەبوو کە ئێستە دەدرێت وەك پێشەوا نەوەوی و ئیبن حەجەرو ئەلبانی دەڵێن[18] پاشان زۆری پێناچێت بە خەوەکەی عەبدوڵڵای کوڕی زەید پێغەمبەری خودا (ﷺ) بانگە

---

[17] بیلالی کوڕی ڕەباحی حەبەشی بانگبێژی پێغەمبەری خودا (ﷺ)، لە کاتێکدا بێباوەڕان لە سەر یەکتاپەرستی ئازاریان دەدا ئەبوبەکر دەیکڕێت و ئازادی دەکات، یەکێکە لەو حەوت کەسەی لە سەرەتاوە موسڵمانبوونی خۆیان ئاشکرا کردووە، لە مەدینە پێغەمبەری خودا (ﷺ) دەیکاتە برا لە گەڵ ئەبو عوبەیدەی کوڕی ئەلجەڕڕاح ومژدەی بەهەشتیشی پێداوە، بەشداری هەموو غەزاکانی کردووە، پاش مردنی پێغەمبەری خودا (ﷺ) دەچێتە شام بۆ جیهادکردن، لە ساڵی (٢٠ك) لە دارەییا مردووە، (٤٤) فەرموودەی لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە.

بڕوانە: سير أعلام النبلاء ل ٣٤٧–٣٦٠، الإصابة في تمييز الصحابة (١/ ٤٥٥–٤٥٧).

[18] المجموع شرح المهذب (٣/ ٧٦)، فتح الباري لابن حجر (٢/ ٧٨)، الثمر المستطاب في فقه السنة والكتاب للألباني (ص: ١١١)، المفهم لما أشكل من تلخيص كتاب مسلم (٤/ ٩٢).

شەرعیەکەی چەسپاند، ئەمەش لە سەر ڕای زۆربەی هەرەزۆری زانایان ساڵی یەکەمی کۆچی بوو[19]، ئەمانەی خوارەوەش هەندێکن لەو بەڵگانە:

١- عن ابْنِ عُمَرَ كَانَ يَقُولُ كَانَ الْمُسْلِمُونَ حِينَ قَدِمُوا الْمَدِينَةَ يَجْتَمِعُونَ فَيَتَحَيَّنُونَ الصَّلَاةَ لَيْسَ يُنَادَى لَهَا فَتَكَلَّمُوا يَوْمًا فِي ذَلِكَ فَقَالَ بَعْضُهُمْ اتَّخِذُوا نَاقُوسًا مِثْلَ نَاقُوسِ النَّصَارَى وَقَالَ بَعْضُهُمْ بَلْ بُوقًا مِثْلَ قَرْنِ الْيَهُودِ فَقَالَ عُمَرُ أَوَلَا تَبْعَثُونَ رَجُلًا يُنَادِي بِالصَّلَاةِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ) يَا بِلَالُ قُمْ فَنَادِ بِالصَّلَاةِ.[20] واتە: کاتێك موسڵمانەکان هاتن بۆ مەدینە کۆدەبوونەوەو کاتی نوێژیان دەخەملاند، کەس بانگی نەدەدا، ڕۆژێکیان باسیان لێوە کرد، هەندێکیان وتیان: زەنگێك وەك زەنگەکانی گاورەکان دابنێن، هەندێکی تریان وتیان: کەڕەنایەك وەك کەڕەنای جولەکە دابنێن، عومەریش خوای لێ ڕازیبێت وتی: ئەی بۆ پیاوێك نانێرن بانگ بدات بۆ نوێژ، پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی: ئەی بیلال هەستە بانگ بدە بۆ نوێژ.

لە ڕیوایەتێکی تردا[21] هاوەڵان باسیان لە ئاگرکردنەوەش کردووە بە مەبەستی کۆکردنەوەی خەڵکی بۆ نوێژ بەڵام پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئەویشی پەسەند نەکردووە.

٢- عَنْ أَبِى عُمَيْرِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ عُمُومَةٍ لَهُ مِنَ الأَنْصَارِ قَالَ اهْتَمَّ النَّبِىُّ (ﷺ) لِلصَّلاَةِ كَيْفَ يَجْمَعُ النَّاسَ لَهَا فَقِيلَ لَهُ انْصِبْ رَايَةً عِنْدَ حُضُورِ الصَّلاَةِ فَإِذَا رَأَوْهَا آذَنَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا فَلَمْ يُعْجِبْهُ ذَلِكَ قَالَ فَذُكِرَ لَهُ الْقُنْعُ - يَعْنِى الشَّبُّورَ - وَقَالَ زِيَادٌ شَبُّورَ الْيَهُودِ فَلَمْ يُعْجِبْهُ ذَلِكَ وَقَالَ: (هُوَ مِنْ أَمْرِ الْيَهُودِ)، قَالَ فَذُكِرَ لَهُ النَّاقُوسُ فَقَالَ: (هُوَ مِنْ أَمْرِ النَّصَارَى)، فَانْصَرَفَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ زَيْدِ بْنِ عَبْدِ رَبِّهِ وَهُوَ مُهْتَمٌّ لِهَمِّ رَسُولِ اللَّهِ (ﷺ) فَأُرِىَ الأَذَانَ فِى مَنَامِهِ - قَالَ- فَغَدَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ (ﷺ) فَأَخْبَرَهُ فَقَالَ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ: إِنِّى لَبَيْنَ نَائِمٍ وَيَقْظَانَ إِذْ أَتَانِى آتٍ فَأَرَانِى الأَذَانَ. قَالَ وَكَانَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رضي الله عنه قَدْ رَآهُ

---

[19] هەندێکیش ڕایان وایە لە شاری مەککە پێش کۆچکردن بۆ مەدینە بانگدراوە، بەڵام سەرجەم بەڵگەکانیان لاوازن، ئیبن حەجەری عەسقەلانی دەڵێت: والحق أنه لا يصح شيء من هذه الأحاديث .
بڕوانە: فتح الباري: (٢/ ٧٨-٧٩).

[20] رواه البخاري: (٦٠٣) و مسلم: (٨٣٥).

[21] رواه البخاري: (٦٠٣)، ومسلم (٨٣٧).

قَبْلَ ذَلِكَ فَكَتَمَهُ عِشْرِينَ يَوْمًا – قَالَ – ثُمَّ أَخْبَرَ النَّبِىَّ (ﷺ) فَقَالَ لَهُ: (مَا مَنَعَكَ أَنْ تُخْبِرَنِى؟) فَقَالَ سَبَقَنِى عَبْدُ اللَّهِ بْنُ زَيْدٍ فَاسْتَحْيَيْتُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ): (يَا بِلاَلُ قُمْ فَانْظُرْ مَا يَأْمُرُكَ بِهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ زَيْدٍ فَافْعَلْهُ)، قَالَ فَأَذَّنَ بِلاَلٌ.[٢٢] واته: پێغەمبەر (ﷺ) زۆر خەمی ئەوەی دەخوارد کە چۆن خەڵکی کۆکاتەوە بۆ نوێژ، پێی وترا: لە گەڵ هاتنی کاتەکانی نوێژدا ئاڵایەك دابنێ ئەگەر خەڵکی دیتیان ئەوا یەکتر ئاگادار دەکەنەوە، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) ئەمەی بە دڵ نەبوو، ئینجا باسی کەڕەنای بۆ کرا، ئەویشی بە دڵ نەبوو فەرمووی: ئەوە لە کاری جولەکەکانە، ئینجا باسی زەنگی (ناقوس)[٢٣] بۆ کرا، فەرمووی: ئەوە لە کاری گاورەکانە.

عەبدوڵڵای کوڕی زەید گەڕایەوە لە خەمی ئەوەدا بوو کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) خەمی بۆ دەخوارد، ئەوە بوو شەو لە خەویدا بانگدانی پێ نیشاندراو بەیانی هاتەوە بۆ لای پێغەمبەری خوا (ﷺ) و پێی وت: ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) بەڕاستی من ئەمشەو لە کاتێکدا نە بە تەواوی خەوم لێکەوتبوو نە بە تەواویش بە خەبەر بووم کەسێك هات بۆ لام و بانگدانی پێ نیشاندام.

هەروەها عومەری کوڕی خەتتابیش خوای لێ ڕزی بێت پێشتر هەمان خەوی بینیبوو، بەڵام بۆ ماوەی بیست ڕۆژ شاردبوویەوە، پاشان بۆ پێغەمبەری خوای (ﷺ) گێڕایەوە، پێغەمبەریش (ﷺ) پێی فەرموو: ئەی بۆ زوتر بۆت باس نەکردم؟ وتی: عەبدوڵڵای کوڕی زەید پێشم کەوت ئیتر منیش ڕووم نەهات بۆتی بگێڕمەوە.

پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی: ئەی بیلال هەستە ئەوەی عەبدوڵڵای کوڕی زەید پێتی دەڵێت جێبەجێی بکە.

٣- عن عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ رضي الله عنه قَالَ لَمَّا أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ) بِالنَّاقُوسِ يُعْمَلُ لِيُضْرَبَ بِهِ لِلنَّاسِ لِجَمْعِ الصَّلاَةِ طَافَ بِى وَأَنَا نَائِمٌ رَجُلٌ يَحْمِلُ نَاقُوسًا فِى يَدِهِ فَقُلْتُ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَتَبِيعُ النَّاقُوسَ قَالَ وَمَا تَصْنَعُ بِهِ؟ فَقُلْتُ نَدْعُو بِهِ إِلَى الصَّلاَةِ. قَالَ أَفَلاَ أَدُلُّكَ

---

[٢٢] رواه أبوداود (٤٩٨) وصححه الألباني في صحيح أبي داود (٥١١) وشعيب الأرنؤوط.

[٢٣] دارێکی درێژەو بە دارێکی بچووکتر لێی دەدرێ، گاورەکان بە کاریان دەهێنا بۆ ڕاگەیاندنی کاتی نوێژەکانیان.

عَلَى مَا هُوَ خَيْرٌ مِنْ ذَلِكَ فَقُلْتُ لَهُ بَلَى. قَالَ: فَقَالَ: تَقُولُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ حَىَّ عَلَى الصَّلاَةِ حَىَّ عَلَى الصَّلاَةِ حَىَّ عَلَى الْفَلاَحِ حَىَّ عَلَى الْفَلاَحِ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ قَالَ ثُمَّ اسْتَأْخَرَ عَنِّى غَيْرَ بَعِيدٍ ثُمَّ قَالَ وَتَقُولُ إِذَا أَقَمْتَ الصَّلاَةَ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ حَىَّ عَلَى الصَّلاَةِ حَىَّ عَلَى الْفَلاَحِ قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ فَلَمَّا أَصْبَحْتُ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ﷺ) فَأَخْبَرْتُهُ بِمَا رَأَيْتُ فَقَالَ: (إِنَّهَا لَرُؤْيَا حَقٌّ إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَقُمْ مَعَ بِلاَلٍ فَأَلْقِ عَلَيْهِ مَا رَأَيْتَ فَلْيُؤَذِّنْ بِهِ فَإِنَّهُ أَنْدَى صَوْتًا مِنْكَ). فَقُمْتُ مَعَ بِلاَلٍ فَجَعَلْتُ أُلْقِيهِ عَلَيْهِ وَيُؤَذِّنُ بِهِ – قَالَ – فَسَمِعَ ذَلِكَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ وَهُوَ فِى بَيْتِهِ فَخَرَجَ يَجُرُّ رِدَاءَهُ وَيَقُولُ وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُ مِثْلَ مَا رَأَى.

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ) (فَلِلَّهِ الْحَمْدُ).[٢٤] واته: عەبدوڵڵای کوڕی زەید دەڵێت: کاتێك پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمانی دا بە دروستکردنی زەنگ[٢٥] بۆ ئەوەی بەکاربهێنرێت بۆ کۆکردنەوەی خەڵکی بۆ نوێژ، لە خەومدا پیاوێك هات بۆلام زەنگێکی بە دەستەوەبوو، پێم گوت: ئەو زەنگە دەفرۆشیت؟ گوتی: بۆچیتە؟

گوتم: خەڵکی پێ بانگدەکەین بۆ نوێژ.

گوتی: ئایا ناتەوێ لەوە باشترت پیشان بدەم؟ گوتم: بەڵێ.

گوتی: دەڵێیت: (اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، حَىَّ عَلَى الصَّلاَةِ، حَىَّ عَلَى الصَّلاَةِ، حَىَّ عَلَى الْفَلاَحِ، حَىَّ عَلَى الْفَلاَحِ، اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ.) پاشان کەمێك لێم دوورکەوتەوەو ئینجا وتی: ئەگەر قامەتیشت کرد بۆ نوێژ

---

[٢٤] رواه أبوداود (٤٩٩) وصححه الألباني في صحيح أبي داود رقم: (٥١٢) وحسنه شعيب الأرنؤوط.

[٢٥] ئیبن ڕەجەب دەڵێت: لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە: (لما أجمع رسول الله أن يضرب بالناقوس لجمع الناس للصلاة، وهو كارهٌ لموافقة النصارى) وهذا يدل على أن الناس قد اجتمعوا على ذلك، ووافقهم (مع كراهته له).واتە: کاتێك کۆدەنگی دروستبوو لە سەر بەکارهێنانی زەنگ بۆ کۆکردنەوەی خەڵکی بۆ نوێژ پێغەمبەری خوایش (ﷺ) بە قسەی کردن لە هەمان کاتیشدا بە دڵی نەبوو چونکە لە کاری گاورەکان بوو. فتح الباري لابن رجب: (١٨٢/٥).

دەڵێیت: (اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ.) کاتێك بەیانیم کردەوە ڕۆشتم بۆ لای پێغەمبەری خوا (ﷺ) خەوەکەم بۆ گێڕایەوە فەرمووی: بێگومان ئەم خەوە بە ویستی خوا خەوێکی زۆر باشە، هەستە لە گەڵ بیلالدا ئەوەی دیوتە پێی بڵێرەوە چونکە ئەو دەنگی لە تۆ بەرزترو خۆشترە.

منیش لە گەڵ بیلالدا هەستام و پێم دەگوتەوەو ئەویش بانگەکەی دەدا، ئەوە بوو عومەری کوری خەتتاب کە لە ماڵەوە بانگەکەی بیست هات و گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) سوێند بەو کەسەی تۆی بەڕاستی ناردووە ئەو خەوەی ئەو بینیی منیش بینیم.

پێغەمبەری خودایش (ﷺ) فەرمووی سوپاس بۆ خوا.

حیکمەتەکانی بانگ و قامەت

بانگدان یەکێکە لە تایبەتمەندیەکانی ئوممەتی ئیسلامیی وگرنگترین دروشمە ئاشکراکانی، چونکە پەیوەستە بە دووەمین پایە لە پایەکانی ئیسلام کە نوێژە، مەبەست و حیکمەتی زۆری تێدایە لەوانە:

١- ڕاگەیاندنی هاتنی کاتی نوێژەکانە، ئەمەش گرنگترینی حیکمەتەکانە.

٢- بڵاوکردنەوەی ناوی خواو ڕاگەیاندنی یەکخواپەرستی و گەورەڕاگرتنی خوای پەروەردگارە.

٣- ئاشکراکردنی دروشمی ئیسلامە لە هەموو گوندو شارێکدا.

٤- بانگکردنە بۆ ئامادەبوونی نوێژی بەکۆمەڵ.

٥- نیشانەی جیاکەرەوەیە لە نێوان وڵاتی ئیسلام و وڵاتی کوفردا، پێغەمبەری خودا (ﷺ) پێش هێرشکردن بۆ سەر دوژمن، گوێ بیستی بانگ دەبوو، گەر گوێی لە بانگ بوایە دەوەستا گەرنا هێرشی دەکرد.

٦- چەندین سوودو مەبەستی تری لە پشتەوەیە لەوانە ڕاوەدونانی شەیتان و، وەرگرتنی نزاو پاڕانەوەکان و وریاکردنەوەی دڵە بێئاگاکان و... هتد.

٧- ئەوەی بۆ بانگ وترا بۆ قامەتیش دەوترێت چونکە قامەتیش بە بانگ ناونراوە وەك پێشتر باسمان لێوە کرد، بەڵام گرنگترینیان ڕاگەیاندنە بۆ ئەنجامدانی نوێژو ڕزگاربوون، بە چەند ڕستەو دەستەواژەیەکیش هاتووە تاوەکو موسڵمان بە بەرچاو ڕوونیەوە بچێتە ناو نوێژەکەیەوەو هەست بە گەورەیی ئەو زاتە بکات کە دەیپەرستێت و نازو نیعمەتەکانیشی لە پێش چاو بێت.

حوکمی بانگدان و قامەتکردن

زانایان هاوڕان لە سەر دروستیی بانگ وقامەت و بە یەکێك لە تایبەتمەندیەکانی ئیسلام و دروشمە ئاشکراکانی دادەنێن و دانیشتوانی هەر ناوچەیەکیش بە کۆی دەنگ وازی لێبهێنن ڕووبەڕوی جەنگ دەبنەوەو، لە سەر ئەوەش هاوڕان کە هەر موسڵمانێکیش بە بێ بانگ وقامەت نوێژەکەی بکات نوێژەکەی دروستە.

بەڵام سەبارەت بە حوکمی بانگ وقامەت زانایان سێ ڕاو بۆچونیان هەیە:[26]

ڕای یەکەم: بانگدان و قامەتکردن سوننەتێکی موئەککەدەن، ئەمەش ڕای بەهێزی نێو حەنەفیەکان و شافیعیەکانە، هەروەها ڕای هەندێك لە مالیکیەکان و ڕیوایەتێکی پێشەوا ئەحمەدە کە پەسەندکراوە لای خیڕەقی.[27]

ڕای دووەم: بانگدان و قامەتکردن فەرزی کیفایەن، ئەمەش ڕای هەندێك لە حەنەفیەکانەو، مەزهەبی پێشەوا مالیکە بۆ ئەو مزگەوتانەی کە نوێژی بە کۆمەڵیان

---

[26] المجموع شرح المهذب: (٣/٧٢-٨١)، الموسوعة الفقهية الكويتية: (٢/٣٥٧-٣٥٩)، الفقه على المذاهب الأربعة: (١/٢٨٣-٢٨٤)، صحيح فقه السنة وأدلته: (١/٢٧٢-٢٧٣).

[27] ناوی عومەری کوڕی حوسەینی کوڕی عەبدوڵڵایە، خاوەنی کتێبی (المختصر)کە بەناوبانگە لە مەزهەبی پێشەوا ئەحمەد دا، لە ساڵی (٣٣٤ك) لە دیمەشق کۆچی دوایی کردووە.
بە هۆی سەرهەڵدانی دیاردەی جنێودان وسوکایەتیکردن بە هاوەڵانی پێغەمبەر (ﷺ) بەغداد بەجێدەهێڵت و پەرتووك و دانراوەکانیشی لە خانوویەکدا لە بەغداد بەجێدەهێڵت پاشان خانووەکە دەسوتێت و هەمووی لە ناو دەچێت. سير أعلام النبلاء (١٥/٣٦٣-٣٦٤).

تێدا دەکرێت و، هەروەها مەزهەبی پێشەوا ئەحمەدیشە لە شارداو، ڕای دووەمی شافیعیەکانە، هەروەها ڕای هەریەك لە عەتاو موجاهیدو ئەوزاعی ئیبن عەبدولبیررو داوودی زاهیری وئیبن حەزمە، پەسەندکراویشە لای ئیبنولمنزیرو ئیبن تەیمیەو شەوکانی وزۆرێك لە زانایانی سەردەمیش وەك ئەلبانی و ئیبن بازو ئیبن عوسەیمین و هتد .... .

ڕای سێیەم: بانگ وقامەت فەرزن بۆ نوێژی هەینی و سوننەتن بۆ نوێژەکانی تر، ئەمەش ڕای سێیەمی شافیعیەکان و ڕای هەندێکیشە لە حەنبەلیەکان.
بەڵام پاش کۆکردنەوەو تاوتوێکردنی بەڵگەکان بە ڕوونی دەردەکەوێت کە ڕای دووەم (بانگدان وقامەتکردن فەرزی کیفایەن) بەهێزترینیانە لە بەر بەهێزی وساغیی بەڵگەکان، ئەمانەی خوارەوەش هەندێکن لەو بەڵگانە:

١- بانگ و قامەت یەکێکن لە گەورەترین و بەناوبانگترین دروشمەکانی ئیسلام و پێغەمبەری خودا (ﷺ) تا لە ژیاندا بووە لە سەری بەردەوام بووەو نەبیستراوە تەنها بۆ جارێکیش بێت ئەنجامی نەدابێت.[٢٨]
٢- پێغەمبەری خودا (ﷺ) بانگی بە هێمای ئیسلام و پاپەندبوون پێوەی داناوە وەك لە فەرموودەکەی ئەنەسی کوڕی مالیکدا هاتووە[٢٩] کە پێغەمبەری خودا (ﷺ) لە کاتی غەزاکردنی بۆ سەر هەر شوێنێك تاوەکو بەرەبەیان چاوەڕێی دەکرد ئەگەر بانگ بدرایە لێیان دەگەڕا گەرنا هێرشی دەکردە سەریان.
٣- پێغەمبەری خودا (ﷺ) لە چەندین شوێندا فەرمانی پێکردووە، بۆ نموونە بە مالیکی کوڕی حوەیریس وهاوڕێکانی دەفەرموێت: (فَإِذَا حَضَرَتْ الصَّلَاةُ فَلْيُؤَذِّنْ لَكُمْ

---

[٢٨] هەندێك بۆ سوننەتبوونی بانگدان بەڵگە بەوە دێننەوە کە پێغەمبەری خودا (ﷺ) لە سەفەردا – لە عەڕەفە – وله شاریشدا – لە شەڕی خەندەق- بانگی نەداوە، خۆ ئەگەر فەرز بوایە بە قەزا دەیگێڕایەوە وەك چۆن ڕۆژوو بە قەزا دەگێڕرێتەوە! بڕوانە: الحاوي في فقه الشافعي (٢/ ٤٩).
بەڵام بەڵگەکان ئەوە دەسەلمێنن کە پێغەمبەری خودا (ﷺ) لە و دوو کاتەشدا فەرمانی بە بانگدان داوە پشت بە خوای گەورە دواتر باسیان دەکەین.

[٢٩] صحيح: دواتر (تخريج)ی دێت.

أَحَدُكُمْ وَلْيَؤُمَّكُمْ أَكْبَرُكُمْ)[٣٠] واته: ئەگەر کاتی نوێژ هات با یەکێکتان بانگتان بۆ بدات و گەورەترینیشتان پێشنوێژیتان بۆ بکات.

هەروەها ئەنەسی کوڕی مالیك خوای لێ ڕازیبێت دەڵێت: (أُمِرَ بِلَالٌ أَنْ يَشْفَعَ الأَذَانَ، وأنْ يُوتِرَ الإِقَامَةَ ...)[٣١] واته: فەرمان درا بە بیلال کە بانگ بە جووت بدات و قامەتیش بە تاك ... .

هەروەها ئەبوددەرداییش دەڵێت لە پێغەمبەری خودام (ﷺ) بیست دەیفەرموو: (مَا مِنْ ثَلَاثَةٍ فِي قَرْيَةٍ لَا يُؤَذَّنُ وَلَا تُقَامُ فِيهِمْ الصَّلَاةُ إِلَّا اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمْ الشَّيْطَانُ)[٣٢] واته: هیچ سێ کەسێك نیە لە گوندێکدا بانگ و نوێژیان لە ناودا ئەنجامنەدرێت و شەیتان بەسەریاندا زاڵنەبووبێت.

بۆیە شەیخی ئیسلام ئیبن تەیمیە ڕەحمەتی خوای لێبێت دەڵێت: (وأما من زعم أنه سنة لا إثم على تاركه فقد أخطأ)[٣٣] واته: هەرکەس دەڵێت بانگدان سوننەتەو ئەو کەسەیشی وازی لێدێنێت تاوانی لە سەر نیە بێگومان هەڵەی کردووە.

---

[٣٠] رواه البخاري: (٦٢٨)، ومسلم: (١٥٣٣).

[٣١] صحيح: دواتر (تخريج)ی دێت.

[٣٢] رواه أبو داود (٥٤٧) والنسائي (٨٤٧) وأحمد (٢١٧٥٨) وحسنه شعيب الأرنؤوط تحقيقه لمسند أحمد وسنن أبي داود، وحسنه أيضاً الألباني في الثمر المستطاب ص ١١٧.

[٣٣] الفتاوى الكبرى لابن تيمية (٥/ ٣٢١).

گەورەیی و پلەو پایەی بانگ و قامەت و بانگبێژان

یەکەم: لە قورئانی پیرۆزدا.

١- بانگبێژان بانگی خەڵکی دەکەن بۆ کاری چاکە.

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿⇕♊♦👌◆❒ ←♊✿○⇕❍❒📖 ☪⬥⬀❑⬥🔔 ♊●☺🙰♓👌 ✏🔔♦⬊⍓⑩ ❼■🖫🙵✆ ★✏👓✁ •✍🙰☺♦⬉◆❒ 👓☯⬥🙵🖬🕔✿🕒 ♦✌👓⬥🔔◆❒ 🙴🙷♉✵☼🙵✆ ⌘♊🙰👌 ✁👓🕿⬂☺←○⬄🖬🙵☺🙰✓×◆﴾ **فصلت: ٣٣. واتە: کێ لەو کەسە قسەی جوانترە، خەڵك بەرەو لای خوا بانگدەکات و کردەوەی چاکیش ئەنجامدەدات و دەشڵێت من لە موسڵمانانم.**

عائیشە و ئیبن عومەرو عیکریمە خوایان لێ ڕازیبێت و، هەروەها موجاهیدو قەیسی کوڕی ئەبو حازیم دەڵێن: مەبەست پێی بانگبێژە صاڵحەکانە، چونکە بانگبێژ کاتێك دەڵێت: (حيَّ على الصلاة) ئەوە خەڵکی بۆ لای خودا بانگ دەکات.[٣٤]

دووەم: لە فەرموودەدا:

١- تیرو پشکی لە سەر دەکرێت.

- عن أبي هريرة رضي الله عنه أنَّ رسول الله (ﷺ) قال: (لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي النِّدَاءِ وَالصَّفِّ الْأَوَّلِ ثُمَّ لَمْ يَجِدُوا إِلَّا أَنْ يَسْتَهِمُوا عَلَيْهِ لَاسْتَهَمُوا ...)[٣٥] **واتە: ئەگەر خەڵکی**

---

[٣٤] **الجامع لأحكام القرآن للقرطبي: (١٥/٣٦٠)، تفسير القرآن العظيم لابن كثير: (٧/١٤٦)، جامع البيان للطبري: (٢١/٤٩٦)، معالم التنزيل للبغوي: (١٢/١٠٣-١٠٤).**

[٣٥] **رواه البخاري: (٦١٥، ٦٥٣، ٢٦٨٩)، ومسلم: (٩٨٠).**

بیانزانیبایە بانگ و ڕیزی یەکەمی نوێژی بە کۆمەڵ چییان تێدایە – لە گەورەیی و خێرو پاداشت– ئەگەر دەستنەکەوتایە بە تیروپشك نەبێ، تیروپشکیان بۆ دەکرد .... .

– عن ابْنِ شُبْرُمَةَ قَالَ: تَشَاحَّ النَّاسُ فِى الأَذَانِ بِالْقَادِسِيَّةِ فَاخْتَصَمُوا إِلَى سَعْدٍ فَأَقْرَعَ بَيْنَهُمْ.[٣٦] واتە: خەڵکی لە جەنگی قادسیە سوور بوونی خۆیان دەربڕی لە سەر بانگدان بۆیە چوونە لای سەعد ئەویش تیرو پشکی بۆ کردن.

٢– بانگبێژان لە ڕۆژی دواییدا گەردنیان لە هەموو کەس درێژترە.

عن معاوية رضي الله عنه قال: سمعت رسول الله (ﷺ) يقول: (الْمُؤَذِّنُونَ أَطْوَلُ النَّاسِ أَعْنَاقًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ) [٣٧] واتە: بانگبێژان لە ڕۆژی قیامەتدا گەردنیان لە هەموو کەس درێژترە.

زانایان لە سەر واتای (گەردن درێژی) کە لەم فەرموودەیەدا هاتووە چەند ڕاڤەیەکیان هەیە، لەوانە:

خەڵکی لە ڕۆژی قیامەتدا تینویان دەبێت، مرۆڤیش کاتێك تینوی دەبێت ملی دەچەمێتەوە، بەڵام بانگبێژان تینوویان نابێت، کەواتە ملیان بەرزەو ناچەمێتەوە.[٣٨]

بانگبێژان لە ڕۆژی دواییدا لە هەموو کەس زیاتر دەڕواننە بەزەیی خوای گەورە، بۆیە ملیان درێژدەکەنەوە بۆ ئەو شتەی کە بۆی دەڕوانن، واتە زۆری ئەو پاداشتەی کە دەیبینن.[٣٩]

٣– جنۆکەو مرۆڤ وهەموو شتێك شایەتی بۆ بانگبێژ دەدەن.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي صَعْصَعَةَ الْأَنْصَارِيِّ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَهُ إِنِّي أَرَاكَ تُحِبُّ الْغَنَمَ وَالْبَادِيَةَ فَإِذَا كُنْتَ فِي غَنَمِكَ وَبَادِيَتِكَ فَأَذَّنْتَ بِالصَّلَاةِ فَارْفَعْ صَوْتَكَ بِالنِّدَاءِ فَإِنَّهُ لَا يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ الْمُؤَذِّنِ جِنٌّ وَلَا إِنْسٌ وَلَا شَيْءٌ

---

[٣٦] رواه البخاري معلقاً في كتاب الأذان (١/١٢٦) والبيهقي في سننه (٢٠٩٥)، وضعفه ابن رجب في فتح الباري (٥/ ٢٧٦) والألباني في مختصر صحيح الإمام البخاري (١/ ٢٠٢)، وقال ابن حجر في فتح الباري (٢/ ٩٦): وَهَذَا مُنْقَطِعٌ وَقَدْ وَصَلَهُ سَيْفُ بْنُ عُمَرَ فِي الْفُتُوحِ وَالطَّبَرِيُّ مِنْ طَرِيقِهِ... .

لكن سيف بن عمر: كالواقدي. أنظر ميزان الإعتدال للذهبي (٢/ ٢٥٥).

[٣٧] رواه مسلم: (٨٥٠).

[٣٨] بڕوانە: كشف الخفاء: (٢/٣٥٠).

[٣٩] بڕوانە: المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج للنووي: (٤/ ٩١-٩٢)

إِلَّا شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَالَ أَبُو سَعِيدٍ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ (ﷺ)[٤٠] واته: ئەبو سەعیدی خودری خوای لیٚ ڕازیبیت بە عەبدوڵڵای کوڕی عەبدوررەحمانی کوڕی ئەبی سەعسەعەی وت: دەبینم حەزت لەمەڕو ماڵات و دەشت نشینیە، هەرکاتێك لای مەڕەکانت بووی لە دەشت و بانگت دا بۆ نوێژ تەواو دەنگت بەرزکەرەوە چونکە بێگومان هیچ جنۆکەو مرۆۋ و شتێکی تر نیە دەنگی بانگبێژ ببیستیٚ و شایەتی بۆ نەدات لە ڕۆژی دواییدا، من خۆم ئەمەم لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) بیستووە.

٤- کاتێك بانگ دەدرێت بۆ نوێژ شەیتان هەڵدێت.

عن أبي هريرة رضي الله عنه أن رسول الله (ﷺ) قال: (إِذَا نُودِيَ بِالصَّلَاةِ أَدْبَرَ الشَّيْطَانُ وَلَهُ ضُرَاطٌ حَتَّى لَا يَسْمَعَ الْأَذَانَ فَإِذَا قُضِيَ الْأَذَانُ أَقْبَلَ فَإِذَا ثُوِّبَ بِهَا أَدْبَرَ فَإِذَا قُضِيَ التَّثْوِيبُ أَقْبَلَ حَتَّى يَخْطِرَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَنَفْسِهِ يَقُولُ اذْكُرْ كَذَا وَكَذَا مَا لَمْ يَكُنْ يَذْكُرُ حَتَّى يَظَلَّ الرَّجُلُ إِنْ يَدْرِي كَمْ صَلَّى فَإِذَا لَمْ يَدْرِ أَحَدُكُمْ كَمْ صَلَّى ثَلَاثًا أَوْ أَرْبَعًا فَلْيَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ وَهُوَ جَالِسٌ).[٤١] واته: ئەگەر بانگدرا بۆ نوێژ شەیتان هەڵدێت وتڕ لێدەدات بۆ ئەوەی بانگەکە نەبیستیٚ، کاتیٚ بانگەکە تەواو دەبێت دێتەوە هەتا قامەت دەکرێت ئینجا هەڵدێتەوە، کاتیٚ قامەت تەواو دەبیٚ دێتەوە بۆ ئەوەی داڵغەو خەیاڵ بۆ نوێژخوێن دروستکات، پێی دەڵێت: یادی ئەوەو ئەوە بکە – شتانێك کە پێشتر لە یادی نەبووە– تاوای لێدەکات نازانیٚ چەند ڕکات نوێژی کردووە.

زانایان دەڵێن: شەیتان بە بیستنی بانگ هەڵدێت بەڵاٚم بە بیستنی قورئان ویادی خوا لە نوێژدا هەڵنایە تاوەکو لە ڕۆژی دواییدا شایەتی نەدات بۆ بانگبێژ چونکە هەرکەسێك بانگ ببیستیٚ لە ڕۆژی دواییدا شایەتی بۆ بێژەرەکەی دەدات، هەندێکی تریش دەڵێن: بۆیە هەڵدێت چونکە بانگ بنەماکانی یەکتاپەرستی تێدایەو ئاشکراکردنی دروشمی ئیسلام و ڕاگەیاندێتی و بۆیە حەز بە بیستنی ناکات.[٤٢]

---

[٤٠] رواه البخاري (٦٠٩) وغيره.

[٤١] رواه البخاري: (١٢٣١)، ومسلم: (٨٥٤).

[٤٢] بڕوانه: فتح الباري لابن حجر: (٨٦/٢)، شرح أبي داود للعيني: (٢/ ٤٦٥).

٥- پێغەمبەر (ﷺ) داوای لێخۆشبوون بۆ بانگبێژان دەکات.

عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله (ﷺ) (الْإِمَامُ ضَامِنٌ وَالْمُؤَذِّنُ مُؤْتَمَنٌ اللَّهُمَّ أَرْشِدْ الْأَئِمَّةَ وَاغْفِرْ لِلْمُؤَذِّنِينَ)[٤٣] واتە: پێشەوا دەستەبەرەو بانگبێژیش ئەمینداره، پەروەردگار ڕێنمایی پێشەوایان بکەو لە بانگبێژانیش خۆش ببە.

٦- بانگبێژ خوای گەورە دەیبەخشێت.

عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله (ﷺ): (الْمُؤَذِّنُ يُغْفَرُ لَهُ مَدَى صَوْتِهِ وَيَشْهَدُ لَهُ كُلُّ رَطْبٍ وَيَابِسٍ وَشَاهِدُ الصَّلَاةِ يُكْتَبُ لَهُ خَمْسٌ وَعِشْرُونَ صَلَاةً وَيُكَفَّرُ عَنْهُ مَا بَيْنَهُمَا).[٤٤] واتە: بانگبێژ دەبەخشرێ و هەموو تەڕو وشکێك شایەتی بۆ دەدەن، بۆ ئامادەبووی نوێژیش - نوێژی بەکۆمەڵی مزگەوت- خێری بیست وپێنج نوێژی بۆ دەنوسرێت و گوناحی نێوان هەردوو نوێژەکەی بۆ دەسڕێتەوە.

٧- خوای گەورە بانگبێژ دەخاتە بەهەشتەوە.

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رضي الله عنه قَالَ: سَمِعْت رَسُولَ اللَّهِ (ﷺ) يَقُولُ: (يَعْجَبُ رَبُّكُمْ مِنْ رَاعِي غَنَمٍ فِي رَأْسِ شَظِيَّةٍ بِجَبَلٍ يُؤَذِّنُ بِالصَّلَاةِ وَيُصَلِّي، فَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: انْظُرُوا إِلَى عَبْدِي هَذَا يُؤَذِّنُ وَيُقِيمُ الصَّلَاةِ يَخَافُ مِنِّي قَدْ غَفَرْت لِعَبْدِي وَأَدْخَلْتُهُ الْجَنَّةَ).[٤٥] واتە: پەروەردگارتان سەرسام دەبێت بەشوانی مەڕوماڵاتیك لە سەر تاشە بەردی شاخێك بانگ دەدات و نوێژ دەکات، خوای گەورە دەفەرموێت: سەیری ئەو بەندەیەم

---

[٤٣] رواه أبو داود (٥١٧)، وابن ماجة (٧٢٤)، وأحمد (٦٢٠١) وصححه الألباني في إرواء الغليل: (٢١٧)، وشعيب الأرنؤوط في تحقيقه على مسند أحمد.

[٤٤] رواه أبوداود (٥١٥) وابن ماجة (٧٢٤) وصححه الألباني في صحيح أبي داود وشعيب الأرنؤوط في تحقيقه للسُّننين.

[٤٥] رواه أبو داود (١٢٠٣) واللفظ له والنسائي (٦٦٦) وابن حبان (١٦٦٠) و أحمد (١٧٤٧٨) والبيهقي (١٩٨٠)، وصححه الألباني في السلسلة الصحيحة برقم: (٤١)، وصححه شعيب الأرنؤوط في تحقيقه لمسند أحمد.

بکەن بانگ دەدات ونوێژ دەکات لەمن دەترسێت، بێگومان لەو بەندەیەم خۆشدەبم و دەیخەمە بەهەشتەوە.

٨– بانگدان بۆ ماوەی دوانزە ساڵ بەهەشت مسۆگەر دەکات.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا أنَّ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) قَالَ: (مَنْ أَذَّنَ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ سَنَةً وَجَبَتْ لَهُ الجَنَّةُ، وَكُتِبَ لَهُ بِتَأْذِينِهِ فِي كُلِّ يَوْمٍ سِتُّونَ حَسَنَةً وَلِكُلِّ إِقَامَةٍ ثَلاَثُونَ حَسَنَةً).[٤٦] واتە: هەر کەسێك بۆ ماوەی دوانزە ساڵ بانگ بدات بەهەشتی بۆ مسۆگەر بووەو بۆ هەر بانگدانێکیشی لە هەموو ڕۆژێکدا شەست چاکەی بۆ دەنوسرێت و بۆ هەموو قامەتێکیشی سی چاکە.

٩– بانگدان ڕێگرە لە هێرشکردنە سەر.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ) يُغِيرُ إِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ وَكَانَ يَسْتَمِعُ الأَذَانَ فَإِنْ سَمِعَ أَذَانًا أَمْسَكَ وَإِلاَّ أَغَارَ فَسَمِعَ رَجُلاً يَقُولُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ): (عَلَى الْفِطْرَةِ). ثُمَّ قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ): (خَرَجْتَ مِنَ النَّارِ). فَنَظَرُوا فَإِذَا هُوَ رَاعِى مِعْزًى.[٤٧] واتە: پێغەمبەری خوا (ﷺ) لەگەڵ بەرەبەیاندا هێرشی دەبردە سەر دوژمن، گوێ بیستی بانگ دەبوو، ئەگەر گوێی لە بانگ بوایە دەوەستا گەرنا هێرشی دەکرد، گوێی لە پیاوێك بوو دەیوت: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمووی: (لە سەر سروشتی پاکە)، پاشان وتی: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمووی: (لە ئاگر دەربازبوویت)، کە سەیریانکرد دەبینن شوانێکی بزنە.

١٠– نزای نێوان بانگ وقامەت ناگەڕێنرێتەوە.

---

[٤٦] رواه ابن ماجة (٧٢٨) والبيهقي (٢١٢١) والطبراني في المعجم الأوسط (٨٧٣٣) وغيره وصححه الألباني في السلسلة الصحيحة (٤٢)، وكذلك شعيب الأرنؤوط.

[٤٧] رواه مسلم: (٨٤٥).

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ): (لاَ يُرَدُّ الدُّعَاءُ بَيْنَ الأَذانِ وَالإقَامَةِ).[٤٨] واتە: نزاو پاڕانەوەی نێوان بانگ وقامەت ناگەڕێنرێتەوەو وەردەگیرێت. لە ڕیوایەتێکی تردا دەفەرموێت: (الدعاءُ بينَ الأَذانِ و الإِقامةِ مُستجابٌ فَادْعُوا)[٤٩] واتە: بپاڕێنەوە نزاو پاڕانەوەی نێوان بانگ وقامەت وەرگیراوە، هەروەها بەم ڕیوایەتەش هاتووە (الدعاء بين الأذان والإقامة يُستجاب فادعوا).[٥٠]

١١–ئیرەیی بە بانگبێژان دەبرێت.

عن عبد الله بن عَمْرو بن العاص رضي الله عنهما: أنَّ رجلاً قال: يا رسولَ الله إنَّ المُؤَذِّنين يَفْضُلونَنَا، فقال رسولُ الله (ﷺ): (قُلْ كَمَا يَقُولُونَ، فإِذَا انْتَهَيْتَ فَسَلْ تُعْطَ)[٥١] واتە: پیاوێك وتی: ئەی پێغەمبەری خودا بانگبێژان پلەوپایەیان لە ئێمە زیاترە، پێغەمبەری خوایش (ﷺ) فەرمووی: ئەوان هەرچی دەڵێن تۆش بیڵێرەوە، ئەگەریش لێبویتەوە داوا بکە پێت دەدرێت.

١٢– هۆکارە بۆ کۆبونەوەی سەربازەکانی خودا.

عن سلمان الفارسي رصي الله عنه قال: قال رسول الله (ﷺ): (إذا كانَ الرجلُ بأرضٍ قَيّ فحانتِ الصلاةُ فليتوضأ فإن لم يجدْ ماءً فليتيممْ فإن أقامَ صلّى معه ُملكانِ وإنْ أذّنَ وأقامَ صلى خلفه من جنود الله ما لا يرى طرفاهُ)[٥٢] واتە: ئەگەر پیاوێك لە چۆڵەوانیەکدا بوو کاتی نوێژ با دەستنوێژ بگرێت ئەگەر ئاوی دەستنەکەوت با

---

[٤٨] رواه أبو داود (٥٢١) واللفظ له، والترمذي (٢١٢) والنسائي (٩٨٩٥) وأحمد (١٢٥٨٤) والبيهقي (٢٠١٣) وصححه الألباني في صحيح أبي داود، وشعيب الأرنؤوط.

[٤٩] صحيح الجامع الصغير للألباني: (٣٤٠٥).

[٥٠] رواه ابن حبان (١٦٩٦) وصححه شعيب الأرنؤوط.

[٥١] رواه أبو داود (٥٢٤) والنسائي (٩٨٧٢) وأحمد (٦٦٠١) وابن حبان (١٦٩٥) والبيهقي (٢٠١٢) وصححه الألباني في الثمر المستطاب: (ص١٥٩)، وحسنه شعيب الأرنؤوط.

[٥٢] أخرجه عبد الرزاق في مصنفه (١٩٥٥) وأبو بكر بن أبي شيبة أيضاً في مصنفه (٢٢٩١) وقال الألباني في الثمر المستطاب (ص: ١٤٥): وهذا سند صحيح على شرط الستة.

تەیەمموم بکات، ئەگەر قامەتی کردو پاشان نوێژی کرد ئەوە دوو فریشتە لە گەڵیدا نوێژ دەکەن، ئەگەر بانگ بدات وقامەتیش بکات ئەوندە لە سەربازەکانی لە پشتیەوە نوێژ دەکەن کە بە هەردوو چاوی نەتوانێت بیانبینێت.

١٣- بانگدان لە پێشنوێژیکردن چاکترە.

زۆربەی زانایان پێیان وایە بانگدان باشترە لە پێشنوێژیکردن ئەویش بە پشتبەستن بەو هەموو بەڵگانەی کەباس لە پلەوپایەو گەورەیی بانگبێژان دەکەن وەك:
- ❁❑◆👌♦♊⇳ 🕮❑◑⇳○✿♊← 🔔⬩❑⬀⬩☪ 👌♓♌☺◉♊ ⑩⍓↘♦🔔✏
✆♍🖫■❼ ✂👓✏★ ❑◆↖◆☺♌✍• 🕒✿🕔💾♍⬩☯👓 ❑◆🔔⬩👓✌♦
✆♍☼✵♉♏♏👌♌♊⌘ ✂👓🕾↘☺←○⬄💾♍☺♌✓×♦❁

عائیشە خوای لێ ڕازیبێت لە ڕاڤەی ئەم ئایەتە دەڵێت مەبەستی بانگبێژانە.

- فەرموودەی (الْإِمَامُ ضَامِنٌ وَالْمُؤَذِّنُ مُؤْتَمَنٌ، اللَّهُمَّ أَرْشِدْ الْأَئِمَّةَ وَاغْفِرْ لِلْمُؤَذِّنِينَ)[٥٣] ئەم فەرموودەیەش لە دوو ڕووەوە ئەوە دەسەلمێنێت:

أ- ئەمینداریێتی لە دەستەبەریێتی باشترە چونکە ئەمینداریێتی کارەکەی خۆبەخشانەیەو پێشنوێژیکردنیش ئەرکەو دەبێت جێبەجێی بکات.

ب- پێغەمبەری خوا (ﷺ) نزای لێخۆشبوونی بۆ بانگبێژان کردووە لە بەر پاکیی کارەکەیان و نزای ڕێنماییشی بۆ پێشەوایان کردووە لە ترسی لادان و ستەمکردنیان، بێگومان لێخۆشبوونیش گەورەترە لە ڕێنماییکردن.[٥٤]

---

[٥٣] صحيح: بڕوانە لاپەڕە ٢٣.

[٥٤] شرح العمدة لابن تيمية (٣/ ١٤٠)، مغني المحتاج إلى معرفة ألفاظ المنهاج: (١٧٣/٢).

وشەو شێوازەکانی بانگ و قامەت

یەکەم: وشەو شێوازەکانی بانگ.

پێشەوا قوڕتوبی دەڵێت: بانگ سەرەڕای کورتی وشەکانی بابەتەکانی بیرو باوەڕی لە خۆ گرتووە، یەکەم بە گەورەیی خودا دەستپێدەکات، دووەمیش بە یەکتاپەرستی و دوورکەوتنەوە لە هاوبەشدانان، پاشان داننان بە پێغەمبەرایەتی موحەممەد (ﷺ)، دواتریش بانگکردن بۆ گوێ ڕایەڵی و ئەنجامدانی نوێژ، دواتریش بانگکردن بۆ ڕزگاربوون کە ژیانی هەمیشەییە ئەمەش ئاماژەکردنە بۆ ڕۆژی دوایی، پاشان دووبارەکردنەوەی سەرەتا بە مەبەستی جەختکردنەوە.[٥٥]

بانگیش بە سێ شێوە لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) گێڕدراوەتەوە، ئەمەش بووەتە هۆی ڕاجیایی لە نێو زانایانماندا ڕەحمەتی خوایان لێبێت، چونکە هەر یەکەو کاری بە یەکێك لەو شێوازانە کردووە کە لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) گێڕدراوەتەوەو خۆی پێوە پابەند کردووە، بەڵام پێش باسکردنی سێ شێوازەکە پێویستە ئەوە ڕوون بکەینەوە کە زانایان لە سەر چەند بنەمایەکی بانگدان هاوڕان:

١- لە سەر ڕستە بنچینەییە موتەواتیرەکانی بانگ هاودەنگن.

---

[٥٥] فتح الباري لابن حجر: (٢/٧٧) بە دەستکاریەوە.

٢– هەروەها لە سەر ئەوەش كۆكن كە ڕستەكانی بانگ جووتن جگە لە ڕستەی كۆتایی (لاَ إِلَهَ إلاَّ اللَّهُ) كە یەك جارە، بەڵگەشیان فەرموودەكەی ئەنەسی كوڕی مالیكە خوای لیٚ ڕازیبیٚت كە دەڵیٚت: (أُمِرَ بِلالٌ أَنْ يَشْفَعَ الأَذَانَ، وأنْ يُوتِرَ الإِقَامَةَ إِلاَّ الإِقَامَةَ)[٥٦] واتە: فەرمان درا بە بیلال كە بانگ بە جووت بدات و قامەتیش بە تاك جگە لە ڕستەی (قد قامتِ الصّلاةُ) كە دوو جار دەوتریٚت.

٣– یەكدەنگیشن لە سەر ئەوەی كە تەكبیڕەكانی (اللّهُ أكبر) كۆتایی بانگیش دووجارە.

لە دوو بابەتیشدا ڕای جیاوازیان هەیە:

١– ژمارەی تەكبیڕەكانی سەرەتا ئایا دوانە یاخود چوارە؟

٢– لە سەر دووبارەكردنەوە (الترجيع)یش ڕای جیاوازیان هەیە.

دووبارەكردنەوە (الترجيع)یش واتە: وتنی شایەتومان بە دەنگی نزم كە تەنها دەوروبەری بیبیستن و پاشان گەڕانەوەو دووبارە وتنەوەی بەدەنگی بەرز.

شیٚوازی یەكەم: لە (١٩) ڕستە پیٚك هاتووە چوار تەكبیر لە سەرەتاوە لە گەڵ دووبارەبونەوە (الترجيع)دا، بەم شیٚوەیەی خوارەوە:

اللَّهُ أَكْبَرُ ١ اللَّهُ أَكْبَرُ ٢   اللَّهُ أَكْبَرُ ٣   اللَّهُ أَكْبَرُ ٤
[أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ٥   أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ٦
أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ٧   أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ٨]

شایەتومان بەدەنگی نزم دیٚنیٚت – ئەوەندە كە دەوروبەری بیبیستن– پاشان دەگەڕیٚتەوە بە دەنگی بەرز شایەتومان دووبارە دەكاتەوە:

أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ٩   أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ١٠
أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ١١   أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ١٢

---

[٥٦] رواه البخاري: (٦٠٥) ومسلم (٨٣٦).

حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ ١٣ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ ١٤
حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ ١٥ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ ١٦
اللَّهُ أَكْبَرُ ١٧ اللَّهُ أَكْبَرُ ١٨
لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ. ١٩

ئەم بانگەش لە فەرموودەکەی ئەبو مەحذورەوە[٥٧] وەرگیراوە کە تێیدا هاتووە: (أَنَّ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) عَلَّمَهُ الْأَذَانَ تِسْعَ عَشْرَةَ كَلِمَةً، وَالْإِقَامَةَ سَبْعَ عَشْرَةَ كَلِمَةً).[٥٨] واتە: پێغەمبەری خودا (ﷺ) بانگی بە نۆزدە ڕستەو قامەتیشی بە حەڤدە ڕستە فێرکردووە.

ئەم فەرموودەیە چەند ڕیوایەتێکی تریشی هەیە لەوانە: ئەبو مەحذورە دەڵێت (١٠) لاو بووین لە گەڵ پێغەمبەری خوادا (ﷺ) چووینە دەرەوە لە کاتێکدا هیچ کەسێك نەبوو بە ئەندازەی ئەو ڕقمان لێی بێت، بانگیان دا ئیمەش هەستاین بانگمان داو گاڵتەمان پێدەکردن، پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (ائْتُونِي بِهَؤُلَاءِ الْفِتْيَانِ) ئەو لاوانەم بۆ بێنن، پاشان فەرمووی (أَذِّنُوا) بانگ بدەن ئەوانیش بانگیانداو منیش یەکێك بووم لەوانەی کە بانگیان دا، پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (نَعَمْ هَذَا الَّذِي سَمِعْتُ صَوْتَهُ اذْهَبْ فَأَذِّنْ لِأَهْلِ مَكَّةَ) بەڵێ ئەمە بوو کەمن دەنگیم بیست بڕۆ بانگ بۆ خەڵکی مەککە بدە، دەستی هێنا بە پێشی سەریداو فەرمووی بڵێ: (اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ –دووجار– وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ –دووجار– پاشان بگەڕێرەوەو بڵێ: أَشْهَدْ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ –دووجار– وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ –دووجار– حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، ئەگەر بانگی یەکەمی بەیانیانیشتدا بڵێ:

---

[٥٧] ئەوسی کوڕی میعیەر بە ئەبو مەحذورە ناسراوە، لاوێکی زۆر دەنگخۆشبووە کۆچی نەکردووە بۆ مەدینە هەر لە مەککە ماوەتەوەو، کاتێك پێغەمبەر (ﷺ) لە حونینەوە دەگەڕێتەوە پێی دەگات و فێری بانگدانی دەکات و دەبێتە بانگبێژی مەککەو لە ساڵی (٥٩ك) لە مەککە کۆچی دوایی کردووە. سير أعلام النبلاء (٣/ ١١٧-١١٩)، الاستيعاب في معرفة الأصحاب (٤/ ١٧٥٢-١٧٥٤).

[٥٨] رواه أحمد (١٥٣٨١) والترمذي (١٩٢) وأبو داود (٥٠٢) والنسائي (٦٣٠) وابن ماجة (٧٠٩) والبيهقي (٢٠٤٦) والدارقطني في سننه (٩٢١) والدارمي (١٢٤٣) وحسنه الألباني في الثمر المستطاب (ص: ١٢٠)، وقال شعيب الأرنؤوط: صحيح بطرقه، وهذا إسناد حسن.

(الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنْ النَّوْمِ الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنْ النَّوْمِ) ئەگەر قامەتیشتکرد دووجار بڵێ: (قَدْ قَامَتْ الصَّلَاةُ قَدْ قَامَتْ الصَّلَاةُ) ئینجا پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (أَسَمِعْتَ) بیستت؟

عەبدولڕەززاق دەڵێت ئەبو مەحذورەوە نەپەرچەمی کورتدەکردەوەو نە بەملاولاشدا لایدەدا چونکە پێغەمبەری خودا (ﷺ) دەستی پێدا هێنابوو.[59]

لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە ئەبو مەحذورەوە دەڵێت: کاتێك لە بانگەکە بوومەوە پێغەمبەری خودا (ﷺ) بانگی کردم و تورەکەیەکی پێدام هەندێك زیوی تێدا بوو، پاشان دەستی خستە سەر پێشە سەری ئەبو مەحذورەو دوو جار هێنای بە ڕوومەتیدا پاشان هێنای بەسەر سنگیدا تاوەکو دەستی گەشتە سەر ناوکی ئەبو مەحذورە پاشان فەرمووی: (بارك الله فيك) دەڵێت: منیش وتم: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمانم پێبدە ببمە بانگبێژی مەککە، ئەویش فەرمووی: (قَدْ أَمَرْتُكَ بِهِ) بێگومان فەرمانم پێدایت، ئیتر هەرچی ڕق وکینە هەبوو لە دڵمدا بەرامبەر بە پێغەمبەری خودا (ﷺ) هیچی نەماو هەمووی بوویە خۆشەویستی، پاشان گەڕامەوە بۆ مەککە بۆ لای نوێنەرەکەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) کە عەتتابی کوڕی ئوسەید بوو لەوێ دەستم بە بانگدان کرد.[60]

ئەم شێوە بانگە بانگی مەککییەکانەو مەزهەبی پێشەوا شافیعی یەو پەسەندکراوە لەلای ئیبن حەزمیش[61] ڕەحمەتی خوایان لێبێت. واتە لە مەزهەبی پێشەوا شافیعی دا بانگدان (١٩) ڕستەیە، ئەویش بە دووبارەبونەوە (الترجيع)ەوە کە لای ئەو سوننەتە.[62]

---

[59] ئەم زیادەیەی کە لە ڕیوایەتەکەی عەبدولڕەزاقدایە واتە: (ئەبو مەحذورە نەپەرچەمی کورتدەکردەوەو نە بەملاولاشدا لایدەدا ...) لاوازە، بڕوانە: ضعيف أبي داود للألباني فەرموودەی ژمارە (٧٩)، مسند أحمد بتحقيق الأرنؤوط فەرموودەی ژمارە (١٥٣٧٦).

[60] رواه النسائي (٦٣٢) وغيره، وحسنه الألباني في الثمر المستطاب (١٢٤)، ورواه أحمد (١٥٣٨٠) وقال المحقق شعيب الأرنؤوط: حديثٌ صحيحٌ بِطُرقه، وهذا إسنادٌ حسن.

[61] المحلى: (٢/١٨٥-١٨٦).

[62] المجموع للنووي: (٣/٩٠-٩١).

شێوازی دووەم: لە (١٧) ڕستە پێك هاتووە، وەك یەكەم وایە تەنها ئەوە نەبێت كە لە سەرەتاوە دوو جار تەكبیری تێدایە بەم شێوەیەی خوارەوە:

اللَّهُ أَكْبَرُ ١ اللَّهُ أَكْبَرُ ٢
[أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ٣ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ٤
أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ٥ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ] ٦

شایەتومان بەدەنگی نزم دێنێت – ئەوەندە كە دەورو بەری بیبیستن– پاشان دەگەڕێتەوە بە دەنگی بەرز شایەتومان دووبارە دەكاتەوە:

أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ٧ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ٨
أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ٩ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ١٠
حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ١١ حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ١٢
حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ١٣ حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ١٤
اللَّهُ أَكْبَرُ ١٥ اللَّهُ أَكْبَرُ ١٦
لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ. ١٧

ئەم شێوازەش چەند بەڵگەیەك لە بارەیەوە هاتووە لەوانە:

– موسلیم لە سەحیحەكەیدا لە ئەبو مەحذوڕەوە دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خودا (ﷺ) بەو شێوەیە فێری كردووە[٦٣]

– ئیبن عومەریش خوایان لێ ڕازیبێت دەڵێت: كَانَ الْأَذَانُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ (ﷺ) مَثْنَى مَثْنَى وَالْإِقَامَةُ وَاحِدَةً غَيْرَ أَنَّ الْمُؤَذِّنَ كَانَ إِذَا قَالَ قَدْ قَامَتْ الصَّلَاةُ قَالَ قَدْ قَامَتْ

---

[٦٣] رواه مسلم (٨٤٠) وغيره.

الصَّلَاةُ مَرَّتَيْنِ.[٦٤] واته: وشەكانی بانگ له سەردەمی پێغەمبەردا (ﷺ) دوو دوو بوو قامەتیش یەك بوو جگه له ڕستەی (قَدْ قَامَتْ الصَّلَاةُ) كه دووجار بوو.

ئەمەش بانگی مەدینەییەكان ومەزهەبی پێشەوا مالیكه ڕەحمەتی خوای لێبێت.[٦٥]

شێوازی سێیەم: به بانگی بیلال ناسراوه بریتیه له (١٥) ڕسته دەقاودەق له فەرموودەكەی عەبدوڵڵای كوڕی زەیدەوه[٦٦] وەرگیراوه بەم شێوەیەی خوارەوە:

اللَّهُ أَكْبَرُ ١ اللَّهُ أَكْبَرُ ٢ — اللَّهُ أَكْبَرُ ٣ اللَّهُ أَكْبَرُ ٤
أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ٥ — أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ٦
أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ٧ — أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ٨
حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ٩ — حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ١٠
حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ١١ — حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ١٢
اللَّهُ أَكْبَرُ ١٣ — اللَّهُ أَكْبَرُ ١٤
لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ. ١٥

ئەمەش بانگی كوفییەكان ومەزهەبی ئەبو حەنیفەو ئەحمەدو ئیسحاق وسوفیانی سەورییه ڕەحمەتی خوایان لێبێت.[٦٧]

فەرموودەناسان دەڵێن: وا باشتره به هەموو شێوازەكان بانگ بدرێت هەر جارەو به یەكێكیان بۆ پارێزگاریكردن له سوننەتەكان و زیندوكردنەوەیان، چونكه ئەم چەند شێوازه وەك شێوازەكانی خوێندنەوەی قوڕئانی پیرۆزو شێوازەكانی تەحیاتی نوێژ

---

[٦٤] رواه أحمد (٥٦٠٢) واللفظ له وأبو داود الطيالسي (١٩٢٣) والنسائي (٦٢٨) وابن حبان (١٦٧٧) والبيهقي (٢٠٣٦) والدارقطني (٩٢٣) والحاكم في المستدرك (٦٥٥٤) والدارمي (١٢٢٩)، وصححه النووي في المجموع (٩٥/٣) والألباني في الثمر المستطاب ص: ١٢٨، وشعيب الأرنؤوط في تحقيقه لمسند أحمد.

[٦٥] المدونة الكبرى للإمام مالك: (٥٧/١-٥٨).

[٦٦] صحيح: بڕوانه لاپەڕه ١٣.

[٦٧] بڕوانه: فتح القدير (٤٥٣/١-٤٥٤)، المغني لابن قدامة (٢٩٣/١-٢٩٤).

(التشهّد) و .... وان، بەڵام ئەگەر خەڵکی تووشی ئاژاوەو ناکۆکی بکات ئەو کاتە پێویستە تەنها بە شێوە بەناوبانگەکە بانگ بدرێت.[٦٨]

- سوننەتە بۆ نوێژی بەیانیان دوو بانگ بدرێت.

لە سەردەمی پێغەمبەری خوادا (ﷺ) پێش نوێژی بەیانی دوو بانگ دەدرا یەکەمیان پێش سپێدەی ڕاستەقینە (الفجر الصادق) و دوومیشیان پاش دەرکەوتنی سپێدەی ڕاستەقینە[٦٩]، ئیبن عومەر دەڵێت: پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەمووی: (إِنَّ بِلَالًا يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ،

---

[٦٨] بڕوانە: مجموع الفتاوى لابن تيمية: (٢٢/٦٧)، إيقاظ الأفهام في شرح عمدة الأحكام: (١/٣٣).

[٦٩] پێغەمبەری خودا (ﷺ) دەفەرموێت: (الفجرُ فجرانِ فجرٌ يُقالُ له: ذَنَب السِّرحانِ وهو الكاذبُ يذهبُ طُولاً ولا يذهبُ عرضاً والفجرُ الآخرُ يَذهبُ عرضاً ولا يذهبُ طُولاً) السلسلة الصحيحة (٢٠٠٢) واتە: سپێدە دوانە: سپێدەیەکیان پێی دەوترێت کلکی گورگ (کلکی گورگی ڕەش ناوەوەی سپییەو هەردوو لای ڕەشە) ئەوە درۆزنە شێوەی ستوونیە ئاسۆیی نییە ئەوی تریشیان شێوەی ئاسۆییە ستوونی نییە.

یەکەمیان سپی یەکی شین باوەو دووەمیان سپی یەکی ڕوون و بێگەردە نێوانیان ٢٠ تا ٣٠ خولەکە، زانایان دەڵێن سێ جیاوازییان هەیە:

یەکەم: سپێدەی یەکەم درێژ دەبێتەوە لە ڕۆژهەڵاتەوە بۆ ڕۆژئاوا، سپێدەی دووەم بڵاو دەبێتەوە وەك –دوو باڵی بڵندە– لە باکورەو بۆ باشوور.

دووەم: سپێدەی دووەم تاریکی بە دوایدا نایەت، سپێدەی یەکەم دەڕوات و بە دوایدا تاریکی دێتەوە.

سێیەم: سپێدەی دووەم لکاوە بە ئاسۆوە سپێدەی یەکەم نەلکاوە، واتە دووەمیان بە سەر ڕووی زەویدا بە دیدەکرێت بەڵام یەکەمیان لە نێوان ئەو وکۆتایی ئاسماندا تاریکی هەیە.

بڕوانە: الفقه على المذاهب الأربعة (١/ ١٦٨) الشرح الممتع على زاد المستقنع (٤/١١٠)، توضيح الأحكام من بلوغ المرام (١/ ٤٩٩).

فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُؤَذِّنَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ) قَالَ القاسم: وَلَمْ يَكُنْ بَيْنَهُمَا إِلَّا أَنْ يَنْزِلَ هَذَا وَيَرْقَى هَذَا.[٧٠] واته: بێگومان بیلال شەو بانگ دەدات بخۆن و بخۆنەوە تاوەکو ئیبن ئوم مەکتوم بانگ دەدات، قاسیم دەڵێت: نێوانیان ئەوەندەبوو ئەم دادەبەزی وئەو سەردەکەوت.[٧١]

لە فەرموودەیەکی تردا پێغەمبەری خودا (ﷺ) هۆکاری بانگدانی بیلال (بانگی یەکەم) ڕووندەکاتەوە کە دەفەرموێت: (لَا يَمْنَعَنَّ أَحَدَكُمْ أَوْ أَحَدًا مِنْكُمْ أَذَانُ بِلَالٍ مِنْ سَحُورِهِ فَإِنَّهُ يُؤَذِّنُ أَوْ يُنَادِي بِلَيْلٍ لِيَرْجِعَ قَائِمَكُمْ وَلِيُنَبِّهَ نَائِمَكُمْ وَلَيْسَ أَنْ يَقُولَ الْفَجْرُ أَوْ الصُّبْحُ ...)[٧٢] واتە: هیچ کام لە ئێوە بەهۆی بانگی بیلالەوە واز لە پارشێوەکەی نەهێنێت

---

[٧٠] رواه البخاري: (١٨٩١)، ومسلم: (٢٥٣٣).

[٧١] سەبارەت بە ڕستەی (وَلَمْ يَكُنْ بَيْنَهُمَا إِلَّا أَنْ يَنْزِلَ هَذَا وَيَرْقَى هَذَا.) واتە: نێوانیان ئەوەندە بوو ئەم دادەبەزی وئەو سەردەکەوت) زانایان دەڵێن: ئەوە وتەی (قاسیمی کوڕی موحەممەدە برازای عائیشەیە خوای لێ ڕازیبێت) وئیشکالێکی دروستکردووە چونکە لە بنەڕەتدا ماوەی نێوان ئەو دوو بانگە کاتی پارشێوە، جا ئەگەر ئەوەندە کورت بووبێت چۆن موسڵمانان تێیدا فریای خواردن و خواردنەوە کەوتوون؟!

بۆیە زانایان بە چەند شێوەیەك لێکیان داوەتەوە هەندێکیان دەڵێن: ڕاوی لێرەدا مەبەستی موبالەغەیە لە کورتی ماوەی نێوانیان نەك ئەوەندە کورتبووبێت کە موسڵمانان فریای پارشێو نە کەوتبن، هەندێکیش (شرح مسلم للنووی: ٢١١/١٦) دەڵێن: واتە بیلال پێش سپێدەی ڕاستەقینە بانگی دەداو لە شوێنی بانگدانەکەیدا دادەنیشت یادی خوای دەکردو دەپاڕایەوە تاوەکو نزیك بوو سپێدەی ڕاستەقینە دەرکەوێت پاشان دادەبەزی ئیبن ئوم مەکتومی ئاگادار دەکردەوە ئەویش خۆی ئامادە دەکردو دەستنوێژی دەگرت و سەردەکەوت، لەگەڵ سەرەتای دەرکەوتنی سپێدەدا بانگی دەدا بەڵام ئیبن حەجەری عەسقەلانی لە (فتح الباري: ١٠٦/٢)دا دەڵێت ئەم ڕاڤەیە سەرەڕای ئەوەی نەگونجاوە لە گەڵ سیاقی فەرموودەکەدا بۆ سەلماندنیشی پێویستی بە بەڵگەیەکی تایبەت هەیە، ئیبن عوسەیمینیش لە (شرح رياض الصالحين: ٢٨٥/٥)دا ئەم ڕستەیە بە لاواز (شاذ) دادەنێت ودەڵێت: ئەو ماوەیە (١٠–١٥) خولەك دەبێت چونکە ئەنەس لە زەیدی کوڕی سابیتەوە خوایان لێ ڕازیبێت دەگێڕێتەوە دەڵێت: (تَسَحَّرْنَا مَعَ النَّبِيِّ (ﷺ) ثُمَّ قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ قُلْتُ كَمْ كَانَ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالسَّحُورِ قَالَ قَدْرُ خَمْسِينَ آيَةً) رواه البخاري (١٨٢١) ومسلم (٢٥٤٧). واتە: لە گەڵ پێغەمبەری خوادا (ﷺ) پارشێومان کردو پاشان هەستا بۆ نوێژ، ئەنەس دەڵێت: لە زەیدم پرسی ماوەی نێوان بانگ و پارشێو چەند بوو؟ وتی: بە ئەندازەی خوێندنی پەنجا ئایەت.

[٧٢] رواه البخاري (٥٩٦) ومسلم (٢٥٣٧).

بێگومان ئەو شەو بانگ دەدات تاوەکو ئەوانەتان لە شەو نوێژن بگەڕێنەوەو ئەوانەشتان خەوتوون بە خەبەر بێنەوە چونکە ئەو (واتە: بیلال) مەبەستی ڕاگەیاندنی کاتی نوێژی بەیانی نیە.

سوود: لە چەند ڕیوایەتێکی تردا هاتووە بانگی یەکەم لە لایەن ئیبن ئوم مەکتوم[٧٣] و بانگی دووەمیش لەلایەن بیلالەوە بووە خوایان لیٚ ڕازیبێت.

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ (ﷺ) قَالَ (إِنَّ ابْنَ أُمِّ مَكْتُومٍ يُؤَذِّنَ بِلَيْلٍ، فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُؤَذِّنَ بِلَالٌ) وَكَانَ بِلَالٌ يؤَذِّنُ حينَ يرَى الفجرَ.[٧٤] واتە: بێگومان ئیبن ئوم مەکتوم شەو بانگ دەدات بخۆن و بخۆنەوە تاوەکو بیلال بانگ دەدات. بیلا بانگی نەدەدا تاوەکو سپێدەی ڕاستەقینەی دەبینی.

ئیبن حەجەری عەسقەلانی دەڵێت[٧٥]: هەندێك لە زانایان دەڵێن ئەم فەرموودەیە لە لایەن ڕاویەکەوە بە هەڵە پێچەوانە بووەتەوەو پشت بەوەی پێشوو دەبەسترێت، بەڵام ئیبن حەجەر ئەم ڕایە بەدوور دەزانێت چونکە فەرموودەکە لە چەند ڕێگایەکەوە هەر بەو شێوەیە گێڕاوەتەوە، هەندێکیش دەڵێن هەردووکیان بە نۆرە بانگیان داوەو

---

[٧٣] عەبدوڵڵای کوڕی ئوم مەکتوم بانگبێژی پێغەمبەر (ﷺ)، نابینابووەو لەو کەسانە بووە لە سەرەتاوە کۆچیان کرووە بۆ مەدینە، لای ژنە جولەکەیەك جێگیر دەبێت بە بەزەییە لە گەڵی بەڵام زۆر سوکایەتی بە پێغەمبەر (ﷺ) دەکات عەبدوڵڵاش ژنەکە دەگرێت ودەیکوژێت، ڕووداوەکە بەرزدەکەنەوە بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) پێغەمبەریش (ﷺ) خوێنەکەی نادات، چەند ئایەتێکی قوڕئانی پیرۆز لە بارەیەوە دابەزیوە، پێغەمبەر (ﷺ) لە (١٣) غەزادا دەیکاتە جێنشین لە مەدینە، بەشداری جەنگی قادسیەی کردووەو گەڕاوەتەوە بۆ مەدینەو لەویٚ مردووە.

بڕوانە: سير أعلام النبلاء (١/ ٣٦٠-٣٦٥)، أسد الغابة (٤/ ٢٥١).

[٧٤] رواه ابن حبان (٣٤٧٣) واللفظ له وقال شعيب الأرنؤوط: إسناده قوي على شرط البخاري، ورواه ابن خزيمة في صحيحه (٤٠٦) وصححه الدكتور محمد مصطفى الأعظمي، ورواه أحمد (٢٥٥٢١) وصحح إسناده أيضا شعيب الأرنؤوط.

[٧٥] فتح الباري لابن حجر: (٢/١٠٣)

پێغەمبەری خوایش (ﷺ) خەڵکی ئاگادار کردۆتەوە کە بانگی یەکەم خواردن و خواردنەوە لە سەر ڕۆژوەوان حەڕام ناکات و کاتی نوێژیش ڕاناگەیەنێت تاوەکو بانگی دووەم دەدرێت، هەندێکی تریش ئەم بۆچوونەش ڕتدەکەنەوەو دەڵێن لە سەرەتاوە بیلال خۆی بە تەنها هەردوو بانگەکەی داوە، پاشان پێغەمبەری خوا (ﷺ) بانگی یەکەم دەسپێرێت بە ئیبن ئوم مەکتوم، دوا جاریش لە بەر لاوازی ئیبن ئوم مەکتوم بیلال پێش دەخات بۆ بانگی یەکەم و ئیبن ئوم مەکتومیش دوا دەخات بۆ بانگی دووەم و خەڵکێك ڕادەسپێری تاوەکو ئیبن ئوم مەکتوم لە سپێدەی ڕاستەقینە ئاگادار کەنەوە.

زیادە شەرعیەکانی نێو بانگ

دروست نیە هیچ ڕستەیەك زیاد بکرێت بۆ بانگ لەم دوو کاتەی خوارەوەدا نەبێت:

(١) (التَّثویب) لە بانگی بەیانیاندا.

(التثویب) لە زمانەوانیدا: (التثویب) چاوگی (ثوَّبَ یُثوِّبُ)، دەوترێت: (ثابَ الرّجل ثَوْباً وثَوَباناً) واتە گەڕایەوە پاش ڕۆشتنی، هەر بۆیە بۆ بانگبێژیش بەکارهاتووە چونکە پاش بانگکردنی یەکەم دەگەڕێتەوەو جارێکی تر خەڵکی بانگدەکاتەوە بۆ نوێژ. لە بنچینەشدا لەوەو هاتووە هەر کاتێك پیاوێك دەهات هاواری دەکرد کراسەکەی ڕادەوەشان تاوەکو ببینرێت و بناسرێت.[٧٦]

(التثویب) لە زاراوەی شەرعناسانیشدا: وتنی (الصَّلاةُ خیرٌ منَ النَّومِ، الصَّلاةُ خیرٌ منَ النَّومِ) لە پاش وتنی (حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ، حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ).

وتنیشی لە سەر ڕای زانایان سوننەتە.[٧٧]

بەڵام ئایا لە بانگی یەکەمدا دەوترێت یاخود لە بانگی دووەمدا؟

ئەم بابەتە زانایانی کردووە بە دوو بەشی سەرەکیەوە.

---

[٧٦] لسان العرب: (١/٢٤٧).

[٧٧] پێشەوا شافیعی ڕەحمەتی خودای لێبێت لە بارەی (التثویب)ەوە دوو بۆچوونی هەیە، لە وتەی کۆندا (القول القدیم) دەڵێت سوننەتە، لە وتەی تازەشدا (القول الجدید) دەڵێت: ناپەسەندە (مکروە)، بەڵام لە مەزهەبدا پشت بە وتەی کۆنی بەستراوە. بڕوانە: الوسیط في المذهب للغزالي: (٢/١٠)، المجموع للنووي: (٣/٩٢).

لە سەر ڕای بەهێزی زانایان لە بانگی یەکەمی بەیانیاندا دەوترێت بە پشتبەستن بەم بەڵگانەی خوارەوە:

١- فەرموودەکەی ئەبو مەحذوڕە کە پێغەمبەری خودا (ﷺ) فێری بانگدانی دەکات وپێی دەفەرموێت (وَإِذَا أَذَّنْتَ بِالْأَوَّلِ مِنْ الصُّبْحِ فَقُلْ الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنْ النَّوْمِ الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنْ النَّوْمِ).[٧٨] واتە: ئەگەر بانگی یەکەمی بەیانیت دا بڵێ: نوێژ لە خەوتن باشترە، نوێژ لە خەوتن باشترە.

لە ڕیوایەتێکی تردا پێی دەفەرموێت: (الصلاةُ خيرٌ من النوم، الصلاة خيرٌ من النَّوم، في الأولى من الصُّبْح)[٧٩] واتە: نوێژ لە خەوتن باشترە، نوێژ لە خەوتن باشترە، لە بانگی یەکەمی بەیانیدایە.

لە ڕیوایەتێکی تردا ئەبو مەحذوڕە خۆی دەڵێت: كُنْتُ أُؤَذِّنُ لِرَسُولِ اللَّهِ (ﷺ) وَكُنْتُ أَقُولُ فِى أَذَانِ الْفَجْرِ الأَوَّلِ حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ الصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، الصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ...).[٨٠] واتە: بانگم بۆ پێغەمبەری خودا (ﷺ) دەداو لە بانگی یەکەمی بەیانیدا دەموت: نوێژ لە خەوتن باشترە، نوێژ لە خەوتن باشترە.

٢- عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: (كان في الأذان الأول بعد الفلاح: الصلاةُ خيرٌ من النوم).[٨١] واتە: ئیبن عومەر خوا لە هەردووکیان ڕازیبێت دەڵێت: لە بانگی یەکەمدا دوای وتنی (الفلاح) (الصلاة خير من النوم) دەوترا.

تێبینی: چەند فەرموودەیەکیش هەن بە ڕەهایی هاتوون و تێیدا ئاماژە بەوە نەکراوە کە (التثويب) لە کام بانگەیاندا بوترێت وەك فەرموودەکەی ئەنەسی کوڕی مالیك خوای لێ ڕازیبێت دەڵێت: (من السّنة إِذا قَالَ الْمُؤَذّن فِي أَذَان الْفجْر حَيّ عَلَى الْفَلاح

---

[٧٨] رواه أحمد: (١٥٣٧٦) وقال شعيب الأرنؤوط: حديث صحيح بطرقه.

[٧٩] رواه أبو داود (٥٠١) وصححه الألباني برقم (٥١٦)، وصححه الأرنؤوط بمجموع طرقه، بڕوانە: سنن أبي داود بتحقيق الأرنؤوط (٣٧٤/١).

[٨٠] رواه النسائي في سننه: (٦٤٦)، والطحاوي في بيان مشكل الآثار: (٦٠٨٠)، وصححه الألباني في الثمر المستطاب (٣١/١)

[٨١] أخرجه الطحاوي في بيان مشكل الآثار: (٦٨٢) وحسّنه ابن حجر في التلخيص الحبير: (٥٠٢/١)

قَالَ: الصَّلَاة خيرٌ من النّوم)[٨٢] جا ئەو فەرموودانە بە ڕەها (مطلق) دادەنرێن و دەخرێنە سەر ئەو فەرموودانەی پێشوو کە دیاریکراون (مقید) واتە تێیدا ئاماژە بۆ بانگی یەکەم کراوە ئەویش بە پێی ئەو بنەما ئوصولیەی کە دەڵێت (یحمل المطلق علی المقید).[٨٣]

ئیبن ڕەسلان دەڵێت: (التثویب) بۆ بانگی یەکەمی سپێدەیە چونکە بۆ خەبەرکردنەوەی خەوتووە، بەڵام بانگی دووەم بۆ ئاگادارکردنەوەیە بۆ هاتنی کاتی نوێژو هەروەها بانگکردن بۆ نوێژ.[٨٤]

(٢) لە کاتی سەرماو سۆڵە یاخود باران باریندا.

بانگبێژ لە کاتی سەرماو سۆڵە یاخود لە کاتی بارانباریندا دەتوانێت پاش وتنی (أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ) یاخود پاش وتنی (حَيَّ عَلَى الفَلاحِ) یاخود پاش تەواوبوونی بانگ بلێت (صَلُّوا فِي بُيُوتِكُمْ) یان (أَلَا صَلُّوا فِي الرِّحَالِ)و هاوشێوەکانی، واتە: ئاگادارบن لە ماڵ و شوێنی خۆتان نوێژ بکەن. یاخود بلێت (مَنْ قَعَدَ فَلَا حَرَجَ عَلَيْهِ) واتە: هەرکەسێك دانیشێت ونەیەت بۆ نوێژ گوناحی لە سەر نیە.

– (قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لِمُؤَذِّنِه فِي يَوْمٍ مَطِيرٍ إِذَا قُلْتَ: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ فَلَا تَقُلْ: حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ قُلْ: صَلُّوا فِي بُيُوتِكُمْ، فَكَأَنَّ النَّاسَ اسْتَنْكَرُوا قَالَ فَعَلَهُ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنِّي إِنَّ الْجُمْعَةَ عَزْمَةٌ وَإِنِّي كَرِهْتُ أَنْ أُحْرِجَكُمْ فَتَمْشُونَ فِي الطِّينِ وَالدَّحَضِ)[٨٥] واتە: ئیبن عەبباس لە ڕۆژێکی باراناویدا بە بانگبێژەکەی وت ئەگەر وتت (أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ) مەڵێ (حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ) بەڵکو بڵێ: (صَلُّوا فِي بُيُوتِكُمْ) خەڵکی ئەمەیان

---

[٨٢] رواه ابن خزيمة: (٢٨٦)وصححه محققه الأعظمي، ورواه البيهقي: (٢٠٦٤)، والدارقطني: (٩٤٤)، وصححه الألباني في الثمر المستطاب ص ١٣٢.

[٨٣] بڕوانە: سبل السلام (١/ ١٨٩).

[٨٤] سبل السلام (١/ ١٧٩)

[٨٥] رواه البخاري (٩٠١).

پیٚ سەیر بوو بۆیە وتی: لە من باشتر ئەمەی کردووە –واتە پێغەمبەری خودا (ﷺ)– بێگومان نوێژی هەینی فەرزەو پێم خۆش نەبوو بە ناو قوڕ لیتاودا بتانهێنم بۆ نوێژ.

– عَنْ عَمْرِو بْنِ أَوْسٍ يَقُولُ أَنْبَأَنَا رَجُلٌ مِنْ ثَقِيفٍ أَنَّهُ سَمِعَ مُنَادِىَ النَّبِىِّ – يَعْنِى فِى لَيْلَةٍ مَطِيرَةٍ فِى السَّفَرِ– يَقُولُ: حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ صَلُّوا فِى رِحَالِكُمْ.[٨٦] واتە: عەمری کوڕی ئەوس دەڵێت: پیاوێکی خەڵکی سەقیف بۆی گێڕاینەوە جارێکیان گوێی لە بانگبێژەکەی پێغەمبەر بووە (ﷺ) لە شەوێکی باراناویدا لە سەفەردا لە پاش وتنی (حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ) وتی: (صَلُّوا فِى رِحَالِكُمْ واتە لە شوێنی خۆتان نوێژ بکەن)

– قَالَ نَافِعٌ قَالَ أَذَّنَ ابْنُ عُمَرَ فِي لَيْلَةٍ بَارِدَةٍ بِضَجْنَانَ ثُمَّ قَالَ صَلُّوا فِي رِحَالِكُمْ فَأَخْبَرَنَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ﷺ) كَانَ يَأْمُرُ مُؤَذِّنًا يُؤَذِّنُ ثُمَّ يَقُولُ عَلَى إِثْرِهِ أَلَا صَلُّوا فِي الرِّحَالِ فِي اللَّيْلَةِ الْبَارِدَةِ أَوْ الْمَطِيرَةِ فِي السَّفَرِ.[٨٧] واتە: نافیع دەڵێت ئیبن عومەر لە شەوێکی باراناویدا لە (ضَجْنَانَ)[٨٨] بانگی داو پاشان وتی: لە شوێنی خۆتان نوێژ بکەن لە شەوی سەرما یاخود باراناوی لە سەفەردا.

---

[٨٦] رواه النسائي: (٦٥٣)، وأحمد: (٢٣٢١٥) وصححه الألباني في الثمر المستطاب (ص: ١٣٥) وشعيب الأرنؤوط في تحقيقه لمسند أحمد.

[٨٧] رواه البخاري (٦٣٢).

[٨٨] شاخێکە لە هەرێمی توهامە.

دووەم: شێوازەکانی قامەت

زانایان یەکدەنگن لە سەر ئەوەی کە وشەکانی قامەت هەمان وشەکانی بانگن جگە لە زیادەی (قد قامتِ الصلاة)ی دوای (حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ) کە دوو جار دەوترێت، هەروەها لە سەر ئەوەش یەکدەنگن کە (الله أکبر)ی کۆتاییش دوو جارەو (لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ)ی کۆتاییش تەنها یەك جارە، هەروەها لە سەر ئەوەش یەکدەنگن کە ڕیزبەندی ڕستەکانیشی وەك ڕیزبەندی بانگ وایە.

بەڵام سەبارەت بە تاك و جووتی ڕستەکانی تری قامەت زانایان سێ ڕای جیاوازیان هەیەو لە ئەنجامدا سێ شێوازی لێبووەتەوە:

شێوازی یەکەم: هەموو ڕستەکانی تاکن جگە لە (الله أکبر)ی سەرەتاو ڕستەی (قد قامتِ الصلاة) کە هەردووکیان جووتن، کەواتە کۆی ڕستەکانی (١١) ڕستەیە بەم شێوەیەی خوارەوە:

اللَّهُ أَكْبَرُ ١
اللَّهُ أَكْبَرُ ٢
أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ٣
أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ٤
حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ٥
حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ٦
قد قامتِ الصلاة ٧
قد قامتِ الصلاة ٨
اللَّهُ أَكْبَرُ ٩
اللَّهُ أَكْبَرُ ١٠
لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ. ١١

ئەم شێوازە پەسەندکراوە لای عومەری کوڕی خەتتاب وعەبدوڵڵای کوڕی و ئەنەس و حەسەنی کوڕی بەسڕی و مەکحول و زوهری و شافیعی (لە وتەی تازەیدا) و ئەحمەدو ئیسحاق و ئەبو سەورو یەحیای کوڕی یەحیاو داودی زاهیری و ئیبن حەزم و ئیبنولمونزیر.[89]

چەندین بەڵگەی دروستیشیان بە دەستەوەیە لەوانە:

١- فەرموودەکەی عەبدوڵڵای کوڕی زەید کە لە سەرەتاوە باسمانکرد تێیدا هاتووە ئەگەر قامەتیشت کرد بۆ نوێژ دەڵێیت: (اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ، حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ، قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ، اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ...)[90]

٢- ئیبن عومەریش خوایان لێ ڕازیبێت دەڵێت: كَانَ الْأَذَانُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ (ﷺ) مَثْنَى مَثْنَى وَالْإِقَامَةُ وَاحِدَةً غَيْرَ أَنَّ الْمُؤَذِّنَ كَانَ إِذَا قَالَ قَدْ قَامَتْ الصَّلَاةُ قَالَ قَدْ قَامَتْ الصَّلَاةُ مَرَّتَيْنِ. واتە: وشەکانی بانگ لە سەردەمی پێغەمبەردا (ﷺ) دوو دوو بوو قامەتیش یەك یەك بوو جگە لە ڕستەی (قَدْ قَامَتْ الصَّلَاةُ) کە دووجار بوو.[91]

٣- فەرموودەکەی ئەنەسی کوڕی مالیك خوای لێ ڕازیبێت دەڵێت: (أُمِرَ بِلالٌ أَنْ يَشْفَعَ الأَذَانَ، وأنْ يُوتِرَ الإِقَامَةَ إِلاَّ الإِقَامَةَ.) واتە: فەرمان درا بە بیلال کە بانگ بە جووت بدات و قامەتیش بە تاك جگە لە ڕستەی (قَدْ قَامَتْ الصَّلَاةُ).[92]

---

[89] بڕوانە: المجموع للنووي (٣/٩٤)، المحلى لابن حزم: (٢/١٨٧).

[90] صحيح، بڕوانە لاپەڕە ١٣.

[91] صحيح، بڕوانە لاپەڕە ٣٢.

[92] صحيح، بڕوانە لاپەڕە ٢٨.

شێوازی دووەم: ڕستەکانی قامەت دوو دووە جگە لە (ألله أكبر)ی سەرەتا کە چوار جارەو (لاَ إِلَهَ إلاَّ اللَّهُ)ی کۆتایش کە یەك جارە، واتە ژمارەی ڕستەکانی (١٧) ڕستەیە بەم شێوەیەی خوارەوە:

اللَّهُ أَكْبَرُ ١ اللَّهُ أَكْبَرُ ٢ اللَّهُ أَكْبَرُ ٣ اللَّهُ أَكْبَرُ ٤
أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إلاَّ اللَّهُ ٥ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إلاَّ اللَّهُ ٦
أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّه ٧ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ٨
حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ٩ حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ١٠
حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ١١ حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ١٢
قد قامتِ الصلاة ١٣ قد قامتِ الصلاة ١٤
اللَّهُ أَكْبَرُ ١٥ اللَّهُ أَكْبَرُ ١٦
لاَ إِلَهَ إلاَّ اللَّهُ ١٧

ئەمەش مەزهەبی ئەبو حەنیفەو سەوری و ئیبنولموبارەك و حەسەنی کوڕی حەیی و کوفیەکان[٩٣] وڕایەکی شافیعیەکانیشە (لە کاتێکدا بانگدان تەرجیعی تێدابێت[٩٤])، ئەمانیش چەند بەڵگەیەکی دروستیان بە دەستەوەیە لەوانە:

١- فەرموودەکەی ئەبو مەحذوڕەوە کە دەڵێت: (أَنَّ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) عَلَّمَهُ الْأَذَانَ تِسْعَ عَشْرَةَ كَلِمَةً، وَالْإِقَامَةَ سَبْعَ عَشْرَةَ كَلِمَةً). واتە: پێغەمبەری خودا (ﷺ) بانگی بە نۆزدە ڕستەو قامەتیشی بە حەڤدە ڕستە فێرکردووە.[٩٥]

---

[٩٣] المجموع للنووي (٣/٩٤).

[٩٤] روضة الطالبين وعمدة المفتين للنووي (١/٩٩).

٢- عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، قَالَ: حَدَّثَنَا أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ (ﷺ) أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ زَيْدٍ الْأَنْصَارِيَّ جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ (ﷺ) فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، رَأَيْتُ فِي الْمَنَامِ كَأَنَّ رَجُلًا قَامَ وَعَلَيْهِ بُرْدَانِ أَخْضَرَانِ عَلَى جِذْمَةِ حَائِطٍ، فَأَذَّنَ مَثْنَى، وَأَقَامَ مَثْنَى، وَقَعَدَ قَعْدَةً، قَالَ: فَسَمِعَ ذَلِكَ بِلَالٌ، فَقَامَ، فَأَذَّنَ مَثْنَى، وَأَقَامَ مَثْنَى، وَقَعَدَ قَعْدَةً.[٩٦] واته: عەبدوڕڕەحمانی کوڕی ئەبو لەیلا دەڵێت هاوەڵانی پێغەمبەری خودا (ﷺ) لە عەبدوڵڵای کوڕی زەیدی ئەنسارییەوە بۆیان گێڕاوینەتەوە کە وتویەتی: لە خەومدا پیاوێکم بینی دوو عەبای سەوزی بە سەرشانەوە بوو بە سەر لادیوارێکەوە هەستا بانگی دا بە دوو دوو پاشان قامەتیشی کرد بە دوو دوو پاشان کەمێکیش دانیشت - واتە لەنێوان بانگ و قامەتدا- بیلالیش ئەمەی بیست هەستا دوو دوو بانگی داو دوو دوو قامەتی کردو لە نیوانیشیاندا دانیشت.

---

[٩٥] صحيح، بڕوانە لاپەڕە ٣٠.

[٩٦] رواه ابن أبي شيبة في مصنّفه: (٢١١٨)، والبيهقي في السنن الكبرى: (٢٠٥٤)، وصححه الألباني في الثمر المستطاب ص ٢٠٦، وشعيب الأرنؤوط في سير أعلام النبلاء (٣٧٧/٢).

شێوازی سێیەم: هەموو ڕستەکانی بە (قد قامتِ الصلاة)یشەوە تاکن جگە لە (الله أكبر)ی سەرەتاو کۆتایی، کەواتە کۆی ڕستەکانی (١٠) ڕستەیە بەم شێوەیەی خوارەوە:

اللَّهُ أَكْبَرُ ١
اللَّهُ أَكْبَرُ ٢
أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ٣
أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ٤
حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ٥
حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ٦
قد قامتِ الصلاة ٧
اللَّهُ أَكْبَرُ ٨
اللَّهُ أَكْبَرُ ٩
لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ. ١٠

ئەمەش ڕای بەناوبانگی مالیکیەکان[٩٧] و وتەی کۆنی پێشەوا شافعییە.[٩٨]

بەڵام ئەم ڕایە جگە لەوەی هیچ بەڵگەیەك لە بارەیەوە نەهاتووە هەموو بەڵگەکان پێچەوانەی ئەون واتە سەرجەم بەڵگەکان لە سەر ئەوە کۆکن کە وشەی (قد قامتِ الصلاة) دوو جار دەوترێت نەك یەك جار، تەنها شتێکیش مالیکیەکان پشتی پێببەستن کاری خەڵکی مەدینەیە (عمل أهل المدينة)، بەڵام کاری خەڵکی مەدینە لە لای زۆرینەی زانایان بەڵگە نیە جگە لەوەش –لەم بابەتەدا– پێچەوانەیە لە گەڵ کاری خەڵکی مەککە کە شوێنی کۆبوونەوەی موسڵمانانە لە بۆنەکاندا.[٩٩]

بەڵام هەردوو ڕای یەکەم و دووەم بەڵگەی ڕاست ودروستیان لە سەرەو لە جیاوازیە ڕێپێدراوەکانەو بانگبێژ دەتوانێت بانگ بە تەرجیعەوە بدات و دوو دوو قامەتیش

---

[٩٧] المدونة الكبرى للإمام مالك (١/٥٨).

[٩٨] ، روضة الطالبين للنووي (١/٣٠٩).

[٩٩] عمدة القاري شرح صحيح البخاري (٥/١١٠).

بكات، ياخود بانگ بەبێ تەرجيع بدات و ديسان دوو دوو قامەت بكات، ياخود بانگ بە دوو دوو بدات و قامەتيش بە تاك بكات (جگە لە ڕستەی قد قامت الصلاة).

ئەمەش ڕای پەسەندكراوە لە لای ئەحمەدی كوڕی حەنبەل و ئيسحاقی كوڕی ڕاهەوەی و ئيبن جەريری تەبەڕی و داودی زاهيری و ئيبن تەيميەو ئيبنولقەييم و سەنعانی و شەوكانی و ئەلبانی.[١٠٠]

---

[١٠٠] صحيح ابن خزيمة (١/١٩٤)، فتح الباري لابن حجر (٢/٨٤)، الثمر المستطاب (١/٢٠٩)، أحكام الأذان والإقامة (١٠٩-١٢٦).

زیادە ناشەرعیەکانی بانگدان و قامەتکردن

زانایان لە سەر ئەوە کۆکن کە ڕستەکانی بانگ کە لە خەوەکەی عەبدوڵڵای کوڕی زەیددا هاتووە بنچینەیەکی موتەواتیرن بۆ بانگدان بۆیە بە دروستی نازانن هیچ ڕستەیەکی بۆ زیادبکرێت جگە لەو زیادانەی کە بە فەرموودەی ڕاست و دروست سەلمێنراون وەك: (الصلاة خير من النوم) و (ألا صلوا في الرحال).

جا لەو ڕستانەی کە زیادکراون بۆ بانگ و هیچ بنەمایەکیان لە شەرعدا نیە ئەمانەن:

(١) ڕستەی (حيَّ على خير العمل)

ئەم ڕستەیە لە داهێنراوی شیعەکانەو هیچ بنەمایەکی شەرعی نیە[١٠١] سەرجەم زانایانی ئەهلی سوننەو جەماعە بە بیدعەیان داناوە.[١٠٢]

سیوطی دەڵێت: پاش ئەوەی نورەدین مەحمود شاری حەلەب ڕزگار دەکات پێشەوای حەنەفیەکان لەو سەردەمەدا (بورهانوددینی بەلخی) بانگهێشت دەکات بۆ وانە وتنەوە لە قوتابخانە گەورەکەی شاری ناوبراودا، تا ئەو کاتەش بانگدان لە سەر مەزهەبی شیعەکان بووەو ڕستەی (حيَّ على خير العمل)ی تێدا بووە، کاتێك موفتی ئەمە دەبیستێت فەرمان دەداتە مامۆستایانی مزگەوت کە لە کاتی بانگداندا بچنە سەر بڵندگۆی مزگەوتەکان و فەرمان بدەن بە بانگبێژان تاوەکو بانگی شەرعی بدەن هەر

---

[١٠١] هەندێك لە هاوەڵان وەك عەبدوڵڵای کوڕی عومەڕو ئەبو ئومامە هەندێك جار لە سەفەردا یاخود لە بانگی بەیانیاندا ئەم ڕستەیەیان وتووە بە مەبەستی هاندانی موسڵمانان بۆ هاتن بۆ نوێژ وەك لە [سنن البيهقي (٢٠٧٣،٢٠٧٥،٢٠٧٤، ٢٠٧٦)، مصنف ابن أبي شيبة (٢٢٥٣، ٢٢٥٤، ٢٢٥٥)]دا هاتووە، بەڵام زانایان دەڵێن دروست نییە کاری پێ بکرێت و چونکە پێغەمبەری خودا (ﷺ) ئەو ڕستەیەی فێری هاوەڵان نەکردووەو کەس بۆی نییە لەم جۆرە خواپەرستیانەدا کۆشش (إجتهاد) بکات، لە لایەکی تریشەوە ئەم ڕستەیە بووەتە دروشمێکی دیاری ڕافیزەکان. بڕوانە: مجموع الفتاوى لابن تيمية (٢٣/ ١٠٣)، المحلى بالآثار (٢/ ١٩٤)، مجموع فتاوى ابن باز (٢٩/ ١٤٤).

[١٠٢] بڕوانە: المجموع شرح المهذب للنووي: (٣/٩٨)، مجموع الفتاوى (٥/٢٧٩)، الإعتصام للشاطبي (٢/٧٠)، السنن الكبرى للبيهقي (١/٤٢٥)، المحلى (٢/١٩٤).

بانگبێژێکیش سەرپێچی بکات لە بڵندگۆکەوە بیخەنە خوارەوە، ئیتر لەو ڕۆژە بەدواوە سەرجەم بانگبێژان وازیان لەو ڕستەیە هێنا![١٠٣]

(٢) ڕستەی (أشهدُ أنّ عَليًّاً وليُّ الله) یاخود (حجةُ الله).

ئەم بیدعەیەش گروپێك لە شیعەکان بە ناوی (المفوضية)[١٠٤] لە سەدەی چوارەمی کۆچیدا دایانهێنا، تەنانەت یەکێك لە زانا شیعەکان بە ناوی ئیبن بابەوەیی قوممی باسیان دەکات و نەفرەتیشیان لێدەکات، هەروەها لە بە ناوبانگترین زاناکانیشیان لەو سەردەمەدا دژایەتی ئەم گروپەیان کردووە لە وانە (الطُّوسي)، بەڵام ئیسماعیل شای صەفەویەکان ئەم بیدعەیە بڵاودەکاتەوەو زانایانیشیان لەو سەردەمەدا ڕەتی دەکەنەوە، وە لە ساڵی (١٨٧٠ز) دا ئەم بیدعەیە دێتە عێراقەوە ئەویش لە ڕێی کەسێکیانەوە بە ناوی (ناصر الدين شاه) لە کاتی سەردانێکیدا بۆ شاری نەجەف.

ئیستەش یەکێکە لە دروشمە دیارەکانی شیعەو لە ئێران و عێراق و لوبناندا کاری پێدەکرێت ومەرجەعەکانیشیان لێی بێدەنگن لە کاتێکدا پێشینانیان دژایەتییان کردووە![١٠٥]

(٣) خوێندنی قورئان و زیکرو سەڵای پاش و پێشی بانگ.

- ئیبنولجەوزی دەڵێت: (ومنه أنهم يخلطون أذان الفجر بالتذكير والتسبيح والمواعظ ويجعلون الأذان وسطا فيختلط وقد كره العلماء كل ما يضاف إلى الأذان وقد رأينا من يقوم بالليل كثيرا على المنارة فيعظ ويذكر ومنهم من يقرأ سوراً من القرآن بصوت مرتفع فيمنع الناس من نومهم ويخلط على المتهجدين قراءتهم وكل ذلك من المنكرات.)[١٠٦] واتە: لەو سەرلێشێواویانەی کە شەیتان تووشی موسڵمانانی دەکات

---

[١٠٣] الحاوي للفتاوي للسيوطي: (١/ ١٤٦).

[١٠٤] گروپێکن بڕوایان وایە کە خوای گەورە ڕۆحی عەلی و کوڕەکانی – خوایان لێ ڕازیبێت _ دروستکردووەو جیاهانی داوەتە دەستیان ئەوانیش زەوی و ئاسمانەکانیان دروستکردووە! إعتقادات المسلمين والمشركين (ص: ٥٩)

[١٠٥] عودة الصفويين. ل (٢٨-٢٩).

[١٠٦] تلبيس إبليس (ص: ١٢٣).

زیکرو تەسبیحات و ئامۆژگاری تێکەڵی بانگی بەیانیان دەکەن بانگ دەخەنە ناوەڕاستەوەو تێکەڵ دەبێت، بێگومان هەر شتێك درابێتە پاڵ بانگەوە زانایان بە خراپیان زانیوە، بێگومان زۆرمان دەبینی کەسانێك بە شەودا هەڵدەسان و لە سەر بڵندگۆوە ئامۆژگاریان دەکردو هەندێکیشیان بە دەنگی بەرز چەند سوڕەتێکی لە قوڕئانیان دەخوێندو خەویان لە خەڵکی تێکدەداو سەریان لە نوێژخوێنانیش دەشێوان، هەموو ئەمانە لە خراپەکانن.

– ئیبن حەجەری قەستەلانیش دەڵێت: (ولقد استفتي مشايخنا وغيرهم في الصلاة والسلام عليه (ﷺ) بعد الأذان على الكيفية التي يفعلها المؤذنون فأفتوا بأن الأصل سنة والكيفية بدعة.)[١٠٧] واتە: پرسیار لە زانایانمان و زانایانی تریش کراوە لە بارەی صەڵەوات لە پێغەمبەر (ﷺ) لە دوای بانگەوە بەو شێوەیەی کە بانگبێژان ئەنجامی دەدەن لە وەڵامدا وتوویانە صەڵەوات لە بنچینەدا سوننەتەو ئەو شێوازەش بیدعەیە.

– ئیبنولحاج دەڵێت: (وَيَنْهَى الْمُؤَذِّنِينَ عَمَّا أَحْدَثُوهُ مِنْ التَّسْبِيحِ بِاللَّيْلِ وَإِنْ كَانَ ذِكْرُ اللَّهِ تَعَالَى حَسَنًا سِرًّا وَعَلَنًا لَكِنْ لَا فِي الْمَوَاضِعِ الَّتِي تَرَكَهَا الشَّارِعُ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَامُهُ وَلَمْ يُعَيِّنْ فِيهَا شَيْئًا مَعْلُومًا.)[١٠٨] واتە: ڕێگری لە و بانگبێژانە بکرێت لەوەی کە دایانهێناوە لە تەسبیحاتی شەو هەرچەندە یادی خودا بە نهێنی و بە ئاشکرا چاکەیە بەڵام نەك لەو شوێنانەی کە پێغەمبەر (ﷺ) وازی لێهێناوەو هیچ شتێکی زانراوی تێدا دیارینەکردووە.

حەججاوی دەڵێت: (وما سوى التأذين قبل الفجر من التسبيح والنشيد ورفع الصوت بالدعاء ونحو ذلك في الأذان فليس بمسنون وما أحد من العلماء قال أنه يستحب بل هو من جملة البدع المكروهة فليس لأحد أن يأمر به ولا ينكر على من تركه.)[١٠٩] واتە: جگە لە بانگدان ئەوەی دەوترێت لە تەسبیحات و سروود و پاڕانەوە بە دەنگی بەرزو هاوشێوەکانی لە بانگدا سوننەت نییە هیچ کەسێك لە زانایان نەی وتووە سوننەتە

---

[١٠٧] الفتاوى الكبرى الفقهية على مذهب الإمام الشافعي لابن حجر الهيتمي (١/ ٣٨٢).

[١٠٨] المدخل لابن الحاج (٢/ ٢٤٨).

[١٠٩] الإقناع في فقه الإمام أحمد بن حنبل (١/ ٧٩).

بەڵکو لە کۆی بیدعە ناپەسەندەکانەو هیچ کەسێك بۆی نیە فەرمانی پێ بکات یاخود ڕێگری لەو کەسە بکات کە وازی لێدەهێنێت.

– ئیبن حەجەری عەسقەلانی دەڵێت: (مَا أَحْدَثَ مِنَ التَّسْبِيحِ قَبْلَ الصُّبْحِ وَقَبْلَ الْجُمُعَةِ وَمِنَ الصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ (ﷺ) لَيْسَ مِنْ جُمْلَةِ الْأَذَانِ لَا لُغَةً وَلَا شَرْعًا)[١١٠] واتە: ئەو تەسبیحات وسەڵەواتەی پێش نوێژی بەیانی و نوێژی هەینی داهێنراوە بەشێك نییە لە بانگ نە لە ڕووی زامانەوانییەوە نە لە ڕووی شەرعییەوە، هەروەها دەڵێت: (لَكِنَّ الَّذِي يَصْنَعُهُ النَّاسُ الْيَوْمَ مُحْدَثٌ قَطْعًا.)[١١١] واتە: ئەوەی ئەمرۆ خەڵکی دەیکەن بێگومان داهێنراوە.

– ئیبن تەیمیە دەڵێت: (ویکره أن یوصل الأذان بما قبله مثل قول بعض المؤذنین قبل الأذان: ﴿وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَداً﴾(١١٢)(١١٣) واتە: ناپەسەند هەر شتێك بلکێنرێت بە پێش بانگەوە وەك ئەوەی هەندێك لە بانگبێژان دەیڵێن: ﴿وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَداً﴾.

– موحەممەد عەبدە دەڵێت: (وما یذکر بعده أو قبله کله من المستحدثات المبتدعة، ابتدعت للتلحین لا لشئ آخر ولا یقول أحد بجواز هذا التلحین، ولا عبرة بقول من قال: إن شیئا من ذلك بدعة حسنة، لان کل بدعة في العبادات علی هذا النحو فهي سیئة).[١١٤] واتە: ئەوەی پاش و پێشی بانگ دەوترێت لە تازە داهێنراوەکانە، تەنها بۆ ئاواز داهێنراوەو هیچ کەسێکیش ئەو ئاوازە بە ڕەوا نازانێت ئەوەیشی دەڵێت ئەمە بیدعەیەکی چاکە قسەکەی وەرناگیرێت چونکە هەموو بیدعەیەك لە خواپەرستیدا بەو شێوەیە خراپەیە.

---

[١١٠] فتح الباري لابن حجر (٢/ ٩٢)

[١١١] سەرچاوەی پێشوو (٢/ ١٠٤).

[١١٢] سورة الإسراء: ١١١.

[١١٣] الاختیارات الفقهیة لتقي الدین الحراني (ص: ٤٠٦).

[١١٤] فقه السنة (١/ ١٢٢).

(٤) سەڵاوات دان لە پێغەمبەری خودا (ﷺ) لە سەرەتای قامەتکردندا.

یەکێکی تر لە زیادەو بیدعەکان کە پێش قامەتکردن ئەنجام دەدرێت سەڵاوات دانە لە پێغەمبەری خودا (ﷺ) لە لایەن بانگبێژەوە.

– ئیبن حەجەری هەیتەمی دەڵێت: (لَمْ أَرَ مَنْ قَالَ بِنَدْبِ الصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ أَوَّلَ الْإِقَامَةِ).[١١٥] واتە: کەسم نەدیوە لە سەرەتای قامەتدا سەڵاواتدان بە سوننەت بزانێت.

هەروەها دەڵێت: (لِأَنَّهُ تَشْرِيعٌ بِغَيْرِ دَلِيلٍ، وَمَنْ شَرَّعَ بِلَا دَلِيلٍ يُزْجَرُ عَنْ ذَلِكَ وَيُنْهَى عَنْهُ).[١١٦] واتە: چونکە شەرعدانانە بە بێ بەڵگە، هەرکەسێکیش بە بێ بەڵگە شەرع دابنێت ڕێگری لێدەکرێت.

– يُكْرَهُ قَوْلُهُ قَبْلَ الْإِقَامَةِ: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَنَحْوُ ذَلِكَ مِنْ الْمُحْدَثَاتِ.[١١٧] واتە: سەڵاواتدان و هەر داهێنراوێکی تر پێش قامەتکردن کەڕاهەتی هەیە.

---

[١١٥] الفتاوى الفقهية الكبرى لابن حجر الهيتمي (١/ ١٢٩).

[١١٦] هەمان سەرچاوەی پێشوو (١٣١/١).

[١١٧] كشاف القناع عن متن الإقناع (١/ ٢٣٨).

مەرجەكانی بانگدان و قامەتكردن

مەرجی یەكەم: كاتی هاتنی نوێژ.

زانایان بە كۆڕای دەنگ بۆ دروستیی بانگ و قامەت كاتی هاتنی نوێژیان بە مەرج داناوە –جگە لە نوێژی بەیانی– خۆ ئەگەر بانگبێژ پێش كاتی هاتنی نوێژ بانگیدا دەبێت لە پاش كاتی هاتنی نوێژەكە بانگەكەی دووبارە بكاتەوە، مەگەر خەڵكی لە پاش كاتی هاتنی نوێژ نوێژیان ئەنجامدابێت و بانگەكە پێش كاتی هاتنی نوێژ درابێت ئەوا بانگەكە دووبارە ناكاتەوە.[١١٨]

بەڵام سەبارەت بە نوێژی بەیانی كۆمەڵێك لە زانایان وەك مالیك و شافیعی و ئەحمەدو ئەوزاعی و ئیسحاق و ئەبو سەور دەڵێن پێش هاتنی كاتەكەی دروستە بانگی بۆ بدرێت بە پشتبەستن بە فەرموودەی (إِنَّ بِلَالًا يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ ...)[١١٩] و بانگی دووەمیش بە سوننەت دەزانن واتە ئەگەر نەشدرێت ئاساییە (بە مەرجێك بانگی یەكەمی بۆ درابێت)،[١٢٠]بەڵام كۆمەڵێكی تر لە زانایان وەك (ئیبن خوزەیمەو ئیبنولمونزیرو غەزالی وسوفیانی سەوری و نوعمان و ئیبن حەزم وبەیهەقی)و هەندێك لە زانایانی فەرموودە بانگی دووەم بە پێویست دەزانن هەرچەندە بانگی یەكەمیش درابێت و بەم شێوەیەی خوارەوە وەڵامی زانایانی تر دەدەنەو:

أ– لاوازیی بەڵگەكانی كۆمەڵەی یەكەم لە كاتی تاوتوێكردندا.

ب– دەڵێن نوێژی بەیانی لە گەڵ نوێژەكانی تردا هیچ جیاوازیەكی نیەو دەبێت لە كاتی خۆیدا بانگی بۆ بدرێت چونكە لە بنچینەدا بانگدان بە هاتنی كاتەكەی پێویست دەبێت.

ج– سەبارەت بە بانگی یەكەمی بەیانیانیش دەڵێن ئەوە بانگی پارشێوە نەك بانگی بەیانی چونكە هۆكارەكەی لە فەرموودەكەدا ڕوونكراوەتەوە (تاوەكو ئەوانەتان لە شەو

---

[١١٨] بداية المجتهد ونهاية المقتصد (١/١١٥)، المجموع شرح المهذب (٣/٨٨)، المغني (١/٢٩٧)، أحكام الأذان ل ١٣٢.

[١١٩] صحيح: بڕوانە لاپەڕە ٣٤.

[١٢٠] الأوسط في السنن والإجماع والإختلاف (٣/ ٢٩)، المحلى لابن حزم (٢/١٩٨)، المبدع شرح المقنع (١/٢٧٥)، فتح الباري لابن حجر (٢/١٠٤)

نوێژن بگەڕێنەوەو ئەوانەشتان خەوتوون بە خەبەر بێنەوە.)[١٢١]

د- فەرموودەی (فَإِذَا حَضَرَتْ الصَّلَاةُ فَلْيُؤَذِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ وَلْيَؤُمَّكُمْ أَكْبَرُكُمْ)[١٢٢] واتە: ئەگەر کاتی نوێژ هات با یەکێکتان بانگتان بۆ بدات و گەورەترینیشتان پێشنوێژیتان بۆ بکات، خۆ ئەگەر کاتی نوێژ نەهاتبوو دروست نیە بانگی بۆ بدرێت.

---

[١٢١] **صحيح: بڕوانە لاپەڕە ٣٥.**

[١٢٢] **صحيح بڕوانە لاپەڕە ١٩.**

مەرجی دووەم: دەبێت بانگ و قامەت هەڵەی (اللحن) تێدا نەبێت.

پێناسەی هەڵە (اللحن)

وشەی (اللحن) لە زمانەوانیدا:

وشەی (اللحن) لە زمانەوانیدا چەند واتایەکی هەیە، بەڵام ئەوەی پەیوەندی بەم باسەوە هەیە تەنها دوانیانە[١٢٣]:

١- هەڵەکردنە لە سەرو بۆرو ژێردا، وازهێنانە لە ڕاستی لە کاتی خوێندنەوەو وتنی سروودو ... هتد.

٢- دەنگ و ئاوازی دانراوە، بە گۆرانی و لەرینەوەی دەنگ و جۆش و خرۆشەوە دەوترێت.

وشەی (اللحن) لە زاراوەدا:

وشەی (اللحن) لە زاراوەشدا لە واتا زمانەوانیەکەی تێناپەڕێت، هەڵەکردن بە واتای یەکەم کاتێکە بانگبێژ لە سەرو ژێرو بۆردا هەڵە بکات.

جورجانی دەڵێت: (اللحن في القرآن والآذان: هو التطويل فيما يقصر، والقصر فيما يطال.)[١٢٤] واتە: هەڵەکردن لە قوڕئانخوێندنەوەو بانگداندا بریتیە لە درێژکردنەوەی شتانێك کە حەق وایە کورتکرینەوە، کورتکردنەوەی شتانێکیش کە حەق وایە درێژ بکرێنەوە.

هەڵەکردن بە واتای دووەمیشیان کاتێکە بانگبێژ بە درێژکردنەوەو لەراندنەوەی دەنگ و ئاوازە موسیقیەکانەوە بانگبدات.

زۆرینەی شەرعناسانیش بۆ واتای دووەم وشەی (التطريب) بەکاردەهێنن.[١٢٥]

---

[١٢٣] **لسان العرب (١٣/ ٣٧٩)، مختار الصحاح (ص: ٦١٢)، تاج العروس (١٠٢/٣٦).**

[١٢٤] **التعريفات للجرجاني (ص: ١٩١).**

[١٢٥] **بڕوانە: أحكام الأذان والنداء والإقامة سامي فراج الحازمي لاپەڕە: ١٦٢.**

حوکمی هەڵەکردن (اللحن) لە بانگ و قامەتدا

هەڵەکردن (اللحن) بە واتای یەکەم بێت یاخود بە واتای دووەم دەبێت بە دوو بەشەوە:

یەکەم: ئەو هەڵانەی واتا دەگۆڕن.

دووەم: ئەو هەڵانەی واتا ناگۆڕن.

یەکەم: ئەو هەڵانەی واتا دەگۆڕن.

بە کۆدەنگی زانایان هەر هەڵەیەك واتای بانگ بگۆڕێت حەڕامەو بانگەکە بەتاڵ دەبێتەوە، چونکە مەبەست لە بانگدان بانگکردنی خەڵکە بۆ نوێژ بۆیە پێویستە وشەکانی بانگ بۆ بیسەرانی ڕوونبێت، هەر هەڵەیەکیش تێیدا واتا بگۆڕێت لە ڕوونی لایدەدات.[126]

دووم: ئەو هەڵانەی واتا ناگۆڕن.

زۆربەی هەرەزۆری شەرعناسانی (الفقهاء) مەزهەبی حەنەفی و مالیکی و شافیعی و حەنبەلی ڕایان وایە گەر هەڵە واتای بانگ نەگۆڕێت بانگەکە دروستە بەڵام کەڕاهەتی هەیە.[127]

– یەحیای بەککاء دەڵێت: ئیبن عومەرم بینی هاتوچۆی نێوان صەفاو مەڕوەی دەکردو چەند کەسێکیشی لە گەڵدا بوو، پیاوێکی ڕیش درێژ هات بۆ لای و پێی وت: ئەبو عەبدوررەحمان بێگومان من تۆم زۆر خۆشدەوێت لە بەر خوای گەورە، ئیبن عومەریش فەرمووی: بەڵام من ڕقم لێتە لە بەر خوای گەورە، هاوەڵانی گلەییان لێکرد لە سەر ئەو

---

[126] فتح القدير لابن الهمام (٤٧١/١)، مواهب الجليل (١٦٤/٣)، المدخل لابن الحاج (٢/ ٢٤٤)، شرح منتهى الإرادات (١٣٧/١)، المستوعب (١٥٢/١)، تحفة المحتاج في شرح المنهاج لابن حجر الهيتمي (٤٧٣/١)، الموسوعة الفقهية الكويتية (٣٦٤/٢)، الفقه على المذاهب الأربعة (٢٩١/١)، صحيح فقه السنة وأدلته وتوضيح مذاهب الأئمة (١/ ٢٧٨).

[127] بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع (٤٦٠/١)، المبسوط للسرخسي (١٣٨/١)، المدخل لابن الحاج (٢/ ٢٤٤)، المجموع شرح المهذب (٣/ ١٠٨)، مغني المحتاج إلى معرفة ألفاظ المنهاج (٢/ ١٧٠)، المغني لابن قدامة (٣١٢/١)، كشاف القناع عن متن الإقناع (٢٤٥/١).

قسەیەی ئەویش وتی: (إِنَّهُ يَبْغِي فِي أَذَانِهِ، وَيَأْخُذُ عَنْهُ أَجْرًا)[١٢٨] واتە: بێگومان لە بانگەکانیدا زێدەڕەوی دەکات و پارەشی لە سەر وەردەگرێت.

– عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ أَبِي حُسَيْنٍ الْمَكِّيِّ أَنَّ مُؤَذِّنًا أَذَّنَ فَطَرَّبَ فِي أَذَانِهِ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ: (أَذِّنْ أَذَانًا سَمْحًا، وَإِلا فَاعْتَزِلْنَا.)[١٢٩] واتە: عومەری کوڕی سەعیدی کوڕی ئەبو حوسەینی مەککی دەڵێت: بانگبێژێك بانگیدا لە بانگەکەیدا دەنگی زۆر درێژیکردەوەو لەراندیەوە عومەری کوڕی عەبدولعەزیزیش فەرمووی: بانگێکی جوان و شایستە بدە گەرنا لێمان دوورکەوەرەوە.

– ئەبوبەکری ئاجوڕڕی دەڵێت: خَرَجْتُ مِنْ بَغْدَادَ وَلَمْ يَحْلُ لِي الْمَقَامُ بِهَا قَدْ ابْتَدَعُوا فِي كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى فِي قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ وَفِي الْأَذَانِ يَعْنِي الْإِجَارَةَ وَالتَّلْحِينَ.[١٣٠] واتە: بەغدادم بەجێهێشت و پێم خۆشنەبوو تێیدا بمێنمەوە لە هەموو شتێکدا بیدعەیان داهێنا تەنانەت لە قوڕئانخوێندن و بانگدانیشدا، واتە قوڕئانخوێندن بە کرێ و زێدەڕەوی لە بانگداندا.

– ئیبن قودامە دەڵێت: وَقَدْ رَوَيْنَا عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ رَجُلًا سَأَلَهُ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ لَهُ: مَا اسْمُكَ؟ قَالَ: مُحَمَّدٌ. قَالَ: أَيَسُرُّكَ أَنْ يُقَالَ لَكَ: يَا مُوحَامَدُ؟ قَالَ: لَا. فَقَالَ: لَا يُعْجِبُنِي أَنْ يَتَعَلَّمَ الرَّجُلُ الْأَلْحَانَ.[١٣١] واتە: لە ئەبو عەبدوڵڵاوە –واتە پێشەوا ئەحمەد– گێڕاومانەتەوە کە پیاوێك لە بارەی درێژکردنەوەی بانگ پرسیاری لێدەکات، ئەویش دەڵێت: ناوت چیە؟ وتی: موحەممەد، ئەویش وتی: پێت خۆشە پێت بوترێت: مووحامەد؟! وتی: نەخێر، ئەویش وتی: پێم خۆش نیە پیاو فێری ئاواز ببێت لە بانگداندا.

---

[١٢٨] رواه عبدالرزاق في المصنف (١٨٥٢) واللفظ له، وابن أبي شيبة في المصنّف (٢٣٨٧)، وابن المنذر في الأوسط (١١٣٩)، وفيه يحيى البكاء وهو متروك. بڕوانه: ميزان الإعتدال (٤/ ٤٠٩)، الثمر المستطاب للألباني (ص: ١٤٧)

[١٢٩] رواه البخاري في صحيحه معلقاً، وابن أبي شيبة في المصنّف (٢٣٧٥).

[١٣٠] المدخل لابن الحاج (٢/ ٢٤٤).

[١٣١] المغني لابن قدامة (١٠/ ١٦٢).

– هەروەها ئیسحاقی کوڕی مەنسوریش هەر لە ئەحمەدی کوڕی حەنبەلەوە گێڕاویەتیەوە کە بانگدان بە ئاوازەوە بیدعەیە.[١٣٢]

– پێشەوا شافیعی دەڵێت: وَأُحِبُّ أَنْ يُؤَذِّنَ مُتَرَسِّلًا بِغَيْرِ تَمْطِيطٍ وَلَا يُغَنِّي فِيهِ. فَأَمَّا قَوْلُ الشَّافِعِيِّ مِنْ غَيْرِ تَمْطِيطٍ وَلَا تَغَنِّي فِيهِ فَفِي التَّمْطِيطِ تَأْوِيلَانِ: أَحَدُهُمَا: أَنَّهُ الْإِعْرَابُ الْفَاحِشُ وَالثَّانِي: أَنَّهُ تَفْخِيمُ الْكَلَامِ وَالتَّشَادُقُ فِيهِ، وَيُكْرَهُ تَلْحِينُ الْأَذَانِ لِأَنَّهُ يَخْرُجُ بِالتَّلْحِينِ عَنْ حَدِّ الْإِفْهَامِ، وَلِأَنَّ السَّلَفَ تَجَافُوهُ وَإِنَّمَا أَحْدَثَهُ الْعَجَمُ فِي بِلَادِهِمْ.[١٣٣] واتە: پێم خۆشە بانگ بە هێواشی بدرێت بە بێ درێژکردنەوە بە گۆرانیەوە نەیڵێت.

ماوەردی دەڵێت: ئەم وتەیە دوو واتا هەڵدەگرێت: یەکەمیان: تێکدانی لە ڕووی ئیعرابەوە دووەمیان: قەڵەوکردن و زۆر لە خۆکردن، وتنی بە درێژکردنەوەوە ناپەسەندە لە تێگەیشتن لێی لایدەت، هەروەها پێشینانیش خۆیان لێ بەدوورگرتووەو عەجەمەکان لە وڵاتانی خۆیان دایانهێناوە.

– ئەبو تالیبی مەککی دەڵێت: وَمِمَّا أَحْدَثُوهُ: (التَّلْحِينُ فِي الْأَذَانِ، وَهُوَ مِنْ الْبَغْيِ وَالِاعْتِدَاءِ.)[١٣٤] واتە: لە و بیدعانەی دایانهێناوە: ئاوازە لە بانگداندا، ئەویش بەشێکە لە ستەم و سنوور بەزاندن.

– ئیبنولجەوزی دەڵێت: (ومن ذلك التلحين في الأذان وقد كرهه مالك بن أنس وغيره من العلماء كراهية شديدة لأنه يخرجه عن موضع التعظيم إلى مشابهة الغناء.)[١٣٥] واتە: یەکێك لە فێڵەکانی شەیتان زێدەڕەویە لە بانگداندا پێشەوا مالیك و زانایانی تر بە قەدەغەیان دەزانی چونکە لە پلەی گەورەیی دەریدەکات و دەیچوێنێت بە گۆرانی.

– قوڕتوبی دەڵێت: (وحكم المؤذن أن يترسل في أذانه، ولا يطرب به كما يفعله اليوم كثير من الجهال، بل وقد أخرجه كثير من الطغام والعوام عن حد الإطراب، فيرجعون فيه الترجيعات، ويكثرون فيه التقطيعات حتى لا يفهم ما يقول، ولا بما به يصول.)[١٣٦] واتە: پێویستە بانگبێژ بە هێواشی بانگبدات بە ئاوازەوە نەیڵێت وەك زۆرێك لە

---

[١٣٢] فتح الباري لابن رجب (٥/ ٢١٩).

[١٣٣] الحاوي في فقه الشافعي للماوردي (٢/ ٥٧–٥٨).

[١٣٤] مواهب الجليل في شرح مختصر خليل (١/ ٤٣٨).

[١٣٥] تلبيس إبليس (ص: ١٢٣).

[١٣٦] تفسير الجامع لأحكام القرآن (٦/ ٢٣٠).

نەفامەکان لەمڕۆدا دەیڵێن، زۆرێك لە گێل ونەخوێندەوارەکان لە سنوور دەریانکردووەو درێژی دەکەنەوەو بڕینی زۆری تێدەکەن بە شێوەیەك کە نازانرێ چی دەڵێت و خەریکی چیە.

– ئیبنولهەممام دەڵێت: (وَيَدْخُلُ فِي الْخِيَارِ أَيْضًا مَنْ لَا يُلَحِّنُ الْأَذَانَ لِأَنَّهُ لَا يَحِلُّ، وَتَحْسِينُ الصَّوْتِ مَطْلُوبٌ وَلَا تَلَازُمَ بَيْنَهُمَا.)[١٣٧] واتە: دەچێتە نێو باشەکانەوە ئەو کەسەی بانگ بە ئاوازەوە نادات چونکە حەڵاڵ نیە، دەنگخۆشکردنیش پێویستەو هیچ پەیوەندیەکیان بە یەکەوە نیە.

– ئەلخەتیبوششیربینی سەبارەت بە تەکبیرەکانی نوێژ دەڵێت: (وَيُسَنُّ أَنْ لَا يَقْصِرَ التَّكْبِيرَ بِحَيْثُ لَا يُفْهَمُ، وَأَنْ لَا يُمَطِّطَهُ بِأَنْ يُبَالِغَ فِي مَدِّهِ بَلْ يَأْتِي بِهِ مُبَيَّنًا.)[١٣٨] واتە: سوننەتە تەکبیرەکان کورتنەکاتەوە بە شێوەیەك نەزانرێت چی وتووە، زیادەڕەویش نەکات لە درێژکردنەوەیدا بەڵکو بە ڕوونی دەریبڕێت.

- **نموونە بۆ هەڵە لە بانگ وقامەتدا**

هەندێك لە شەرعناسان باس لە هەڵەکانی بانگبێژانیان – بە هەردوو بەشەکەیەوە – کردووە لە کاتی بانگداندا، لەوانە:

یەکەم: نموونە بۆ ئەو هەڵەو ئاوازانەی واتای بانگ دەگۆڕن.[١٣٩]

١- درێژکردنەوەی هەمزەی (أللهُ) بەم شێوەیە (آلله) واتاکەشی دەگۆڕێت بۆ پرسیار، ئایا خوا گەورەیە؟!

٢- درێژکردنەوەی هەمزەی (أكبر) بەم شێوەیە (آكبر) دیسان دەیگۆڕێت بۆ پرسیار!

---

[١٣٧] فتح القدير لابن الهمام (١/ ٤٧٠).

[١٣٨] الاقناع في حل ألفاظ أبي شجاع (١/ ١٣٢).

[١٣٩] رد المحتار (٣/٤١٣)، الذخيرة للقرافي (٢/٥٦-٥٧)، المبدع في شرح المقنع (١/٢٩٠)، شرح منتهى الإرادات (١/١٨٤)، المغني لابن قدامة (١/٣١٢)، كتاب الأذان لأسامة القوصي ص ٢٩٧-٢٩٨، أحكام الأذان والنداء والإقامة ص ١٦٥-١٦٦، حق التلاوة ص ٣٨٣-٣٨٦، إتحاف الكرام بشرح عمدة الأحكام (٦٢/ ٧).

٣- درێژکردنەوەی پیتی (ب)ی وشەی (أَکبر) بەم شێوەیە (أکبار)، دەبێتە کۆ (جمع) بۆ وشەی (کَبَر) واتە: تەپڵ.[١٤٠]

تێبینی: وشەی (أکبر) لە سەر وەزنی (أفعل)ە، (أفعل)یش وەزنێکە لە ڕووی زمانەوانیەوە درێژکردنەوە هەڵناگرێت.[١٤١]

٤- درێژکردنەوەی هەمزەی (أَشهدُ) بەم شێوەیە (آشهدُ) لە هەواڵەوە دەیگۆڕێت بۆ پرسیار!

٥- وەستان لە سەر (لا إلهَ) پاشان بە (إلاّ الله) دەستپێبکاتەوە.

٦- دەرنەبڕینی پیتی (ه)ی وشەی (الصلاة) لە ڕستەی (حيَّ على الصّلاة) بەم شیوەیە (حيَّ على الصّلا) واتە: وەرن بۆ ئاگر!

٧- هەروەها دەرنەبڕینی پیتی (ح)ی (الفلاح) لە ڕستەی (حيَّ على الفلاح) بەم شیوەیە (حيَّ على الفلا) واتە: وەرن بۆ دەشت!

٨- (منصوب)کردنی لامی وشەی (رسولُ) بەو هۆیەشەوە لە هەواڵی (خبر أنَّ) دەردەکرێت و واتاکەی تێك دەچێت.

دووەم: نموونە بۆ ئەو هەڵانەی واتای بانگ ناگۆڕن.[١٤٢]

١- درێژکردنەوەی وشەی پیرۆزی (الله) لە کاتی وتنی (اللّهُ أکبر)ەکاندا، بەم شێوەیە: (اللاااااهُ أکبرُ اللاااااهُ أکبر).

دەڵێم: زۆر بەداخەوە ئێستە لە بڵندگۆی زۆربەی هەرەزۆری مزگەوتەکانی سەر زەویدا —ئەگەر نەڵێم هەمووی— بە مەککەی پیرۆزو مەدینەی درەوشاوەشەوە بەم شێوەیە بانگ دەدرێت!

٢- قەلقەلەکردن بە پیتی (ك)و (ر) لە وشەی (أکبر)دا.

---

[١٤٠] **لسان العرب (٢٥٧/١٧).**

[١٤١] **بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع (٢/ ١٠٧).**

[١٤٢] **رد المحتار (٤١٣/٣)، الذخيرة للقرافي (٥٦/٢-٥٧)، المبدع في شرح المقنع (٢٩٠/١)، شرح منتهى الإرادات (١٨٤/١)، المغني لابن قدامة (٣١٢/١)، كتاب الأذان لأسامة القوصي ص ٢٩٧-٢٩٨، أحكام الأذان والنداء والإقامة ص ١٦٥-١٦٦، حق التلاوة ص ٣٨٣-٣٨٦، إتحاف الكرام بشرح عمدة الأحكام (٦٢/ ٧).**

٣- (مفتوح)كردنی پیتی (ر)ی وشەی یەكەمی (أكبر) بەم شێوەیە (اللّهُ أكبرَ اللّهُ أكبر).

٤- گۆڕینی پیتی كافی وشەی (أكبر) بە پیتی (گ).

٥- (مفتوح)كردن و (شدة)داركردنی پیتی نونی لە ڕستەی (أنْ لا إلهَ إلاّ اللّه).

٦- تێهەڵكێشنەكردنی پیتی نون لە پیتی لامدا لە ڕستەی (أنْ لا إلهَ إلاّ اللّه).

٧- زۆر درێژكردنەوەی وشەی (إلهَ) بەم شێوەیە (إلـاااهَ)، كە خۆی لە بنچینەدا مەددێكی ئاساییە.

٨- تێركردنی فەتحەی كۆتایی وشەی (إلهَ) كە دەبێتە (إلها).

٩- (مضموم)كردنی وشەی (محمداً).

١١- تێهەڵكێشنەكردنی تەنوینی وشەی (محمداً) لە پیتی (ر)دا.

١٢- درێژكردنەوەی وشەی (حيَّ) یاخود خوێندنەوە بە بێ شەددە یاخود (مكسور) ژێرداركردنی.

١٣- تێهەڵكێشكردنی پیتی هاى (أشْهَدُ) لە پیتی شیندا، واتە (أشّدُ).

١٤- تێركردنی بۆری (ضمة)ی پیتی دالی (أشْهَدُ) بەم شێوەیە (أشْهَدو).

١٥- زێدەڕەوی لە شەددەی هەندێك لە و شەكاندا تاوەكو وای لێدێت لە ڕێڕەوی خۆی دەردەچێت وەك لە وشەی (إلاّ) لە ڕستەی (لا إلهَ إلاّ اللّه) و (أشهدُ ألاَّ إلهَ إلاّ اللّه)دا.

١٦- تێركردنی ژێر (كسرة) لە وشەی (إله) لە ڕستەی (لا إلهَ إلاّ اللّه) واتە (لا إیلاهَ إلاّ اللّه).

١٧- شەددەداركردنی پیتی نون لە ڕستەی (أشهدُ أن لاَّ إلهَ إلاّ اللّه) بەم شێوەیە (أشهدُ أنَّ لا إلهَ إلاّ اللّه) كە حەق وایە زەننەدار بكرێت و لە گەڵ پیتی لامدا تێهەڵكێش بكرێت.

١٨- گۆڕینی پیتی (ح(بە (ه) لە وشەی (حيَّ) دەبێتە (هيَّ) هەندێ جاریش ئەلیفێكی بۆ زیاد دەكەن بەم شێوەیە (هيَّا).

١٩- زیادەڕەوی لە درێژكردنەوەی وشەی (علَى) بەم شێوەیە (حيَّ علاااا الصلاة)! هەرچەندە ئەو ئەلیفە لە بنچینەدا مەددێكی ئاساییە بەڵام لێرەدا لە بەر بەیەكگەیشتنی لە گەڵ پیتێكی زەننەداردا لا دەچێت و ناخوێنرێتەوە.

مەرجی سێیەم: بانگ و قامەت دەبێت بە زمانی عەرەبی بێت.

زانایانی حەنەفی ومالکی وشافیعی وحەنبەڵی بە گشتی لە سەر ئەوە کۆکن کە بانگ و قامەت دەبێت بە زمانی عەرەبی بێت، تەنها ئەوە نەبێت شافعییەکان دەڵێن ئەگەر کەسێك نەبوو بانگ بە عەرەبی بزانێت دروستە بە زمانی خۆی بانگ بدات، بەڵام پێویستە لە سەری خۆی فێرکات.[١٤٣]

زانایانیش بۆ ئەم مەرجە دوو بەڵگەیان بە دەستەوەیە:

١- لە سەرجەم فەرموودەکاندا بانگ و قامەت تەنها بە زمانی عەرەبی هاتووە، لەوانە خەوەکەی عەبدوڵڵای کوڕی زەید کە لە خەویدا یەکێك لە فریشتەکان فێری بانگدانی دەکات.[١٤٤]

٢- بانگ و قامەت قیاسکراوەتە سەر زیکرەکانی تری نوێژ، هەر وەك چۆن ئەوان بە زمانی عەرەبی نەبێت دروستنین بانگ و قامەتیش بە هەمان شێوە دروست نییە بدرێت تەنها بە زمانی عەرەبی نەبێت، چونکە هەموو ئەمانە مەبەست لێیان خوا پەرستیە.[١٤٥]

مەرجی چوارەم: نیازهێنان (النية).

بانگدان وقامەتکردن خواپەرستیەکی سەربەخۆن و پێوسستییان بە نیازو نیەتهێنان هەیە وەك سەرجەم خوا پەرستیەکانی تر، ئەویش بە پشتبەستن بە فەرموودەی (إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ)[١٤٦]، ئەمەش ڕای مالیکیەکان و حەنبەلیەکان و ڕایەکی شافیعیەکانیشە[١٤٧]، لە ڕای بەهێزی شافیعیەکانیشدا نیازهێنان بۆ بانگ و قامەت

---

[١٤٣] رد المحتار (٣/١٨١)، فقه العبادات على المذهب المالكي (ص: ١٢٧)، كشاف القناع (١/٢٣٧)، الحاوي في فقه الشافعي للماوردي (٢/ ٥٨).

[١٤٤] مراقي الفلاح شرح نور الإيضاح (ص: ٧٩).

[١٤٥] المنثور في القواعد لمحمد الزركشي (١/ ٢٨٢).

[١٤٦] رواه البخاري (١)، ومسلم (٤٩٠٤).

[١٤٧] الفقه على المذاهب الأربعة (١/ ٢٨٤)، الموسوعة الفقهية الكويتية (٢/ ٣٦٤)، مغني المحتاج (١/ ٣٢٣).

سوننەتە، حەنەفیەکانیش دەڵێن نیازهێنان مەرجە بۆ پاداشت وەرگرتن لە سەری نەك بۆ دروستی بانگ و قامەتەکە![١٤٨]

بەڵام ڕای یەکەم بەهێزترە، ئەویش لە بەر گشتگیریی فەرموودەکەی سەرەوە.

- حوکمی بانگدان بە تەسجیل و مۆبایل و ئامێرەکانی تر.

ساڵانێکە لە هەندێك لە وڵاتانی ئیسلامی بە کوردستانی خۆشمانەوە لە ڕێگەی تەسجیل و مۆبایلەوە کە دەنگی یەکێك لە بانگبێژە ناسراوەکانی تێدا تۆمارکراوە بەکاردەهێنرێتەوەو دەدرێتەوە بە بڵندگۆی مزگەوتەکاندا، ئەم کارە وایکرد کە زۆرێك لە لیژنە باڵاکانی فەتوادان لە جیهانی ئیسلامیدا بێنە دەنگ و فەتوا بدەن بە نادروستی ئەم کارە لە بەر چەند هۆکارێك لەوانە:

١- پێغەمبەری خودا (ﷺ) بە مالیکی کوڕی حوەیریس وهاوڕێکانی دەفەرموێت: (فَإِذَا حَضَرَتْ الصَّلَاةُ فَلْيُؤَذِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ وَلْيَؤُمَّكُمْ أَكْبَرُكُمْ)[١٤٩] واتە: ئەگەر کاتی نوێژ هات با یەکێك لە خۆتان بانگتان بۆ بدات و گەورەترینیشتان پێشنوێژیتان بۆ بکات.

٢- نیەتهێنان یەکێکە لە مەرجەکانی بانگدان بۆیە بانگی شێت و سەرخۆش دروست نییە، هەروەها بانگدانیش بەو ئامێرانە نیەتی تێدا نییە.

٣- دەرگای یاریکردن بە ئایین لە سەر موسڵمانان دەکاتەوەو بیدعە دەخاتە ناو خواپەرستی و دروشمەکانیانەوە چونکە وای لێدێت هیچ کەس بانگ نەدات و هەموو مزگەوتەکان ئەو ئامێرانە بەکار بێنن.

٤- لە دەستچوونی ئەو پاداشتە گەورەیەی کە خوای گەورە بۆ بانگبێژانی داناوە.

---

[١٤٨] الْأَشْبَاهُ وَالنَّظَائِرُ عَلَى مَذْهَبِ أَبِيْ حَنِيْفَةَ النُّعْمَانِ (ص: ٢٩).

[١٤٩] صحيح: بڕوانە لاپەڕە ١٩.

ئەمەی خوارەوەش دەقی فەتوای کۆڕی فیقهی ئیسلامی سەر بە یەکێتی جیهانی ئیسلامیە:

(الحمد لله، والصلاة والسلام على رسول الله وعلى آله وصحبه. أما بعد: فإن مجلس المجمع الفقهي الإسلامي برابطة العالم الإسلامي المنعقد بدورته التاسعة في مكة المكرمة من يوم السبت ١٤٠٦/٧/١٢هـ إلى يوم السبت ١٤٠٦/٧/١٩هـ ...... وبعد استعراض ما تقدم من بحوث وفتاوى، والمداولة في ذلك، .....وبناء على ما تقدم فإن مجلس المجمع الفقهي الإسلامي يقرر ما يلي: أن الاكتفاء بإذاعة الأذان في المساجد عند دخول وقت الصلاة بواسطة آلة التسجيل ونحوها لا يجزئ ولا يجوز في أداء هذه العبادة، ولا يحصل به الأذان المشروع، وأنه يجب على المسلمين مباشرة الأذان لكل وقت من أوقات الصلوات في كل مسجد على ما توارثه المسلمون من عهد نبينا ورسولنا محمد صلى الله عليه وسلم إلى الآن. والله الموفق. وصلى الله على سيدنا ونبينا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين).[١٥٠]

مەرجی پێنجەم: دەبێت ڕستەکانی بانگ بە شوێن یەکدا بێت و ناوبڕیان تێنەکەوێت.

زانایان لە سەر ئەوە هاوڕان کە ئەگەر ناوبڕێك – قسەکردن یاخود بێدەنگی یاخود هەرشتێکی تر لەو بابەتە– کەوتە نێوان ڕستەکانی بانگ وقامەتەوە بە مەرجێك ناوبڕەکە کورت یاخود کەمبێت ئەوە ئاساییەو پێویست بە سەر لە نوێ دووبارەکردنەوەی بانگ و قامەتەکە ناکاتەوە، سولەیمانی کوڕ صوڕەد – یەکێکە لە هاوەڵان– لە غەزادا بانگی دەدا، لە نێو بانگەکەیدا فەرمانی دەدایە خزمەتکارەکەی بۆ جێبەجێکردنی هەندێك لە پێویستیەکانی.[١٥١]

بەڵام ئەگەر ئەو ناوبڕە گرنگ یاخود پێویست نەبوو ئەوە ناپەسەندە (مکروه).[١٥٢]

ئەگەر ناوبڕێکی زۆر یاخود درێژ کەوتە نێوان ڕستەکانی بانگ وقامەتەوە بانگ و قامەتەکە بەتاڵ دەبێتەوەو پێویستە جارێکی تر سەر لە نوێ دووبارە بکرێنەوە،

---

[١٥٠] أحكام الأذان والنداء والإقامة ل ١٧٦–١٧٧.

[١٥١] رواه البخاري في صحيحه معلقاً (١٢٧/١)، ووصله ابن أبي شيبة في مصنفه (٤٠٧/١٣) وصححه ابن حجر في الفتح (٩٨/٢).

[١٥٢] الموسوعة الفقهية الكويتية (٢/ ٣٦٥).

ئەمەش ڕای حەنەفیەکان ومالیکیەکان و حەنبەلیەکان و ڕایەکی شافیعیەکانیشە[١٥٣]، بەڵام لە ڕایەکی تری شافیعیەکاندا بانگ و قامەتەکە بەتاڵ نابێتەوەو دووبارەکردنەوەیان سوننەتە،[١٥٤] بەڵام ڕای یەکەم بەهێزترە.

مەرجی شەشەم: ڕیزبەندی.

زۆرینەی زانایان (مالیکیەکان وشافیعیەکان و حەنبەلیەکان و ئیبن حەزم) کۆکن لە سەر ئەوەی ڕیزبەندی لە نێوان ڕستەکانی بانگ و قامەتدا پێویستەو، سەرجەم بەڵگەکانیش هەر ئەوە دەسەلمێنن، خۆ ئەگەر بانگێژ ڕستەکانی بانگ و قامەت پاش وپێش بخات ئەوا پێویستە لە سەرەتاوە یاخود لەو شوێنەوەی پاش و پێشی خستوون دووبارەیان بکاتەوە[١٥٥]، حەنەفیەکانیش ئەم ڕیزبەندیەیان بەلاوە سوننەتە بەڵام بۆچوونەکەیان بۆچوونێکی لاوازە.[١٥٦]

مەرجی حەوتەم: دەنگبەرزکردنەوە.

دەنگبەرزکردنەوە لە بانگداندا بە مەرج گیراوەو ئەگینا بانگەکە دروست نیە، ئەمەش ڕای هەندێك لە حەنەفیەکان و ڕای بەهێزی شافیعیەکان و مەزهەبی حەنبەلیەکانە[١٥٧]، حەنەفیەکان و مالیکیەکان و هەندێکیش لە شافیعیەکان دەڵێن دەنگبەرزکردنەوە لە بانگداندا سوننەتە ئەگەر دەنگیش بەرزنەکاتەوە بانگەکەی دروستە[١٥٨] بەڵام ڕای

---

[١٥٣] البحر الرائق شرح كنز الدقائق (٢/ ٢٠٧)، المبدع شرح المقنع (١/ ٢٧٣)، المجموع شرح المهذب (٣/ ١١٤)، الموسوعة الفقهية الكويتية (٢/ ٣٦٥).

[١٥٤] الأم للشافعي (١/ ١٠٥).

[١٥٥] مواهب الجليل في شرح مختصر خليل (١/ ٤٢٥)، المجموع شرح المهذب (٣/ ١١٣)، المغني لابن قدامة (١/ ٣٠٩)، المحلى بالآثار (٢/ ١٩٤).

[١٥٦] بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع (١/ ١٤٩).

[١٥٧] مغني المحتاج إلى معرفة ألفاظ المنهاج (٢/ ١٥٨)، المغني لابن قدامة (١/ ٣٠٧).

[١٥٨] الجوهرة النيرة على مختصر القدوري (١/ ٤٥)، بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع (١/ ١٤٩)، منح الجليل شرح مختصر خليل (١/ ٢٠١).

یەکەم بەهێزترە ئەویش لە بەر بەهێزی بەڵگەکانیان، کە ئەمانەی خوارەوە هەندێکیانە:

١- فەرموودەی: (... فَإِذَا كُنْتَ فِي غَنَمِكَ وَبادِيَتِكَ فَأَذَّنْتَ بِالصَّلَاةِ فَارْفَعْ صَوْتَكَ بِالنِّدَاءِ ... واتە: هەرکاتێك لای مەڕەکانت بووی لەدەشت و بانگت دا بۆ نوێژ تەواو دەنگت بەرزکەرەوە...)[١٥٩] ئەمە بۆ یەك کەسەو لە دەشتدایە کەوابوو بۆ نوێژی بە کۆمەڵ پێویسترە.

٢- مەبەست لە بانگدان ئاگادارکرنەوەی خەڵکیە، ئەم مەبەستەش بە دەنگبەرزکردنەوە نەبێت بە دی نایەت.

تێبینی:

١- ئەگەر بانگبێژ بانگی بۆ خۆیدا یاخود تەنها بۆ کەسانێك کە لە دەوروبەری ئامادەبوون ئەوا مەرج نیە دەنگی بەرزکاتەوە ئەوەندە نەبێت کە خۆی و ئەوانەی دەوروبەری بیبیستن، بە واتایەکی تر دەنگبەرزکردنەوە دەبێتە سوننەت.

٢- نابێت بانگبێژ زۆر لە خۆی بکات و ئەوندە دەنگبەرزکاتەوە کە زەرەرو زیان بە جەستەی خۆی بگەیەنێت، بەڵکو بە ئەندازەی توانای خۆی دەنگ بەرزکاتەوە.

- **عَنْ أَبِي مَحْذُورَةَ قَالَ: لَمَّا قَدِمَ عُمَرُ مَكَّةَ أَذَّنْتُ فَقَالَ لِي عُمَرُ : يَا أَبَا مَحْذُورَةَ أَمَا خِفْتَ أَنْ يَنْشَقَّ مُرَيْطَاؤُكَ.[١٦٠] واتە: ئەبو مەحذورە دەڵێت: کاتێك عومەر هات بۆ مەککە بانگمدا، عومەر پێی وتم: ئەبو مەحذورە ئەوە تۆ نەترسایت میزەڵدانت بتەقێت؟**

---

[١٥٩] **صحيح: بڕوانە لاپەڕە ٢٢.**

[١٦٠] **رواه البيهقي (١٩٣٦) وذكره النووي في المجموع (١١١/٣) والقرطبي في تفسيره (٧٠/١٤) وغيره.**

مەرجی هەشتەم: دەبێت بانگ لە لایەن یەك كەسەوە بدرێت تا كۆتایی هەروەها قامەتیش.

ئەگەر بانگبێژ دەستیكرد بە بانگدان یاخود قامەتكردن و پاشان بە هۆی بیانویەكی شەرعیەوە نەیتوانی بانگەكەی یاخود قامەتەكەی تەواوبكات ئەوا كەسێكی تر بۆی نیە ئەوەی كە ماوە تەواوی بكات بەڵكو دەبێت سەر لە نویٚ بانگەكە یاخود قامەتەكە دووبارە بكاتەوە، ئەمەش ڕای زۆربەی هەرەزۆری شەرعناسانە لە حەنەفیەكان و مالیكیەكان وشافیعیەكان و حەنبەلییەكان.[١٦١]

---

[١٦١] الفقه على المذاهب الأربعة (١/ ٢٨٥)، المغني لابن قدامة (١/ ٣٠٨)،

سوننەتەکانی بانگدان و قامەتکردن

یەکەم: هەبوونی دەستنوێژ.

بانگدان و قامەتکردن زیکرێکی گەورەن و وەك هەموو زیکرەکانیتر واباشترە بە دەستنوێژەوە بدرێت ئەویش بە پشتبەستن بە چەند بەڵگەیەك:

- عَنِ الْمُهَاجِرِ بْنِ قُنْفُذٍ: أَنَّهُ سَلَّمَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ (ﷺ) وَهُوَ يَتَوَضَّأُ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ، فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ وُضُوئِهِ قَالَ: (إِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِى أَنْ أَرُدَّ عَلَيْكَ إِلاَّ أَنِّى كَرِهْتُ أَنْ أَذْكُرَ اللَّهَ إِلاَّ عَلَى طَهَارَةٍ).[١٦٢] واتە: موهاجیر سڵاوی کرد لە پێغەمبەری خودا - لە کاتێکدا دەستنوێژی دەگرت- وەڵامی نەدایەوە کاتێك لە دەستنوێژەکەی بوویەوە فەرمووی: بێگومان هیچ شتێك ڕێگری لیێ نەکردم وەڵامت بدەمەوە تەنها ئەوە نەبێت حەزم نەکرد ناوی خودا بێنم بە دەستنوێژەوە نەبێت.

- عن أبي هريرة رضي الله عنه عن النبي (ﷺ) قال (لَا يُؤَذِّنُ إِلَّا مُتَوَضِّئٌ)[١٦٣] واتە: تەنها کەسێك بانگ دەدات کە دەستنوێژی هەبێت.

- عَنْ عَبْدِ الْجَبَّارِ بْنِ وَائِلٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: حَقٌّ وَسُنَّةٌ مَسْنُونَةٌ أَنْ لاَ يُؤَذِّنَ الرَّجُلُ إِلاَّ وَهُوَ طَاهِرٌ ، وَلاَ يُؤَذِّنَ إِلاَّ وَهُوَ قَائِمٌ.[١٦٤] واتە: ڕاست و سوننەت وایە پیاو بانگ نەدات بە دەستنوێژەوە نەبێت.

- عن ابن عبّاس رضي الله عنهما أن رسول الله (ﷺ) قال لە: (يا ابنَ عبَّاسٍ إنَّ الْأَذَانَ مُتَّصِلٌ بِالصَّلَاةِ فَلَا يُؤَذِّنُ أَحَدُكُمْ إِلَّا وَهُوَ طَاهِرٌ).[١٦٥] واتە: ئەی ئیبن عەبباس بێگومان بانگ پەیوەستە بە نوێژەوە هیچ کەسێکتان بانگ نەدەن بە دەستنوێژەوە نەبێت.

---

[١٦٢] رواه أبوداود (١٧) وابن حبان (٨٠٣) وصححه الألباني في السلسلة الصحيحة (٨٣٤)، وشعيب الأرنؤوط.

[١٦٣] رواه الترمذي (٢٠٠) وضعفه ابن حجر في التلخيص الحبير برقم (٣٠٣) والألباني في الثمر المستطاب (ص١٥٤).

[١٦٤] رواه البيهقي في سننه (١٩١٣) وضعفه ابن حجر في التلخيص الحبير (٣٠٢)، والألباني في إرواء الغليل (٢٢٢).

[١٦٥] كنز العمال برقم (٢٠٩٧٦)، وفيه عبد الله بن هَارُون الْفَرْوِي وهو ضعيف. تلخيص الحبير لأحمد العسقلاني (١/ ٢٠٦)

بۆیە لە سەر ڕای بەهێزی زانایان (مەزهەبی مالیکیەکان و شافیعیەکان) ئەویش بە پشتبەستن بە بەڵگەکانی سەرەوە بانگدان بە بێ دەستنوێژ دروستە لە گەڵ بوونی کەراهەت، بە کۆڕای دەنگی زانایانیش قامەتکردن بە بێ دەستنوێژیش دروستە بەڵام ئەویش کەڕاهەتی هەیەو کەڕاهەتەکەشی توندترە لە بەر پەیوەستبوونی قامەت بە نوێژەوە.

هەروەها لە سەر ڕای زۆرینەی زانایانی حەنەفی و مالیکی وشافیعی و حەنبەلی بانگدان و قامەتکردنی لە شگرانیش هەر دروستە بەڵام کەڕاهەتی توندترو زیاتری هەیە. [١٦٦]

دووەم: ڕووکردنە ڕووگە (القبلة).

بە کۆڕای دەنگی زانایان بانگبێژ لە کاتی بانگدان و قامەتکردندا سوننەتە ڕوو لە ڕووگە بکات ئەویش یە پشتبەستن بە چەند بەڵگەیەك لەوانە:

– لە خەوەکەی عەبدوڵڵای کوڕی زەیددا هاتووە: فَجَاءَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ زَيْدٍ –رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ– وَقَالَ فِيهِ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ قَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَر... . [١٦٧] **واتە: عەبدوڵڵای کوڕی زەید هات – پیاوێك بوو لە پشتیوانان– خەوەکەی گێڕایەوە کە تێیدا پیاوەکە ڕووی کردە ڕووگەو بانگی دا.**

– عن أبي هريرة قال: قال رسول الله (ﷺ): (إنّ لكلّ شيء سيّداً وإنَّ سيّدَ المجالس قبالة القبلة) [١٦٨] **واتە: بێگومان هەموو شتێك گەورەیەکی هەیە بێگومان گەورەی هەموو نشتەگەکانیش ڕووکردنە ڕووگەیە.**

---

[١٦٦] **فتح القدير (١/٤٨٠)، منح الجليل شرح مختصر خليل (١/٢٠١)، المجموع شرح المهذب (٣/١٠٥)، الإنصاف في معرفة الراجح من الخلاف للمرداوي (١/٤١٥).**

[١٦٧] **رواه أبوداود (٥٠٧) وصححه الألباني في صحيح أبي داود (٥٢٤).**

[١٦٨] **رواه الطبراني في المعجم الأوسط (٢٣٥٤) وحسنه الهيثمي في مجمع الزوائد (١٢٩١٥) والألباني في صحيح الترغيب والترهيب: (٣٠٨٥).**

ئیبنولمونزیریش دەڵێت: (وأجمعوا على أن من السنة أن تستقبل القبلة بالأذان).[١٦٩] واتە: زانایان یەکدەنگن لە سەر ئەوەی کە ڕوو کردنە ڕووگە لە کاتی بانگداندا لە سوننەتەکانە.

سێیەم: بانگدان لە شوێنێکی بەرزدا.

– عەبدوڵڵای کوڕی زەید لە بارەی ئەو پیاوەی کە لە خەویدا بینی دەڵێت: ... فَقَامَ عَلَى الْمَسْجِدِ فَأَذَّنَ ... .[١٧٠] واتە: بە پێوە لە سەر مزگەوتەکە بانگی دا، لە ڕیوایەتێکی تردا دەڵێت: ... عَلَى جِذْمَةِ حَائِطٍ، فَأَذَّنَ ... .[١٧١] واتە: لە سەر پاشماوەی دیوارێك بانگی دا.

– عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنِ امْرَأَةٍ مِنْ بَنِى النَّجَّارِ قَالَتْ كَانَ بَيْتِى مِنْ أَطْوَلِ بَيْتٍ حَوْلَ الْمَسْجِدِ وَكَانَ بِلاَلٌ يُؤَذِّنُ عَلَيْهِ الْفَجْرَ فَيَأْتِى بِسَحَرٍ فَيَجْلِسُ عَلَى الْبَيْتِ يَنْظُرُ إِلَى الْفَجْرِ فَإِذَا رَآهُ تَمَطَّى ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّى أَحْمَدُكَ وَأَسْتَعِينُكَ عَلَى قُرَيْشٍ أَنْ يُقِيمُوا دِينَكَ، قَالَتْ: ثُمَّ يُؤَذِّنُ قَالَتْ: وَاللَّهِ مَا عَلِمْتُهُ كَانَ تَرَكَهَا لَيْلَةً وَاحِدَةً تَعْنِى هَذِهِ الْكَلِمَاتِ.[١٧٢] واتە: عوڕوەی کوڕی زوبەیر لە ژنێکی بەنیننەجاڕەوە دەگێڕێتەوە دەڵێت: خانووەکەم بەرزترین خانوو بوولە دەوروبەری مزگەوتدا بیلال بەیانیان لە سەری بانگی دەدا، بیلال پارشێوان دەچووە سەربان و سەیری سپێدەی دەکرد هەرکات بیبینیایە ڕادەکشا پاشان دەیوت پەروەردگار سوپاست دەکەم و پشتت پیٚ دەبەستم تاوەکو قوڕەیش ئایینەکەت جێگیر بکەن، پاشان بانگی دەدا، سوێند بە خودا وانازانم تەنها شەوێك وازی لە نزایە هێنابێت.

– فەرموودەکەی ئیبن عومەر: (وَلَمْ يَكُنْ بَيْنَهُمَا إِلَّا أَنْ يَنْزِلَ هَذَا وَيَرْقَى هَذَا).[١٧٣] واتە: نێوانیان ئەوەندەبوو ئەم دادەبەزی وئەو سەردەکەوت)

---

[١٦٩] الإجماع لابن المنذر (ص: ٣٨).

[١٧٠] رواه أبو داود (٥٠٦) وصححه الألباني في صحيح أبي داود (٥٢٣).

[١٧١] صحيح: بڕوانە لاپەڕە ٤٤–٤٥.

[١٧٢] رواه أبو داود (٥١٩) وحسنه الألباني في صحيح أبي داود (٥٣٢).

[١٧٣] صحيح: بڕوانە لاپەڕە ٣٤.

کەواتە بانگدان لە نێو مزگەوتدا پێچەوانەی سوننەتە، بەڵام بە هۆی بوونی موکەببیراتی سەر بڵندگۆی مزگەتەکان و مایکیش (لاقطة) لە ناو مزگەوتدا، بانگدان لەم حاڵەتەدا لە ناو مزگەوتەوە پێچەوانەی سوننەت نیە.

چوارەم: بانگدان و قامەتکردن بە پێوە.

– فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ): (يَا بِلَالُ قُمْ فَنَادِ بِالصَّلَاةِ).[١٧٤] واتە: ئەی بیلال هەستە بانگبدە.

– فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ رَأَيْتُ فِي الْمَنَامِ كَأَنَّ رَجُلًا قَامَ وَعَلَيْهِ بُرْدَانِ أَخْضَرَانِ عَلَى جِذْمَةِ حَائِطٍ، فَأَذَّنَ... .[١٧٥] واتە: عەبدوڵڵای کوڕی زەید دەڵێت: ئەی پێغەمبەری خودا من لە خەومدا پیاوێکم بینی دوو عەبای سەوزی بە سەرشانەوە بوو بە سەر لادیوارێکەوە هەستا بانگی دا... .

ئیبنولمونزیر دەڵێت: وأجمعوا على أن من السنة أن يؤذن المؤذن قائمًا.[١٧٦] واتە: زانایان یەکدەنگن کە بانگدان بە پێوە لە سوننەتەکانە.

بەڵام ئەگەر نەیتوانی بە پێوە بانگ و قامەت بدات دەتوانێت بە دانیشتنەوە ئەنجامیان بدات، حەسەنی کوری موحەممەد دەڵێت: دَخَلْتُ عَلَى أَبِى زَيْدٍ الأَنْصَارِىِّ فَأَذَّنَ وَأَقَامَ وَهُوَ جَالِسٌ قَالَ وَتَقَدَّمَ رَجُلٌ فَصَلَّى بِنَا وَكَانَ أَعْرَجَ أُصِيبَ رِجْلُهُ فِى سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى.[١٧٧] واتە: چووم بۆ لای ئەبو زەیدی ئەلئەنصاری بە دانیشتانەوە بانگی داو قامەتیشی کردو پیاویکیش پێشنوێژی بۆ کردین، ئەو شەل بوو لە پێناوی ڕێگای خوادا قاچێکی پێکرابوو.

---

[١٧٤] صحيح: بڕوانە لاپەڕە ١٢.

[١٧٥] صحيح: بڕوانە لاپەڕە ٤٤–٤٥.

[١٧٦] الإجماع لابن المنذر (ص: ٣٨)

[١٧٧] رواه البيهقي في سننه (١/ ٣٩٢)، وحسنه الألباني في إرواء الغليل (١/ ٢٤٢).

پێنجەم: هەردوو پەنجەی بکات بە هەردوو گوێیدا.

– عن أَبِي جُحَيْفَةَ قَالَ: رَأَيْتُ بِلَالًا يُؤَذِّنُ وَيَدُورُ، وَأَتَتَبَّعُ فَاهُ هَاهُنَا وَهَاهُنَا وَأُصْبُعَاهُ فِي أُذُنَيْهِ ... .[178] واتە: بیلالم بینی بانگی دەداو دەسوڕایەوە منیش سەرنجی دەمیم دەدا بەملاو بەولادا هەردوو پەنجەشی لە ناو هەردوو گوێیدا بوو.

– عن سَعْدٍ الْقَرَظُ مُؤَذِّن ُرَسُولِ اللهِ (ﷺ) أَنَّ النَّبِيَّ (ﷺ) أَمَرَ بِلالاً أَنْ يُدْخِلَ يَدَيْهِ فِي أُذُنَيْهِ إِذَا أَذَّنَ، وَقَالَ: إِنَّهُ أَرْفَعُ لِصَوْتِكَ.[179] واتە: سەعدولقەرەظی[180] بانگبێژی پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمانی بە بیلال کرد کە کاتێك بانگی دا هەردوو پەنجەی بخاتە نێو هەردوو گوێ یەوە.

سوود:

پەنجە کردن بە گوێدا دوو سوودی هەیە:

یەکەم: بە هۆیەوە بانگبێژ دەنگی زیاتر بەرزدەکاتەوە.

دووەم: نیشانەی ناسینەوەی بانگبێژە بۆ ئەو کەسانەی دوورن یاخود نابیستن.

لە فەرموودەشدا دیارینەکراوە کام لە پەنجەکانی بکات بە گوێیدا بەڵام نەوەوی ڕەحمەتی خوای لێبێت جەخت لە سەر پەنجەی شایەتومان دەکاتەوە.

وشەی پەنجەش مەجازەو مەبەست لێی سەرپەنجەیە.[181]

هەروەها سوننەتە هەدروو پەنجەی بکات بە هەردوو گوێیدا نەك تەنها یەك پەنجە، ئیبن ئەبی شەیبە دەگێڕێتەوە دەڵێت: (أول من ترك إحدى إصبعيه في أذنيه ابن

---

[178] رواه أحمد (١٨٧٥٩) وصححه شعيب الأرنؤوط، والألباني في الثمر المستطاب (ص:١٦٣).

[179] رواه ابن ماجة في سننه (٧١٠)، والحاكم في المستدرك (٦٥٥٤)، والطبراني في المعجم الكبير (٥٤٤٨)، وضعفه الألباني في الثمر المستطاب (ص: ١٦٥).

[180] سەعدی کوڕی عائیذ بانگبێژی پێغەمبەر (ﷺ) بە سعد القَرَظ ناسراوە عەمماری کوڕی یاسیر لە کۆیلایەتی ڕزگاری دەکات، بانگبێژی مزگەوتی قوباء بووە، کاتێك بیلال دەڕوات بۆ شام ئەو دێتە مزگەوتەکەی پێغەمبەر (ﷺ) بانگ بۆ ئەبوبەکرو عومەر خوایان لێ ڕازیبێت دەدات، لە سەردەمی حەججاجدا مردووەو بانگدانی بۆ نەوەکانی بە جێهێشتووە تا دوای سەردەمی پێشەوا مالیك.
بڕوانە: الإصابة في تمييز الصحابة (٣/ ٥٤–٥٥)، الاستيعاب في معرفة الأصحاب (٢/ ٥٩٣–٥٩٤)

[181] فتح الباري لابن حجر (٢/١١٥–١١٦)، مغني المحتاج (١/ ٣٢٢).

الأصم.)[١٨٢] واته: یەکەمین کەس وازی لە یەکێك لە پەنجەکانی هێناو نەیدەکرد بە گوێیدا لە کاتی بانگداندا ئیبنولئەصەمی بانگبێژی حەججاج بوو.

شەشەم: لاکردنەوەی بانگبێژ لە کاتی وتنی (الحیّعلتین)دا.

هەموو زانایان هاوڕان لە سەر ئەوەی کە بانگبێژ سوننەتە لە کاتی وتنی (حيَّ على الصلاة) و (حيَّ على الفلاح)دا بە لای ڕاست و چەپدا لابکاتەوە.

– عن أَبي جُحَيفَةَ قال: ... وَأذَّنَ بِلاَلٌ فَجَعَلْتُ أَتَتَبَّعُ فَاهُ هاهُنَا وَهَاهُنَا ، يقولُ يَمِيناً وَشِمَالاً: حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ، حَيَّ عَلَى الفَلاَحِ... .[١٨٣] واته: ئەبو جوحەیفە دەڵێت بیلال بانگی داو منیش سەرنجی دەمیم دەدا بەلای چەپ و ڕاستدا دەیوت: (حيَّ على الصلاة، حيَّ على الفلاح).

لە ریوایەتێکی تردا ئەبو جوحەیفە دەڵێت: (ولم يَستَدِر)[١٨٤]واته: بیلال بەدەوری خۆیدا نەسوڕایەوە، بەڵام لە ڕیوایەتێکی ترشدا بە پێچەوانەوە دەڵێت: (فَأَذَّنَ فَاسْتَدَارَ فِي أَذَانِهِ)[١٨٥] واته: بیلال بانگی داو لە بانگەکەیدا بە دەوری خۆیدا سوڕایەوە.

بەڵام زانایان دەڵێن ئەم ڕیوایەتەی کۆتاییان (بە دەوری خۆیدا سوڕایەوە) کاری پێناکرێت و بە چەند شێوەیەك وەڵامی دەدەنەوە[١٨٦]:

أ- ڕیوایەتێکی لاوازە چونکە لە سەنەدەکەیدا (حجاج)ی کوڕی (أرطأة) ی کە کەسێکی لاوازە.

ب- پێچەوانەی ڕیوایەتی باوەڕپێکراوانە کە دەڵێت: (بیلال بەدەوری خۆیدا نەسوڕایەوە).

---

[١٨٢] المصنف لإبن أبي شيبه (١٠/ ٣٤٦).

عبد الرحمن ابن الأصم واسمه عبد الله ويقال عمرو أبو بكر العبدي المدائني مؤذن الحجاج صدوق من الثالثة م س تقريب التهذيب (ص: ٣٣٦)

[١٨٣] رواه البخاري (٦٣٤)، ومسلم (١١١٩) واللفظ له.

[١٨٤] رواه أبو داود (٥٢٠) صححه النووي المجموع (٣/ ١٠٤) وشعيب الأرناؤوط، والألباني في الثمر المستطاب (ص ١٦٧).

[١٨٥] رواه ابن ماجة (٧١١) وصححه شعيب الأرنؤوط، والألباني في الثمر المستطاب (ص ١٦٨).

[١٨٦] بڕوانە: المجموع للنووي (٣/ ١٠٧)، فتح الباري لابن حجر (١١٥/٢)، نصب الراية للزيلعي (١/ ٢٧٨)، الثمر المستطاب للألباني (ص ١٦٨).

ت- هەندێکیش ئەو ڕیوایەتە بە دروست (صحيح) دەزانن لە بەر هاتنی لە چەند ڕێگایەکی ترەوە، بۆیە هەردوو ڕوایەتەکە پێکەوە دەگونجێنن و دەڵێن مەبەست لە سوڕانەوە لاکردنەوەیە بەلای ڕاست وچەپدا.

چۆنێتی لاکردنەوەی بانگبێژ

زۆرینەی زانایان لەسەر ئەوە هاوڕان کە بانگبێژ تەنها ڕووی دەسووڕێنی بە لای ڕاست و چەپدا و پێیەکانی و سنگی ڕوو لە قیبلە دەبێت، بەڵام لە سەر چۆنێتی ئەنجامدانی ئەم سوننەتە چەند ڕایەکیان هەیە، بەهێزترینیان ئەمەیە:
تەنها سەرو ملی بەلای ڕاستدا دەسوڕێنیٚ و دوو جار دەڵێت: (حيَّ على الصلاة)، پاشان سەرو ملی بەلای چەپدا دەسوڕێنیٚ و دوو جار دەڵێت: (حيَّ على الفلاح).[187]

حەوتەم: لە سەرەتای کاتی نوێژەکاندا بانگ بدرێت.

عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ: (كَانَ بِلَالٌ يُؤَذِّنُ إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ لَا يَخْرِمُ، ثُمَّ لَا يُقِيمُ حَتَّى يَخْرُجَ النَّبِيُّ (ﷺ)، قَالَ: فَإِذَا خَرَجَ أَقَامَ حِينَ يَرَاهُ).[188] واتە: بیلال کاتێك خۆر لار دەبوویەوە بانگی نیوەڕۆی دەدا، هیچ پاش وپێشی نە دەخست، پاشان قامەتی نە دەکرد تاوەکو پێغەمبەری (ﷺ) نەدیتایە، هەر کە دەیبینی قامەتی دەکرد.
لە ڕیوایەتێکی تردا دەڵێت: (كَانَ بِلَالٌ لَا يُؤَخِّرُ الْأَذَانَ عَنِ الْوَقْتِ، وَرُبَّمَا أَخَّرَ الْإِقَامَةَ شَيْئًا).[189] واتە: بیلال بانگی لە کاتی خۆی دوا نە دەخست، زۆر جاریش قامەتی بڕێك دوا دەخست.

---

[187] رد المحتار (٣/ ١٩٢)، المجموع شرح المهذب (٣/ ١٠٦)، الإنصاف في معرفة الراجح من الخلاف (١/ ٤١٦-٤١٧)، فتح الباري لابن حجر (٢/ ١١٥).

[188] رواه مسلم (١٣٦٩)، وأحمد (٢٠٨٤٩) واللفظ له وحسنه الألباني في الثمر المستطاب (ص١٦٨) و شعيب الأرنؤوط في تحقيقه لمسند أحمد.

[189] صحيح ابن ماجة للألباني (٥٨٤).

هەشتەم: بانگ بە خاوی دەدرێت و قامەتیش بە خێرایی.

زانایان یەكدەنگن لە سەر ئەوەی كە خاوی و لە سەرخۆیی سوننەتی بانگدانەو خێراییش سوننەتی قامەتكردنە، چەند بەڵگەیەكیشیان بە دەستەوەیە لەوانە:

- عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ﷺ) قَالَ لِبِلَالٍ: (يَا بِلَالُ إِذَا أَذَّنْتَ فَتَرَسَّلْ فِي أَذَانِكَ وَإِذَا أَقَمْتَ فَاحْدُرْ... .)[١٩٠] واتە: ئەگەر بانگت دا بە لە سەرخۆیی بانگ بدە ئەگەر قامەتیشت كرد بە خێرایی قامەت بكە.
- عن عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ) يَأْمُرُنَا أَنْ نُرَتِّلَ الأَذَانَ وَنَحْذِفَ الإِقَامَةَ.[١٩١] واتە: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمانی پێ دەداین بان گبە لە سەرخۆیی بدەین و قامەتیش بە خێرایی.
- عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ مُؤَذِّنِ بَيْتِ الْمَقْدِسِ قَالَ: قَالَ لِي عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: إِذَا أَذَّنْتَ فَتَرَسَّلْ، وَإِذَا أَقَمْتَ فَاحْدِرْ.[١٩٢] واتە: ئەبوززوبەیری بانگبێژی قودس دەڵێت: عومەری كوڕی خەتتاب پێی وتم: ئەگەر بانگت دا بە لە سەرخۆیی بانگ بدە ئەگەر قامەتیشت كرد بە خێرایی قامەت بكە.

زانایان جگە لەم فەرموودانەش چەند بەڵگەیەكی عەقڵیش دێننەوەو دەڵێن:

- بانگدان بۆ ئامادەنەبوانە بۆیە بە خاوی و لە سەرخۆیی بدرێت گونجاوترە، قامەتیش بۆ ئامادەبوانە بە خێرایی بكرێت گونجاوترە.
- هەروەها بۆ جیاكردنەوەی بانگ و قامەتیش لە یەكتر، لە سەرخۆیی و خاوی سیفەتی بانگە و خێراییش سیفەتی قامەتكردنە.[١٩٣]

تێبینی: بانگدان بە خاوی و قامەتیش بە خێرایی هەرچەندە بەڵگەكانی لاوازن بەڵام كۆدەنگی زانایانی لە سەرە.

---

[١٩٠] رواه الترمذي في سننه (١٩٥) وقال: وَهُوَ إِسْنَادٌ مَجْهُولٌ، وضعفه الزيلعي في نصب الراية (١/ ٢٧٥-٢٧٦)، والألباني في إرواء الغليل (١/ ٢٤٤).

[١٩١] رواه الدارقُطني في سننه (٩١٥) وضعفه ابن الملقن في البدر المنير (٣/ ٣٥٣) والألباني في إرواء الغليل (١/ ٢٤٥).

[١٩٢] رواه البيهقي في السنن الكبرى (٢٠٩٢)، وابن أبي شيبة في المصنف (٢٢٣٤)، وضعفه الألباني في إرواء الغليل (١/ ٢٤٦).

[١٩٣] بدائع الصنائع (١/ ١٤٩)، المجموع شرح المهذب (٣/ ١٠٨)، المغني لابن قدامة (٦٨/ ٦٨).

نۆیەم: وەستان لە سەر کۆتایی ڕستەکانی بانگ و قامەت بە زەننە (الجَزم).

هەموو شەرعناسان لە سەر ئەوە هاوڕان کە یەکێك لە سوننەتەکانی بانگدان وەستانە لە سەر کۆتایی ڕستەکانی بە زەننە (الجزم)،[١٩٤] ئەویش بە پشتبەستن بەم بەڵگانەی خوارەوە:

- ئیبڕاهیمی ئەننەخەعی[١٩٥]دەڵێت: (الأَذَانُ جَزْمٌ[١٩٦]) وفي رواية (الأَذَانُ جَزْمٌ والتكبيرُ جزمٌ، والتسليمُ، جزمٌ والقرآنُ جزمٌ.)[١٩٧]واتە: وەستان لە سەر ڕستەکانی بانگدان و(الله أكبر)ی نوێژو و سەلامدانەوەو قوڕئان بە زەننەیە.

- سوننەتە بانگدان بە خاوی و لە سەرخۆیی بدرێت و وەستان لە سەر کۆتایی ڕستەکانیشی بە شێکە لەو خاوییە.

بەڵام سەبارەت بە سوننەتبوونی (الجزم) لە قامەتکردندا شەرعناسان دوو ڕایان هەیە:[١٩٨]

ڕای یەکەم: وەستان لە سەر کۆتایی ڕستەکانی قامەت بە زەننە سوننەت نیە، ئەمەش مەزهەبی مالیکیەکان وشافیعیەکانەو ڕایەکی حەنەفیەکانە.

ڕای دووەم: وەستان لە سەر کۆتایی ڕستەکانی قامەت بە زەننە سوننەتە، ئەمەش مەزهەبی حەنبەلیەکان وڕایەکی حەنەفیەکان و ڕایەکی مالیکیەکانیشە.

ئەویش بە پشتبەستن بەم بەڵگانەی خوارەوە:

- وتەکەی ئیبڕاهیمی ئەننەخەعی یە کە دەڵێن لە یەکێك لە ڕیوایەتەکانیدا قامەتیش هاتووە: (والإقامة جزمٌ).[١٩٩]

---

[١٩٤] بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع (١/ ١٥٠)، منح الجليل شرح مختصر خليل (١/ ١٩٩)، مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج (١/ ٣٢١)، المغني لابن قدامة (١/ ٢٩٦).

[١٩٥] یەکێکە لە شوێنکەوتوان (التابعين) لە ساڵی (٩٦ك)ی کۆچی دوایی کردووە. بڕوانە: سير أعلام النبلاء (٤/٥٢٠-٥٢٩).

[١٩٦] رواه ابن أبي شيبة في مصنفه (٢٣٩٢)، (جزمٌ): واتە: درێژ ناکرێتەوەو کۆتاییەکانیشی بە جوڵە ناخوێنرێتەوە بەڵكو بە زەننە لە سەری دەوەستیت. بڕوانە: النهاية في غريب الحديث والأثر (١/ ٣٥٦).

[١٩٧] كنز العمال (٢٢٣١٥).

[١٩٨] الموسوعة الفقهية الكويتية (٦/١٠)، أحكام الأذان والنداء والإقامة ل ٢٢٩، مواهب الجليل (١/ ٤٢٦).

[١٩٩] المبسوط للسرخسي (١/ ٢٣).

– هەروەها ئیبڕاهیمی ئەننەخەعی دەڵێت: (شَيْئَانِ مَجْزُومَانِ كَانُوا لَا يُعْرِبُونَهُمَا: الْأَذَانُ، وَالْإِقَامَةُ.)[٢٠٠] واتە: دوو شت وەستان لە سەریان بە زەننەیە، هاوەڵان جوڵەیان (حركة) پێنەئەدا: بانگ و قامەت.

– ئیبن بەتتە دەڵێت: ڕستەکانی بانگ وقامەت ئەگەر بە شوێن یەکیشدا بوترێن هەر بە زەننە دەخوێنرێنەوەو جوڵەیان پێنادرێت وئیبنولئەنباریش ئەمەی لە زانایانی زمانەوە گێڕاوەتەوە.[٢٠١]

بەڵام ئەم جۆرە بەڵگانە حوکمی شەرعییان لێوە وەرناگیرێت بەڵکو حوکمی شەرعی لە بەڵگەی ڕاست وڕاشکاوەوە وەردەگیرێت.[٢٠٢]

وەستان و گەیاندن لە تەکبیڕەکاندا:

هەموو زانایانی پێشین وپاشین (السلف والخلف)[٢٠٣] لە سەر ئەوە هاوڕان کە سوننەتە بانگبێژ لە سەر کۆتایی هەموو ڕستەکانی بانگ بە زەننە بوەستێت و هیچ ڕستەیەك نەگەیەنێت بە ڕستەیەکی تر جگە لە ڕستەکانی (اللهُ أكبر) کە زانایان ڕای جیاوازیان هەیە لە بارەیەوە، ئەمەی خوارەوە پوختەکەیەتی:[٢٠٤]

بۆچوونی یەکەم: (اللهُ أكْبَر)ەکان دوو دوو بە یەکەوەو بە یەك هەناسە بڵێت و پاشان بوەستێت، ئەمەش مەزهەبی حەنەفیەکان وشافیعیەکانەو لە بەڵگەکانیشیان فەرموودەکەی عەبدوڵڵای کوڕی زەیدە کە تەکبیڕەکانی دوو دوو بە یەك دەنگ وتووە.

بۆچوونی دووەم: (اللهُ أكْبَر)ەکان یەك یەك بڵێت واتە لە سەریان بوەستێت و نەیانگەیەنێت بە یەکتر بەم شێوەیە (اللهُ أكْبَرْ، اللهُ أكْبَرْ، اللهُ أكْبَرْ، اللهُ أكْبَرْ) ئەمەش

---

[٢٠٠] المغني لابن قدامة (١/ ٢٩٦)، كشاف القناع عن متن الإقناع (١/ ٢٣٨)

[٢٠١] هەردوو سەرچاوەی پێشوو.

[٢٠٢] المقول من ما ليس بمنقول لوليد بن راشد السعيدان (ص:٧)

[٢٠٣] منح الجليل شرح مختصر خليل (١/ ١٩٩).

[٢٠٤] رد المحتار (٣/ ١٨٨)، مواهب الجليل في شرح مختصر خليل (١/ ٤٢٦)، المجموع شرح المهذب (١٢٨/٣) الدر المختار وحاشية ابن عابدين (٣٨٦/١)، أحكام الأذان والنداء والإقامة ل (٢٢٨-٢٣٤)، فيض الباري على صحيح البخاري (٢/ ٢٠٥).

ڕای هەندێك لە حەنەفیەكان و هەندێكیش لە مالیكیەكان وڕایەكی شافیعیەكان و مەزهەبی حەنبەلیەكانە.

بەڵام ئەلبانی ڕەحمەتی خوای لێبێت دەڵێت: بانگدان بەم شێوەیە وانازانم هیچ بەڵگەیەك لە بارەیەوە هاتبێت تەنانەت ڕواڵەتی فەرموودە ڕاستەكە پێچەوانەی ئەم بۆچوونەیە، پێشەوا موسلیم لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) دەگێڕێتەوە كە دەفەرموێت: (إِذَا قَالَ الْمُؤَذِّنُ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، فَقَالَ أَحَدُكُمْ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ ... .)[205] ئەم فەرموودەیە ئاماژەیەكی ڕوونی تێدایە كە بانگبێژ تەكبیرەكان دوو دوو پێكەوە دەڵێت و وەڵامدەرەوەی بانگبێژیش بە هەمان شێوە، نەوەویش لە ڕاڤەی (صحيح مسلم)دا ئەمە پشتڕاستدەكاتەوە.[206]

زەننەو جوڵەداركردن لە تەكبیرەكاندا:

بەڵام سەبارەت بە زەننەو جوڵەداركردن لە تەكبیرەی یەكەمدا زانایان ڕای جیاوازیان هەیە لە بارەیەوە:

– (الله أكبر)ی یەكەم بە بۆر (ضمة) دەخوێنرێتەوە چونكە (مبتدأ) و(خبر)ن بەم شێوەیە: (اللهُ أكْبَرُ اللهُ أكْبَرْ).

ئەم ڕایەش بەهێزترینیانەو تا ئێستەش لە جیهانی ئیسلامیدا هەروا بانگ دەرێت.[207]

– (الله أكبر)ی یەكەم بە سەر (فتحة) دەخوێنرێتەوە بەم شێوەیە: (اللهُ أكْبَرَ اللهُ أكْبَرْ) ئەمەش ڕای (المبرد)ی نەحوی یەو دەڵێت لە بنەڕەتدا زەننەیەو لە بەر گەیشتنی بە زەننەیەكی تر بە سەر (فتحة) جوڵێنراوە، بەڵام ئەم ڕایە پێچەوانەی ڕیوایەتەو زۆر لە خۆكردن و لادانە لە ڕواڵەت بە بێ هۆكار.[208]

– (الله أكبر)ی یەكەم بە زەننە (سكون) دەخوێنرێتەوە بەم شێوەیە: (اللهُ أكْبَرْ اللهُ أكْبَرْ)

---

[205] صحيح: لە لاپەڕە ٧٨ دا فەرموودەكەم بە تەواوی هێناوە.

[206] سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة (١/ ١٧٢)، بڕوانە: المنهاج شرح صحيح مسلم (٧٩/٤).

[207] المقاصد الحسنة للسخاوي (ص: ٢٦٣)، فيض الباري على صحيح البخاري (٢/ ٢٠٥).

[208] مغني اللبيب عن كتب الأعاريب ل (٧١٩)، مواهب الجليل في شرح مختصر خليل (١/ ٤٢٦)، مغني المحتاج إلى معرفة ألفاظ المنهاج (٢/ ١٤٩)، فيض الباري على صحيح البخاري (٢/ ٢٠٥).

سیفەتەکانی بانگبێژ

یەکەم: سیفەتە پێویستەکان.

١- موسڵمانبوون.

بە کۆڕای زانایان بانگ و قامەتی بێباوەڕ (کافر) دروست نیە چونکە[٢٠٩]:

- **بێباوەڕ ئەهلی خواپەرستی نیەو بانگ و قامەتیش خوداپەرستین.**
- **ئەو باوەڕی بەو نوێژەش نیە کە بانگی بۆ دەدات، کەواتە دەبێتە جۆرێك لە گاڵتەکردن.**
- **قسەو هەواڵی کافر لە بواری دینداریدا وەرناگیرێت.**
- **نیەتهێنان بە مەرج گیراوە لە بانگداناو کافریش نیەتی خوپەرستی نیە.**

٢- جیاکردنەوە.

تەمەنی جیاکردنەوە (التمییز) لە لای شەرعناسان ئەو تەمەنەیە کە ئەگەر منداڵ پێی بگات زیان و قازانجی خۆی دەزانێت و لە یەکیان جیادەکاتەوە، ئەم قۆناغەش لە سەر ڕای زۆرینەی شەرعناسان لە حەوتساڵیەوە دەستپێدەکات و بە باڵغبوون کۆتایی پێدێت.

زانایان بە کۆی دەنگ دەڵێن بانگ و قامەتی ئەو منداڵەی نەگەشتۆتە تەمەنی جیاکردنەوە دروست نیەو دانامەزرێت، [٢١٠]

٣- باڵغبوون.

لە سەر ڕای بەهێزی زانایان تەمەنی باڵغبوون بە مەرج نەگیراوە بۆ دروستێتی بانگ و قامەت بەڵکو منداڵ لە تەمەنی جیاکردنەوەوە (التمییز) بانگ و قامەتی دروستە، ئەمەش ڕای هەر یەك لە عەتاء و شەعبی و ئیبن ئەبی لەیلاو ئەبو سەورو شافیعی و

---

[٢٠٩] رد المحتار (٣/ ٢١٥)، مواهب الجليل (١/ ٤٣٤)، مغني المحتاج (١/ ٣٢٣)، المغني لابن قدامة (١/ ٣٠٠)، كشاف القناع عن متن الإقناع (١/ ٢٣٦).

[٢١٠] الموسوعة الفقهية الكويتية (٧/ ١٥٧)، الفقه على المذاهب الأربعة (١/ ٢٨٦).

ئەحمەدە [٢١١] ڕەحمەتی خوایان لێبێت، ئەویش بە پشتبەستن بە چەند بەڵگەیەك لەوانە:

- **پێغەمبەری خودا (ﷺ) بە مالیکی کوڕی حوەیریس وهاوڕێکانی دەفەرموێت: (فَإِذَا حَضَرَتْ الصَّلَاةُ فَلْيُؤَذِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ وَلْيَؤُمَّكُمْ أَكْبَرُكُمْ) [٢١٢] واتە: ئەگەر کاتی نوێژ هات با یەکێکتان بانگتان بۆ بدات و گەورەترینیشتان پێشنوێژیتان بۆ بکات.**

بۆ پێشنوێژیکردن فەرمووی گەورەترینتان بەڵام بۆ بانگدان فەرمووی یەکێکتان و باسی تەمەنی نەکرد.

- **عەبدوڵڵای کوڕی ئەبو بەکری کوڕی ئەنەس دەڵێت: كَانَ عُمُومَتِي يَأْمُرُونِي أَنْ أُؤَذِّنَ لَهُمْ وَأَنَا غُلَامٌ لَمْ أَحْتَلِمْ، وَأَنَسٌ شَاهِدٌ فَلَمْ يُنْكِرْ ذَلِكَ. [٢١٣] واتە: مامەکانم فەرمانیان پێدەکردم بە بانگدان لە کاتێکدا هێشتا منداڵ بووم و باڵغ نەبوبووم و ئەنەسی کوڕی مالیکیش ئامادە بوو وە ڕێی لێ نەگرتم.**

بەڵام زانایان دەڵێن: دەبێت ئەو منداڵە بانگبێژە لە لایەن کەسێکی باڵغ بووەوە هاوکاری بکرێت و لە کاتەکانی بانگ ئاگاداربکرێتەوە نەبادا سەر لە خۆی و خەڵکیش بشێوێنێت.

٤- نێرینە بێت.

هەموو زانایان یەکدەنگن لە سەر ئەوەی کە بانگبێژ دەبێت لە ڕەگەزی نێر بێت و نابێت مێینە یاخود نێرەمووك بێت. [٢١٤]

ئەویش بە پشتبەستن بە چەند بەڵگەیەك لەوانە:

- **کاتێك موسڵمانەکان هاتن بۆ مەدینە کۆدەبوونەوەو کاتی نوێژیان دەخەمڵاند، کەس بانگی نەدەدا، ڕۆژێکیان باسیان لێوە کرد، هەندێکیان وتیان: زەنگێك وەك زەنگەکانی گاورەکان دابنێن، هەندێکی تریان وتیان: کەڕەنایەك وەك**

---

[٢١١] روضة الطالبين للنووي (١/ ٢٠٢)، المغني لابن قدامة (١/ ٣٠٠)، الأوسط في السنن والإجماع والاختلاف (٣/ ٤٠).

[٢١٢] صحيح: بڕوانە لاپەڕە ١٩.

[٢١٣] رواه ابن المنذر في الأوسط في السنن والإجماع والإختلاف (٣/ ٤١)

[٢١٤] الفقه على المذاهب الأربعة (١/ ٢٨٥)، مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج (١/ ٣٢٣).

کەڕەنای جولەکە دابنێن، عومەریش خوای لیٚ ڕازیبێت وتی: أَوَلَا تَبْعَثُونَ رَجُلًا يُنَادِي بِالصَّلَاةِ...[٢١٥] ئەی بۆ پیاوێك نانێرن بانگ بدات بۆ نوێژ.

تەنانەت پێشەوا بەیهەقی ناونیشانێکی بۆ ئەم فەرموودەیە داناوە بە ناوی (باب المرأة لا تؤذن للرجال)[٢١٦] واتە: ژن نابێت بانگبدات بۆ پیاوان.

- فەرموودەکەی مالیکی کوڕی حوەیریس وهاوڕێکانی دەفەرموێت: (فَإِذَا حَضَرَتْ الصَّلَاةُ فَلْيُؤَذِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ وَلْيَؤُمَّكُمْ أَكْبَرُكُمْ)[٢١٧] واتە: ئەگەر کاتی نوێژ هات با یەکێك لە خۆتان بانگتان بۆ بدات.

٥- عاقڵ بێت.

زۆرینەی زانایان (مالیك و شافیعی و ئەحمەد) ڕەحمەتی خوایان لێبێت بوونی عەقڵ بە مەرج دادەنێن بۆ بانگبێژو دەڵێن بانگ و قامەتی شێت و سەرخۆش و لەهۆشچوو دروست نیەو بەتاڵە.[٢١٨] چونکە:

- کەسێك عەقڵی لە دەست دابێت لە ئەهلی خواپەرستی نیەو بانگ و قامەتی بەتاڵە.
- بانگدان زیکرێکی گەورەیەو ئەنجامدانیشی لەلایەن بیٚ عەقڵەوە لە گەورەیی ئەو زیکرە کەمدەکاتەوە.
- کەسێك عەقڵی لە دەستدابێت جێی متمانە نیەو لەوانەیە بانگ بە هەڵەو ناتەواوی بدات و سەر لە خەڵکی بشێوێنێت.[٢١٩]

٦- ئەمیندار بێت.

لە سەر ڕای زانایان ئەمیندارێتی یەکێکە لەو سیفەتانەی کە پێویستە لە بانگبێژدا هەبێت چونکە لە لایەك ڕاگەیاندنی کاتی نوێژی موسڵمانانی پیٚ سپێردراوە لە

---

[٢١٥] صحیح: بڕوانە لاپەڕە ١٢.

[٢١٦] سنن البيهقي الكبرى (١/ ٤٠٨).

[٢١٧] صحیح: بڕوانە لاپەڕە ١٩.

[٢١٨] الفقه على المذاهب الأربعة (١/ ٢٨٥).

[٢١٩] أحكام الأذان والنداء والإقامة (ص ٢٦١).

لایەکی تریش لە بەرزترین شوێندا بانگی داوەو ناو ماڵی ئەو خەڵکانەی دەوروبەری مزگەوتی بینیوە[٢٢٠]، شەرعناسان بۆ ئەم سیفەتە زاراوەی (العدل)یان بەکارهێناوەو بەم شێوەیە پێناسەی دەکەن: پابەندبێت بە ئەرك و سوننەتەکانەوەو دوور بێت لە قەدەغەکراو و ناپەسەندەکان.[٢٢١]

بۆ ئەم مەرجەش پشت بەم بەڵگانەی خوارەوە دەبەستن:

- (... وَالْمُؤَذِّنُ مُؤْتَمَنٌ...)[٢٢٢] واتە: بانگبێژیش ئەمیندارە.

- عَنْ أَبِى مَحْذُورَةَ رضي الله عنه قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ): (أُمَنَاءُ الْمُسْلِمِينَ عَلَى صَلاَتِهِمْ وَسُحُورِهِمُ الْمُؤَذِّنُونَ).[٢٢٣] واتە: ئەمینداری موسڵمانان لە سەر نوێژو پارشێویان بانگبێژانن.

لەم دوو فەرموودەیەدا بانگبێژ بە ئەمیندار وەسفکراوەو ئەمینداریێتیش لە کەسی خواناس و دادپەروەردا بەدیدێت.

- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ): (لِيُؤَذِّنْ لَكُمْ خِيَارُكُمْ وَلْيَؤُمَّكُمْ قُرَّاؤُكُمْ.)[٢٢٤]واتە: با باشترینتان بانگتان بۆ بدات و شارەزاترینیشتان پێشنوێژیتان بۆ بکات.

هەر بۆیە زۆرینەی زانایان (حەنەفیەکان و مالیکیەکان و شافیعیەکان) دەڵێن بانگدان لە لایەن تاوانبارەوە (فاسق) کەڕاهەتی هەیە.[٢٢٥]

---

[٢٢٠] المغني لابن قدامة (١/ ٣٠٠).

[٢٢١] بداية المجتهد ونهاية المقتصد (٤/ ٢٤٥).

[٢٢٢] صحيح: بڕوانە لاپەڕە ٢٣.

[٢٢٣] رواه البيهقي (٢٠٨١) وصححه المناوي في فيض القدير (١٦٥٥)، وحسنه الألباني في إرواء الغليل (١/ ٢٣٩)، ورواه الطبراني في المعجم الكبير (٦٧٤٣) بلفظ: (المؤذنون أمناء المسلمين على فطرهم وسحورهم) وحسنه الهيثمي في مجمع الزوائد (١٩٠٥).

[٢٢٤] رواه أبوداود (٥٩٠)، وابن ماجة (٧٢٦)، والبيهقي في السنن الكبرى (٢٠٨٠)، والطبراني في المعجم الكبير (١١٦٠٣)، وضعفه الألباني في ضعيفي أبي داود (٩٢)و ابن ماجة (١٥٤)، وضعفه شعيب الأرنؤوط في تحقيقه لسنن ابن ماجة (٧٢٦).

[٢٢٥] البحر الرائق شرح كنز الدقائق (١/ ٢٦٨)، مواهب الجليل (١/ ٤٣٦)، روضة الطالبين للنووي (١/ ٢٠٢)، المبدع في شرح المقنع (١/ ٢٩٠)، المحلى لابن حزم (٢/ ٢٢٩).

له لای پێشەوا ئەحمەدیش بانگی تاوانبار (فاسق) بەتاڵەو دروست نیە[٢٢٦] ، بەڵام ڕای یەکەم بەهێزترە.

٧- شارەزای کاتەکانی نوێژ بێت.

لە مەبەستە سەرەکیەکانی بانگدان ئاگادارکردنەوەیە بە هاتنی کاتەکانی نوێژ، هەر بۆیە یەکێك لە مەرجەکانی بانگبێژ شارەزایی بوونە لە کاتەکانی نوێژو ئەو گۆڕانکاریانەی کە ساڵ دوانزە مانگە بە سەریاندا دێت تاوەکو هەموو بانگێك لە دەستپێکی خۆیدا بدات و خۆی و موسڵمانان بە هەڵەدا نەبات.[٢٢٧]

هەر بۆیە لە سەر ڕای بەهێزی زانایان شارەزابوون لە کاتەکانی نوێژ تەنها لە سەر ئەو بانگبێژانە پێویستە کە یەکەمین کەسن بانگ دەدەن و مزگەوتەکانی تریش چاویان لێدەکەن، بۆ ئەوانی تریش سوننەتە.[٢٢٨]

دروستیشە لە لایەن کەسێکی ترەوە ئاگادرا بکرێتەوە یاخود ئامێرو تەقویم بەکار بهێنێت، چونکە عەبدوڵڵای کوڕی عومەر خوایان لیٚ ڕازیبێت دەڵێت: پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمووی: (إِنَّ بِلَالًا يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُنَادِيَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ) ثُمَّ قَالَ وَكَانَ رَجُلًا أَعْمَى لَا يُنَادِي حَتَّى يُقَالَ لَهُ أَصْبَحْتَ أَصْبَحْتَ.[٢٢٩] واتە: بێگومان بیلال شەو بانگ دەدات بخۆن و بخۆنەوە تاوەکو ئیبن ئوم مەکتوم بانگ دەدات. ئەویش نابینا بوو بانگی نەدەدا تاوەکو پێی دەوترا ڕۆژت کردەوە ڕۆژت کردەوە.

---

[٢٢٦] **المبدع شرح المقنع (١/ ٢٧٨).**

[٢٢٧] **بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع (١/ ١٥٠)**

[٢٢٨] **بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع (١/ ١٥٠)، المدخل لابن الحاج (٢/ ٢٠٠)، الحاوي في فقه الشافعي (٢/ ٥٦)، مغني المحتاج إلى معرفة ألفاظ المنهاج (٢/ ١٦٦)، المغني لابن قدامة (١/ ٣٠١).**

[٢٢٩] **رواه البخاري (٦١٧).**

دووەم: سیفەتە سوننەتەکان.

١- بینا بێت.

زۆرینەی زانایان (ئەبو حەنیفەو شافیعی و ئەحمەد) ڕەحمەتی خوایان لێبێت دەڵێن: سوننەتە بانگبێژ بینا بێت چونکە نابینا کاتەکانی بانگ نازانێت و لەوانەیە بە هەڵە بانگبدات.[٢٣٠]

بەڵام هەموو زانایانیش بانگی نابینا بە دروست دەزانن ئەگەر لە لایەن کەسێکی بیناوە لە کاتەکان ئاگاداربکرێتەوە یاخود لە دوای مزگەوتێکی ترەوە- کە بانگبێژەکەی بینا بێت- بانگبدات ئاساییەو هیچی تێدا نیە چونکە ئیبن ئوم مەکتوم بانگبێژی پێغەمبەری خودا (ﷺ) بووەو نابیناش بووە بانگی نەدەدا تاوەکو پێی دەوترا ڕۆژت کردەوە ڕۆژت کردەوە.[٢٣١]

بەڵام ئەگەر کەس نەبوو ئاگاداری بکاتەوەو گوێی لە بانگی هیچ مزگەوتێکی تر نەبوو لە سەر ڕای بەهێزی زانایان (شافیعی و ئەحمەد) ڕەحمەتی خوایان لێبێت مەکروهە بانگبدات[٢٣٢]، جگە لە فەرموودەکەی سەرەوە چەند بەڵگەیەکی تریشیان بە دەستەوەیە، لەوانە:

- ئیبن مەسعود دەڵێت: (مَا أُحِبُّ أَنْ يَكُونَ مُؤَذِّنُوكُمْ عُمْيَانَكُمْ.)[٢٣٣] واتە: پێم خۆش نیە بانگبێژەکانتان نابیناکانتان بن.
- عَنْ عُقْبَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: (أَنَّهُ كَرِهَ إِقَامَةَ الأَعْمَى.)[٢٣٤] واتە: ئیبن عەبباس قامەتی نابینای بە مەکڕوە دەزانی.

---

[٢٣٠] بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع (١/ ١٥٠)، رد المحتار (٣/ ٢١١)، مواهب الجليل في شرح مختصر خليل (١/ ٤٥١)، الأم للشافعي (١/ ١٠٣)، شرح منتهى الإرادات (١/ ١٣٣)، المغني لابن قدامة (١/ ٣٠١).

[٢٣١] صحيح: بڕوانە لاپەڕەی پێشوو.

[٢٣٢] الأم للشافعي (١/ ١٠٣)، كشاف القناع عن متن الإقناع (١/ ٢٣٥)

[٢٣٣] رواه ابن أبي شيبة في مصنفه (٢٢٦٦)، والطبراني في المعجم الكبير (٩٢٦٩)، وصححه الهيثمي في مجمع الزوائد (١٩٠٦).

[٢٣٤] رواه ابن أبي شيبة في مصنفه (٢٢٦٧)

– عَنْ أَبِي عَرُوبَةَ: أَنَّ ابْنَ الزُّبَيْرِ كَانَ يَكْرَهُ أَنْ يُؤَذِّنَ الْمُؤَذِّنُ وَهُوَ أَعْمَى.[235] واتە: ئیبنوززوبەیر بە مەکڕوهی دەزانی بانگبێژ بانگبدات لە کاتێکدا نابینا بێت.

٢- دەنگی بڵندو خۆشبێت.

بە کۆڕای زانایان سوننەتە بانگبێژ دەنگێکی خۆش و بڵندی هەبێت ئەویش بە پشتبەستن بەم بەڵگانەی خوارەوە:

– فەرموودەکەی عەبدوڵڵای کوڕی زەید کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) پێی دەفەرموێت: (إِنَّهَا لَرُؤْيَا حَقٌّ إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَقُمْ مَعَ بِلَالٍ فَأَلْقِ عَلَيْهِ مَا رَأَيْتَ فَلْيُؤَذِّنْ بِهِ فَإِنَّهُ أَنْدَى صَوْتًا مِنْكَ)[236]واتە: بێگومان ئەم خەوە بە ویستی خوا خەوێکی زۆر باشە، هەستە لە گەڵ بیلالدا ئەوەی دیوتە پێی بڵێرەوە چونکە ئەو دەنگی لە تۆ بەرزترو خۆشترە.

– پێغەمبەری خودا (ﷺ) لە نێو (١٠) لاودا ئەبو مەحذورەی هەڵبژارد لە بەر ئەوەی دەنگی لە هەموویان بڵندترو خۆشتربوو.[237]

– عومەری کوڕی سەعیدی کوڕی ئەبو حوسەینی مەککی دەڵێت: بانگبێژێك بانگیدا لە بانگەکەیدا دەنگی زۆر درێژکردەوەو لەراندیەوە عومەری کوڕی عەبدولعەزیزیش فەرمووی: (أَذِّنْ أَذَانًا سَمْحًا وَإِلَّا فَاعْتَزِلْنَا)[238] واتە: بانگێکی جوان و شایستە بدە گەرنا لێمان دوورکەوەرەوە.

– هەروەها مەبەست لە بانگدان ڕاگەیاندنە، ئەگەر بانگبێژ دەنگی بڵندبێت باشتر ڕای دەگەیەنێت.[239]

– دەنگخۆشی بۆ ئەوەیە (لِيَرِقَّ قَلْبُ السَّامِعِ وَيَمِيلَ إِلَى الْإِجَابَةِ)[240]واتە: تاوەکو دڵی بیسەر نەرمبێت و حەزبکات وەڵامی بانگەکە بداتەوە.

---

[235] رواه ابن أبي شيبة في مصنفه (٢٢٦٨).

[236] صحيح: بڕوانە لاپەڕە ١٥.

[237] صحيح: بڕوانە لاپەڕە ٣٠.

[238] صحيح: بڕوانە لاپەڕە ٥٧.

[239] أحكام الأذان والإقامة (ص:٢٧١).

[240] مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج (١/ ٣٢٤).

٣- ئازادبێت.

به كۆدەنگی زانایان سوننەته بانگبێژ ئازادبێت واته كۆیله نەبێت، تەنانەت ئیبن هوبەیره كۆدەنگی زانایانی لەم بارەیەوه گێڕاوەتەوه.[٢٤١]

بۆ ئەم بابەتەش چەند بەڵگەیەك دێننەوه لەوانه:

عَنْ شُبَيْلِ بْنِ عَوْفٍ، قَالَ: قَالَ عُمَرُ: مَنْ مُؤَذِّنُوكُمْ؟ قَالُوا: عَبِيدُنَا وَمَوَالِينَا، قَالَ: إِنَّ ذَلكَ لَنَقْصٌ بِكُمْ كَبِيرًا. إِلاَّ أَنَّ وَكِيعًا قَالَ: كَثِيرٌ، أَوْ كَبِيرٌ.[٢٤٢] وفِي رواية: فَقَالَ بِيَدِهِ هَكَذَا يُقَلِّبُهَا: عَبِيدُنَا وَمَوَالِينَا إِنَّ ذَلِكُمْ بِكُمْ لَنَقْصٌ شَدِيدٌ، لَوْ أَطَقْتُ الأَذَانَ مَعَ الْخِلِّيفَى لأَذَّنْتُ.[٢٤٣] واته: شوبەیلی كوڕی عەوف دەڵێت: عومەر به كۆمەڵێكی وت: بانگبێژەكانتان كێن؟ وتیان: كۆیلەو بەندەكانمانن، فەرمووی: بێگومان ئەوه له ئێوەدا كەموكوڕیەكی گەورەیه یاخود زۆره، له ڕیوایەتێكی تردا دەستی ڕاوەشاندو فەرمووی: بێگومان ئەوه له ئێوەدا كەموكوڕیەكی زۆره، گەر توانای بانگدانم هەبوایه له گەڵ خەلیفایەتیەكەدا بێگومان بانگم دەدا.

٤- له لایەن یەك بانگبێژەوه بانگەكان بدرێت.

عن السَّائِبِ بْنَ يَزِيد: لَمْ يَكُنْ لِرَسُولِ اللهِ (ﷺ) إِلَّا مُؤَذِّنٌ وَاحِدٌ فِي الصَّلَوَاتِ كُلِّهَا فِي الْجُمُعَةِ وَغَيْرِهَا يُؤَذِّنُ وَيُقِيمُ... .[٢٤٤] واته: پێغەمبەری خودا (ﷺ) بۆ هەموو نوێژەكان هەینی ونوێژەكانی تریش تەنها یەك بانگبێژی هەبوو بانگی دەداو قامەتیشی دەكرد. ڕاڤەكارانی فەرمووده دەڵێن: مەبەستی له یەك بانگبێژ (مُؤَذِّنٌ وَاحِدٌ) بانگبێژی

---

[٢٤١] المبسوط للسرخسي (١/ ١٣٧)، مواهب الجليل في شرح مختصر خليل (١/ ٤٣٦)، المهذب في فقة الإمام الشافعي (١/ ١١١)، المجموع (٣/ ١٠١)، الإنصاف في معرفة الراجح من الخلاف (١/ ٤٠٩).

[٢٤٢] رواه ابن أبي شيبة في مصنفه (٢٣٥٩)، والطحاوي في مشكل الآثار (٥/ ١٩١)، وعبدالرزاق في مصنفه (١٨٧١)، وابن المنذر في الأوسط (٣/ ٤١).

[٢٤٣] السنن الكبرى للبيهقي (٢٠٠٢) وابن أبي شيبة في مصنفه (٢٣٤٨)، وقال حمدي عبد المجيد السلفي في خلاصة البدر المنير في تخريج كتاب الشرح الكبير للرافعي (٣٤٦): رَوَاهُ الْبَيْهَقِيّ بِإِسْنَاد جيد.

[٢٤٤] رواه أحمد (١٥٧١٦) والنسائي (١٣٩٤). وصححه الألباني في صحيح أبي داود (٩٩٩) وشعيب الأرنؤوط في تحقيقه لمسند أحمد.

هەمیشەییە کە بیلال بووە، چونکە عەبدوڵڵای کوڕی ئوم مەکتوم تەنها بەیانیان بانگی داوەو سەعدولقەڕەظیش بانگبێژی مزگەوتی قوباء بووەو ئەبو مەحذوڕەش بانگبێژی مەککە بووە، دەگونجێت مەبەستیشی تەنها بانگی نوێژی هەینی بێت کە تەنها بیلال ئەو بانگەی داوە.[٢٤٥]

هەر بۆیە سوننەتە لە مزگەوتێکدا یەك بانگبێژی دیاریکراو بانگەکان بدات، ئاساییە گەر دوو بانگبێژیش دیاریبکرێت چونکە پێغەمبەری خودا (ﷺ) تەنها دوو بانگبێژ بانگیان بۆ داوەو لەوە زیاتر سوننەت نیە مەگەر پێویست کات.[٢٤٦]

ڕاگەیاندنی بانگیش بەدەنگی یەك بانگبێژ کاریگەریی زیاتری هەیە لە سەر دانیشتوانی دەوروبەی مزگەوت لە بانگبێژێك کە بە دەنگی ئاشنا نین.[٢٤٧]

٥- بانگبێژ لە نەوەی ئەوانە بێت کە بانگیان پێ سپێردراوە.

شەرعناسانی مەزهەبی شافیعی ڕەحمەتی خوایان لێبێت دەڵێن سوننەتە بانگبێژ لە نەوە یاخود لە نزیکترین نەوەی ئەو کەسانە بێت کە بانگیان پێ سپێردراوە[٢٤٨]، ئەویش بە پشتبەستن بەم بەڵگانەی خوارەوە:

- عَن أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ (ﷺ) قَالَ: (... وَالْأَذَانُ فِي الْحَبَشَةِ.)[٢٤٩]واتە: بانگدان لە حەبەشەییەکاندایە.
- عَنِ أَبِي مَحْذُورَةَ قَالَ: جَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ) الْأَذَانَ لَنَا وَلِمَوَالِينَا.[٢٥٠]واتە: ئەبو مەحذوڕە دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) بانگی دانا بۆ ئێمەو کۆیلەکانمان.

---

[٢٤٥] عمدة القاري (٦/ ٢١٢)، فتح الباري لابن حجر (٢/ ٣٩٥)، الاستذكار (٢/ ٢٧).

[٢٤٦] الأم للشافعي (١/ ١٠٣)، موسوعة الفقه الإسلامي (٢/ ٣٩١).

[٢٤٧] بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع (١/ ١٥١)، البناية شرح الهداية (٢/ ٩٧)

[٢٤٨] المجموع شرح المهذب (٣/ ١٠٢)، المهذب في فقة الإمام الشافعي للشيرازي (١/ ١١١).

[٢٤٩] رواه الترمذي (٣٩٣٦)، وأحمد (٨٧٤٦)، وابن أبي شيبة (٣٣٠٦٢) وصححه الهيثمي في مجمع الزوائد (٦٩٨٥)، والألباني في صحيح الترمذي (٣٠٨٨)، وشعيب الأرنؤوط في مسند أحمد.

[٢٥٠] رواه أحمد (٢٧٢٩٤)، والطبراني في الأوسط (٧٥٧) والكبير (٦٧٣٧) وقال الهيثمي في مجمع الزوائد (٥٧٠٦): وفيه هذيل بن بلال الأشعري وثقه أحمد وغيره وضعفه النسائي وغيره، وضعفه شعيب الأرنؤوط.

– عن سَعْدِ الْقَرَظِ أنَّ عُمَرُ دَعَاهُ فَقَالَ: (... الْأَذَانُ إِلَيْكَ وَإِلَى عَقِبِكَ مِنْ بَعْدِكَ....)[٢٥١] واته: سەعدولقەڕەظ دەڵێت: عومەر خوای لێ ڕازیبێت بانگی کردم و پێی وتم: بانگدان دەسپێرم بە خۆت و نەوەکانت لە پاش خۆت.

سوود: ئیبن ڕەجەب دەڵێت: مەبەست لە فەرموودەی (... وَالْأَذَانُ فِي الْحَبَشَةِ.) واته: گەورەی بانگبێژان لە حەبەشەییەکانە نەك بانگدان بۆ حەبەشەییەکان بێت چونکە لە دوای بیلال خوای لێ ڕازیبێت نەبیستراوە حەبەشییەکی تر بانگی دابێت، بەڵام دەگونجێت بەڵگە بە کوڕەکانی ئەبو مەحذورە لە مەککە بهێنرێتەوە کە بۆ ماوەیەکی زۆر پشتاوپشت بانگدانیان پێسپێررابوو، هەروەها کوڕەکانی سەعدولقەڕەظیش لە مەدینە.[٢٥٢]

٦– شارەزای سوننەت و ئادابەکانی بانگ بێت.

شەرعناسانی مەزهەبی حەنەفی ڕەحمەتی خوایان لێبێت دەڵێن سوننەتە بانگبێژ شارەزای ئەحکام و ئادابەکانی بانگ بێت چونکە پێغەمبەری خودا (ﷺ) دەفەرموێت: (لِيُؤَذِّنْ لَكُمْ خِيَارُكُمْ وَلْيَؤُمَّكُمْ قُرَّاؤُكُمْ.)[٢٥٣] واته: با باشترینتان بانگتان بۆ بدات و شارەزاترینیشتان پێشنوێژیتان بۆ بکات، باشترینی نێو خەڵکیش زانایانن شارەزایانن وڕەچاوگرتنی سوننەت وئادابەکانی بانگیش تەنها لەوان دەوەشێتەوە.[٢٥٤]

٧– پاك وخاوێن بێت.

شەرعناسانی مەزهەبی مالیکی ڕەحمەتی خوایان لێبێت دەڵێن: سوننەتە بانگبێژ گرنگی بە شێوەو ڕووخساری خۆی بدات جل وبەرگی پاك و جوان وشایستە لە بەربکات.[٢٥٥]

---

[٢٥١] رواه الدارقطني في سننه (١/ ٢٣٦) وابن المنذر في الأوسط (١١٦٤)، وضعفه ابن رجب في فتح الباري (٣/ ٤٧٥).

[٢٥٢] فتح الباري لابن رجب (٥/ ٢٨٠).

[٢٥٣] ضعيف: بڕوانە لاپەڕە ٨٢.

[٢٥٤] بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع (١/ ١٥٠)، رد المحتار (٣/٢٠٩-٢١١).

[٢٥٥] الذخيرة للقرافي (٢/٦٥)، شرح مختصر خليل للخرشي (١/٢٣٢)

٨- لە سەر بانگدان وقامەتکردن کریَ وەرنەگریَت.

هەموو زانایان لە سەر ئەوە هاوڕان کە سوننەتە بانگبێژ لە سەر بانگدان و قامەتکردن کریَ وەرنەگرێت، چونکە بانگ و قامەت لە خوداپەرستیە گەورەکانەو خوداپەرستیش تەنها لە بەر خودای گەورە ئەنجام دەدرێت.

بەڵام ئەگەر بانگبێژ لە سەر بانگ وقامەت کرێی وەرگرت ئەو کرێیە لە دوو حاڵەت بەدەر نیە:

یەکەم: لە خەزێنەی دەوڵەت (بیت المال) کریَ وەربگرێت.

دووەم: نوێژخوێنانی مزگەوت خۆیان کرێی پێبدەن.

یەکەم: ئەگەر لە خەزێنەی دەوڵەت (بیت المال) کریَ وەربگرێت.

هەموو زانایان کریَ وەرگرتن لە خەزێنەی دەوڵەت (بیت المال) لە سەر بانگدان و قامەتکردن بە ڕەوا دەزانن، تەنها ئەوە نەبێت شافیعیەکان و حەنبەلیەکان پەیوەستی دەکەن بە نەبوونی خۆبەخشەوە، واتە کاتێك ئەو کریَ وەرگرتنە بە ڕەوا دەزانن خۆبەخشێك نەبێت ئەو کارە ئەنجام بدات.[٢٥٦]

زانایان بۆ ئەم بابەتەش ئەم بەڵگانەیان بە دەستەوەیە:

١- ئەو مووچەیەی حکومەت پێی دەدات کریَ نیە بەڵکو هۆکارێکە بۆ بژێوی ژیان و بەردەوامبوون لە سەر خوداپەرستی، ئەمەش مافێکی سەرەتایی سەرجەم هاوڵاتیانە بە سەر دەوڵەتەوە.[٢٥٧]

٢- موسڵمانان پێویستییان بە بانگ و قامەت هەیەو لە وانەیە خۆبەخشێکیش نەبێت ئەو کارە ئەنجام بدات، گەر ئەو پارەیەی بۆ تەرخان نەکرێت دروشمێکی گەورەی ئیسلام کە بانگدانە پەکی دەکەوێت.[٢٥٨]

---

[٢٥٦] البحر الرائق (١/ ٢٦٨)، المدونة (١١/٤٢٠)، الأم للشافعي (١/ ١٠٣)، المجموع شرح المهذب (٣/ ١٢٥)، المغني لابن قدامة (١/ ٣٠١).

[٢٥٧] الفتاوى الكبرى لابن تيمية (٥/ ٤٠٩)، الأحكام السلطانية لأبي يعلى الفراء (ل: ٩٨).

[٢٥٨] المغني لابن قدامة (١/ ٣٠١)

٣- خەزێنەی دەوڵەت (بيت المال) بۆ بەرژەوەندی موسڵمانان دانراوە، خەرجکردنیشی بۆ کەسێك کە سوود بە خەڵکی بگەیەنێت یەکێکە لە بەرژەوەندیەکان.[٢٥٩]

دووەم: ئەگەر نوێژخوێنانی مزگەوت خۆیان کرێی پێبدەن.

بۆ ئەم حاڵەتەیان زانایان سێ بۆچوونی جیاوازیان هەیە:

بۆچوونی یەکەم: دروست نیە کرێ وەربگرێت، ئەمەش ڕای ئەبو حەنیفەو هاوەڵە پێشینەکانیەتی و هەروەها ڕای ئیبن حەبیبی مالیکی و ڕایەکی شافیعیەکان و ڕیوایەتێکیشە لە ئەحمەدی کوڕی حەنبەلەوە کە ڕای مەزهەبە.[٢٦٠]

بەڵگەکانیان:

١- عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِى الْعَاصِ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ اجْعَلْنِى إِمَامَ قَوْمِى، قَالَ: (أَنْتَ إِمَامُهُمْ وَاقْتَدِ بِأَضْعَفِهِمْ وَاتَّخِذْ مُؤَذِّنًا لاَ يَأْخُذُ عَلَى أَذَانِهِ أَجْرًا).[٢٦١] واتە: عوسمانی کوڕی ئەبولعاص وتی: ئەی پێغەمبەری خودا بمکە بە پێشنوێژی هۆزەکەم، فەرمووی: (ئەوا تۆ پێشنوێژی ئەوانی، بە ئەندازەی توانای لاوازترینیان نوێژیان بۆ بخوێنەو بانگبێژێکیش دەستنیشان بکە کە لە سەر بانگدانەکەی کرێ وەرنەگرێت.

٢- یەحیای بەککاء دەڵێت: ئیبن عومەرم بینی هاتوچۆی نێوان صەفاو مەڕوەی دەکردو چەند کەسێکیشی لە گەڵدا بوو، پیاوێکی ڕیش درێژ هات بۆ لای و پێی وت: ئەبو عەبدورڕەحمان بێگومان من تۆم زۆر خۆشدەوێت لە بەر خوای گەورە، ئیبن عومەریش فەرمووی: بەڵام من ڕقم لێتە لە بەر خوای گەورە، هاوەڵانی گلەییان لێکرد لە سەر ئەو قسەیەی ئەویش وتی: (إِنَّهُ يَبْغِي فِي أَذَانِهِ، وَيَأْخُذُ عَنْهُ أَجْرًا)[٢٦٢] واتە: بێگومان لە بانگەکانیدا زێدەڕەوی دەکات و پارەشی لە سەر وەردەگرێت.

---

[٢٥٩] سەرچاوەی پێشوو.

[٢٦٠] بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع (١/ ١٥٢)، الذخيرة للقرافي (٢/ ٦٦)، المجموع شرح المهذب (٣/ ١٢٥)، المغني لابن قدامة (١/ ٣٠١)، الإنصاف في معرفة الراجح من الخلاف للمرداوي (١/ ٤٠٩)

[٢٦١] رواه أبو داود (٥٣١) والنسائي (٦٧٢) وأحمد (١٦٢٧٠) وابن خزيمة (٤٢٣) وصححه الألباني في الثمر المستطاب ص ١٤٦.

[٢٦٢] ضعيف: بڕوانە لاپەڕە ٥٧.

بۆچوونی دووەم: دروستە کرێ وەربگرێت، ئەمەش ڕای مالیکیەکان و ڕای بەهێزی شافیعیەکان و ڕیوایەتێکی حەنبەلیەکانەو[٢٦٣] پشت بە فەرموودەکەی ئەبو مەحذوڕە دەبەستن کە پاش ئەوەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) فێری بانگی دەکات دەڵێت: کاتێك لە بانگەکە بوومەوە پێغەمبەری خودا (ﷺ) بانگی کردم و تورەکەیەکی پێدام هەندێك زیوی تێدا بوو.[٢٦٤]

بەڵام لە دوو ڕووەوە وەڵامی ئەم بەڵگەیە دراوەتەوە:[٢٦٥]

یەکەمیان: ئەم ڕووداوەی ئەبو مەحذوڕە کاتێکە تازە موسڵمان بووەو پێش ڕووداوەکەی ئەبولعاصە بۆیە فەرموودەکەی ئەبولعاص دواترەو کار بەو دەکرێت.

دووەمیان: ئەو تورەکە زیوەی کە پێغەمبەری خودا (ﷺ) داویەتی بە ئەبو مەحذوڕە چەند ئەگەرێك هەڵدەگرێت نزیکترینیان ئەوەیە بۆ دڵڕاگرتنی بووە لە سەر ئیسلامەتی چونکە تازە موسڵمان بووە.

بۆچوونی سێیەم: دروستە کرێ وەربگرێت بەو مەرجەی بانگبێژەکە هەژارو کەم دەرامەت بێت، ئەمەش ڕای زانایانی پاشینی حەنەفیەکان و ڕایەکی حەنبەلیەکانەو پەسەندکراوە لە لای ئیبن تەیمیە.[٢٦٦]

پێم وایە (والله أعلم) ئەم بۆچوونەی سێیەم بەهێزترینیان بێت و بە هۆیەوە دەتوانرێت هەردوو فەرموودەکە کۆبکرێتەوە واتە فەرموودەکەی ئەبو مەحذوڕە کە کرێ وەرگرتنی تێدایەو فەرموودەکەی ئەبولعاص کە کرێ وەرنەگرتنی تێدایە.

---

[٢٦٣] المدونة (١١/٤٢٠)، شرح مختصر خليل للخرشي (١/ ٢٣٦)، المغني لابن قدامة (١/ ٣٠١)، المبدع في شرح المقنع (١/ ٢٧٦)، المجموع شرح المهذب (٣/ ١٢٥).

[٢٦٤] صحيح: بڕوانە لاپەڕە ٣١.

[٢٦٥] نيل الأوطار (٢/ ٧٠).

[٢٦٦] بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع (١/ ١٥٢)، الإنصاف في معرفة الراجح من الخلاف للمرداوي (١/ ٤٠٩)، مجموع الفتاوى (٣٠/ ٢٠٧).

گوێگرتن لە بانگ و وەڵامدانەوەی بانگبێژ

- **حوکمی گوێگرتن لە بانگ و وەڵامدانەوەی بانگبێژ بە زوبان.**

سەبارەت بە حوکمی گوێگرتن لە بانگ و وەڵامدانەوەی بانگبێژ زانایان دوو بۆچونیان هەیە:

بۆچونی یەکەم: گوێگرتن لە بانگ و وەڵامدانەوەی بانگبێژ ئەرکە (واجب)، ئەمەش مەزهەبی حەنەفیەکان و زاهیریەکان و ئیبن وەهبە بۆیە پێویستە لە سەر گوێگر لە کاتی بانگداندا قسە نەکات و خۆی بە قوڕئانخوێندن و وانە وتنەوەو هیچ کارێکی ترەوە خەریك نەکات جگە لە گوێگرتن لە بانگ و وەڵامدانەوەی نەبێت.[٢٦٧]

بەڵگەشیان فەرموودەکەی ئەبو سەعیدی خودریە کە دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (إِذَا سَمِعْتُمْ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ.)[٢٦٨] **واتە: ئەگەر گوێتان لە بانگ بوو ئەوەی بانگبێژ دەیلێت ئێوەش بیلێنەوە).**

بۆیە پێیان وایە ڕواڵەتی ئەم فەرموودەیە ئەوە دەسەلمێنێت کە وەڵامدانەوەی بانگبێژ ئەرکە (واجب)، چونکە وشەی (فقولوا) فەرمانەو هەموو فەرمانێکیش بۆ فەرزبوونە.

بۆچونی دووەم: گوێگرتن لە بانگ و وەڵامدانەوەی بانگبێژ چاکەیە (سُنَّة)، ئەمەش بۆچونی هەندێك لە حەنەفیەکان و ڕای بەناوبانگی مالیکیەکان و مەزهەبی شافیعیەکان و حەنبەلیەکانە.[٢٦٩]

ئەمانیش دەڵێن ڕاستە هەموو فەرمانێك بۆ فەرزبوونە بەڵام بەو مەرجەی بەڵگەیەك نەبێت لە فەرز لایبدات ، بەڵام لێرەدا چەند بەڵگەیەك هەیە لە فەرزەوە لایدەدات بۆ سوننەت، وەك:

١- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ) يُغِيرُ إِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ وكَانَ يَسْتَمِعُ الأَذَانَ فَإِنْ سَمِعَ أَذَانًا أَمْسَكَ وَإِلاَّ أَغَارَ فَسَمِعَ رَجُلاً يَقُولُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ

---

[٢٦٧] **البحر الرائق شرح كنز الدقائق (١/ ٢٧٢-٢٧٣)، المحلى لابن حزم (٢/ ١٨٤).**

[٢٦٨] **رواه البخاري (٦١١)، ومسلم (٨٤٦).**

[٢٦٩] **منح الجليل شرح مختصر خليل (١/ ٢٠٢)، المجموع شرح المهذب (٣/ ١١٥)، المغني لابن قدامة (١/ ٣٠٩).**

(ﷺ): (عَلَى الْفِطْرَةِ). ثُمَّ قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ): (خَرَجْتَ مِنَ النَّارِ). فَنَظَرُوا فَإِذَا هُوَ رَاعِى مِعْزًى.[٢٧٠] واتە: پێغەمبەری خوا (ﷺ) لەگەڵ بەرەبەیاندا هێرشی دەبردە سەر دوژمن، گوێ بیستی بانگ دەبوو، ئەگەر گوێی لە بانگ ببواوایە دەوەستا گەرنا هێرشی دەکرد، گوێی لە پیاوێك بوو دەیوت: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمووی: (لە سەر سروشتی پاکە)، پاشان وتی: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمووی: (لە ئاگر دەرباز بوویت)، کە سەیریان کرد دەبینن شوانێکە بە لای بزنەوەیە.
زانایان دەڵێن: لەم فەرموودەیەدا ئەوە بەدیدەکرێت کە ئەوەی بانگبێژ وتوویەتی پێغەمبەری خودا (ﷺ) نەی وتووەتەوە.[٢٧١]

٢- عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ الْقُرَظِيِّ أَنَّهُمْ كَانُوا فِي زَمَانِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ يُصَلُّونَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، حَتَّى يَخْرُجَ عُمَرُ، فَإِذَا خَرَجَ عُمَرُ وَجَلَسَ عَلَى الْمِنْبَرِ، وَأَذَّنَ الْمُؤَذِّنُونَ، قَالَ ثَعْلَبَةُ: جَلَسْنَا نَتَحَدَّثُ، فَإِذَا سَكَتَ الْمُؤَذِّنُونَ وَقَامَ عُمَرُ يَخْطُبُ أَنْصَتْنَا فَلَمْ يَتَكَلَّمْ مِنَّا أَحَدٌ.[٢٧٢] واتە: سەعلەبە دەگێڕێتەوە لە سەردەمی عومەری کوڕی خەتتابدا -خوای لێ ڕازیبێت- نوێژیان دەکرد تاوەکو عومەر دەهات، کاتێك عومەر دەهات و دەچوویە سەر مینبەرو بانگبێژ بانگی دەدا دادەنیشتین قسەمان دەکرد، کاتێك بانگبێژ لێدەبوویەوەو عومەر هەڵدەستا بۆ وتاردان بێدەنگ دەبوین هیچ کام لە ئێمە قسەی نەدەکرد.
نەوەوی دەڵێت: ئەمە بەڵگەیە بۆ ڕێگەدان بە قسەکردن لە کاتی بانگداندا.[٢٧٣]
ئەلبانیش دەڵێت: زۆر دوورە وەڵامدانەوەی بانگ فەرز بوو بێت ولە هەمان کاتدا هاوەڵان خەریکی قسەکردن بووبن.[٢٧٤]

---

[٢٧٠] رواه مسلم: (٨٤٥).

[٢٧١] فتح الباري لابن حجر (٢/ ٩٣)، أحكام النداء والأذان والإقامة (ص ٤١٦-٤١٩)، (الثمر المستطاب في فقه السنة والكتاب للألباني (ص: ١٧٩-١٨٠).

[٢٧٢] رواه مالك في الموطأ (٢٣٣) والشافعي في مسنده (٤٢٥) وصححه النووي في المجموع (٤/ ٥٥٠).

[٢٧٣] المجموع للنووي (٤/ ٥٥٠).

[٢٧٤] الثمر المستطاب (ص: ١٨٠).

٣- عَنْ مُوسَى بْنِ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ: (رَأَيْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ وَالْمُؤَذِّنُ يُؤَذِّنُ وَهُوَ يُحَدِّثُ النَّاسَ يَسْأَلُهُمْ وَيَسْتَخْبِرُهُمْ عَنِ الْأَسْعَارِ وَالْأَخْبَارِ.)[٢٧٥] واتە: موسا دەڵێت: عوسمانی کوڕی عەففانم بینی لە کاتێکدا بانگبێژ بانگی دەدا قسەی لە گەڵ خەڵکیدا دەکرد هەواڵی دەپرسین و پرسیاری نرخی لێدەکردن.

چۆنێتی وەڵامدانەوەی بانگبێژ

سەبارەت بە چۆنێتی وەڵامدانەوەی بانگبێژ زانایان چەند بۆچونێکیان هەیە بەهێزترینیان ئەمانەن:[٢٧٦]

بۆچونی یەکەم: بیسەر هەموو ڕستەکانی بانگ تا کۆتایی وەك بانگبێژ بڵێتەوە جگە لە ڕستەی (حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ) و(حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ)، کە لە جیاتیاندا دەڵێت: (لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ)، ئەمەش مەزهەبی ئەبو حەنیفەو شافیعی و ئەحمەدو هەندێك لە مالیکیەکان ڕەحمەتی خوایان لێبێت[٢٧٧]، ئەویش بە پشتبەستن بەم بەڵگانەی خوارەوە:

١- عن عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ): (إِذَا قَالَ الْمُؤَذِّنُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، فَقَالَ أَحَدُكُمُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ثُمَّ قَالَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، قَالَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ. ثُمَّ قَالَ حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ، قَالَ لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ، ثُمَّ قَالَ حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ، قَالَ لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ، ثُمَّ قَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، قَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ قَالَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، قَالَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ).[٢٧٨] واتە: ئەگەر بانگبێژ وتی: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، یەکێکتان وتی: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، پاشان وتی: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، ئەویش وتی:

---

[٢٧٥] **الطبقات الكبرى (٣/ ٤٣) وقال الألباني في الثمر المستطاب (ص: ١٨٠): وسنده صحيح على شرط الشيخين.**

[٢٧٦] **الثمر المستطاب للألباني (ل ١٨١-١٨٢)، أحكام الأذان والنداء والإقامة (ل ٤١٩-٤٢٧)**

[٢٧٧] **بدائع الصنائع (١/ ١٥٥)، الأم للشافعي (١/ ١٠٨)، المغني لابن قدامة (١/ ٣٠٩)، شرح مختصر خليل للخرشي (١/ ٢٣٣).**

[٢٧٨] **رواه مسلم: (٨٤٨).**

أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، پاشان وتی: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، ئەویش وتی: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، پاشان وتی: حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ، ئەویش وتی: لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ، پاشان وتی: حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ، ئەویش وتی: لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ، پاشان وتی: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، ئەویش وتی: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، پاشان وتی: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، ئەویش وتی: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، لە دڵەوە وتبێتی دەچێتە بەهەشت.

٢- حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ جَدِّي، قَالَ: كُنَّا عِنْدَ مُعَاوِيَةَ، فَقَالَ الْمُؤَذِّنُ: اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، فَقَالَ مُعَاوِيَةُ: اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ. فَقَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، فَقَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، فَقَالَ: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، فَقَالَ: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، فَقَالَ: حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، فَقَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ، فَقَالَ: حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، فَقَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ، فَقَالَ: اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ، فَقَالَ: اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ، فَقَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، قَالَ: هَكَذَا كَانَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) يَقُولُ أَوْ نَبِيُّكُمْ إِذَا أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ.[٢٧٩] واتە: هەر وەك فەرموودەكەی پێشووە لە كۆتاییدا موعاویە خوای لێ ڕازیبێت دەڵێت: پێغەمبەرەكەتان وای دەفەرموو كاتێك بانگبێژ بانگی دەدا.

بۆچونی دووەم: بیسەر هەموو ڕستەكانی بانگ تا كۆتایی وەك بانگبێژ بڵێتەوە تەنانەت ڕستەی (حَيَّ عَلَى الصَّلَاة) و (حَيَّ عَلَى الْفَلَاح)یش، ئەمەش بۆچونی هەندێك لە مالیكیەكان و حەنبەلیەكانە[٢٨٠]، ئەویش بە پشتبەستن بەم بەڵگانەی خوارەوە:

١- فەرموودەكەی ئەبو سەعیدی خودری كە دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (إِذَا سَمِعْتُمْ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ.)[٢٨١] واتە: ئەگەر گوێتان لە بانگ بوو بانگبێژ هەرچی وت ئێوەش بیڵێنەوە).

---

[٢٧٩] رواه أحمد (١٦٨٩٦) وقال المحقق شعيب الأرنؤوط: صحيح لغيره، وهذا سند محتمل للتحسين.

[٢٨٠] شرح مختصر خليل للخرشي (٣/ ١٢٩)، الإنصاف في معرفة الراجح من الخلاف (١/ ٤٢٥)، فتح الباري لابن رجب (٥/ ٢٥١).

[٢٨١] صحيح: بڕوانە لاپەڕە ٩٢.

٢- عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ عَنِ النَّبِيِّ (ﷺ) أَنَّهُ كَانَ إِذَا سَمِعَ الْمُؤَذِّنَ يُؤَذِّنُ قَالَ كَمَا يَقُولُ حَتَّى يَسْكُتَ.[٢٨٢] واتە: ئوم حەبیبەی دایکی بڕواداران خوای لێ ڕازیبێت دەڵێت: پێغەمبەر (ﷺ) کاتێك دەیبیست بانگبێژ بانگ دەدات هەرچی دەوت ئەمیش دەیوتەوە تا لێدەبوویەوە.

٣- عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، عَنِ النَّبِيِّ (ﷺ) قَالَ: إِذَا نَادَى الْمُنَادِي بِالصَّلَاةِ فُتِحَتْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ، وَاسْتُجِيبَ الدُّعَاءُ، فَمَنْ نَزَلَ بِهِ كَرْبٌ أَوْ شِدَّةٌ فَلْيَتَحَيَّنِ الْمُنَادِيَ، فَإِذَا كَبَّرَ كَبَّرَ، وَإِذَا تَشَهَّدَ تَشَهَّدَ، وَإِذَا قَالَ: حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، قَالَ: حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، وَإِذَا قَالَ: حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، قَالَ: حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، ثُمَّ يَقُولُ: اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ، دَعْوَةِ الْحَقِّ الْمُسْتَجَابَةِ، الْمُسْتَجَابِ لَهَا، دَعْوَةِ الْحَقِّ وَكَلِمَةِ التَّقْوَى، أَحْيِنَا عَلَيْهَا، وَأَمِتْنَا عَلَيْهَا، وَابْعَثْنَا عَلَيْهَا، وَاجْعَلْنَا مِنْ خَيْرِ أَهْلِهَا مَحْيَانَا وَمَمَاتَنَا، ثُمَّ سَأَلَ اللَّهَ حَاجَتَهُ.[٢٨٣] واتە: ئەبو ئومامە دەڵێت: پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: ئەگەر بانگبێژ بانگیدا بۆ نوێژ دەرگاکانی ئاسمان دەکرێنەوەو نزا وەردەگیرێت، جا هەر کەسێك گرفت و ناخۆشیەك تووشی بوو با چاوەڕوانی بانگبێژ بکات، ئەگەر (اللهُ أَكْبَر)ی کرد ئەویش (اللهُ أَكْبَر) بکات، ئەگەر شایەتومانی هێنا با ئەویش شایەتومان بهێنێت، ئەگەر وتی (حَيَّ عَلَى الصَّلاةِ) با ئەویش بڵێت (حَيَّ عَلَى الصَّلاةِ)، ئەگەر وتی (حَيَّ عَلَى الْفَلاحِ) با ئەویش بڵێت (حَيَّ عَلَى الْفَلاحِ) پاشان بڵێت: (اللَّهُمَّ ... مَحْيَانَا وَمَمَاتَنَا) پاشان پێویستی خۆی داوا بکات.

بۆچونی سێیەم: ئیش بە هەردوو جۆری فەرموودەکان بکات، واتە هەندێ جار لە وەڵامی (حَيَّ عَلَى الصَّلاةِ)و (حَيَّ عَلَى الفَلاح)دا بڵێت: (لا حولَ ولا قُوَّة إلاّ بِالله) هەندێك جاریش وەك خۆی بیانڵێتەوە، بەم شێوەیە هەردوو سوننەتەکە زیندو

---

[٢٨٢] رواه وأحمد (٢٦٧٦٧) وابن أبي شيبة (٢٣٧٤) واللفظ لهما، وابن ماجة (٧١٩) والنسائي في عمل اليوم والليلة (٣٦) وابن خزيمة (٤١٣)، وقال شعيب الأرنؤوط: صحيح لغيره.

وضعفه الألباني في الثمر المستطاب (ص: ١٧٢)، والدكتور محمد مصطفى الأعظمي في صحيح ابن خزيمة.

[٢٨٣] رواه الحاكم في المستدرك (٢٠٠٤)، والطبراني في الدعاء (١/ ١٤٩)، وضعفه ابن رجب في فتح الباري (٥/ ٢٧١)، والألباني في ضعيف الترغيب والترهيب (١٧٧).

دەكرێنەوە، ئەمەش بۆچونی ئینولمونزیرو ئەبو بەكری كوڕی ئەلئەسرەم و موحەممەدی كوڕی جەریری تەبەری و چەند زانایەكی ترە[٢٨٤]، ئەلبانیش بە پەسەندی دەازنێت.[٢٨٥]

دروستە هەندێك جاریش لە كاتی وەڵامدانەوەی شایەتومانی بانگبێژدا بوترێت: (أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ رَضِيتُ بِاللَّهِ رَبًّا وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولاً وَبِالإِسْلاَمِ دِيناً).

عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ (ﷺ) قَالَ: (مَنْ قَالَ حِينَ يَسْمَعُ الْمُؤَذِّنَ [يَتَشَهَّدُ][٢٨٦]وَأَنَا أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ رَضِيتُ بِاللَّهِ رَبًّا وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولاً وَبِالإِسْلاَمِ دِيناً، غُفِرَ لَهُ ذَنْبُهُ).[٢٨٧] واتە: هەر كاسێك شایەتومانی بانگبێژ ببیستێت و بڵێت: منیش شایەتی دەدەم كە هیچ خودایەك نیە شایەنی پەرستن بێت جگە لە (الله) كە تاكەو هاوبەشی نیە پێغەمبەریش (ﷺ) بەندەو نێرراوی ئەوە، ڕازیم خودا پەروەردگارم بێت و موحەممەدیش پێغەمبەرم بێت و ئیسلامیش ئایینم بێت، خودا لە تاوانەكانی خۆشدەبێت.

هەندێك جاریش لە كاتی وەڵامدانەوەی شایەتومانی بانگبێژدا تەنها بڵێت: (وأنا وأنا)، عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ﷺ) كَانَ إِذَا سَمِعَ الْمُؤَذِّنَ يَتَشَهَّدُ قَالَ: (وَأَنَا وَأَنَا).[٢٨٨] واتە: عائیشە خوای لێ ڕازیبێت دەڵێت: ئەگەر پێغەمبەری خودا (ﷺ) شایەتومانی بانگبێژی ببیستایە دەیفەرموو: منیش منیش.

---

[٢٨٤] المحلى بالآثار (٢/ ١٨٤-١٨٥)، الأوسط في السنن والإجماع والاختلاف (٣/ ٣٥)، الإنصاف في معرفة الراجح من الخلاف للمرداوي (١/ ٤٢٦)، فتح الباري لابن رجب (٥/ ٢٥٢).

[٢٨٥] الثمر المستطاب في فقه السنة والكتاب (ص: ١٨١).

[٢٨٦] رواه الطحاوي في شرح معاني الآثار (٨٩٣) وصححه الألباني في الثمر المستطاب (ص:١٨٣)

[٢٨٧] رواه مسلم (٨٤٩) وأبو داود (٥٢٥) والنسائي (٦٧٨).

[٢٨٨] رواه أبوداود (٥٢٦) وابن حبان (١٦٨٣) والحاكم (٧٣٤) والبيهقي (٢٠٠٥) والطبراني في الدعاء (١٥٥)، وصححه الألباني في الثمر المستطاب في فقه السنة والكتاب (ص: ١٨٤).

سوود: وەڵامدانەوەی بانگبێژ لە کاتی وتنی (الصّلاةُ خيرٌ من النّوم)دا.

سەبارەت بە وەڵامدانەوەی بانگبێژ لە کاتی وتنی (الصّلاةُ خيرٌ من النّوم)ی بانگی بەیانیاندا هەر وەك خۆی دەوترێتەوە ئەویش بە پشتبەستن بە فەرمووی: (إِذَا سَمِعْتُمْ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ.)[289] واتە: ئەگەر گوێتان لە بانگ بوو بانگبێژ هەرچی وت ئێوەش بیڵێنەوە).

هەرچەندە لە زۆرێك لە کتێبە فیقهیەکاندا فەرموودەیەکیان هێناوە کە بە (صَدَقْت وَبَرِرْت) وەڵامی (الصّلاةُ خيرٌ من النّوم) بدرێتەوە بەڵام ئەم فەرموودەیە هیچ بنەمایەکی نیە، ئیبن حەجەری عەسقەلانی دەڵێت: (لَا أَصْلَ لِمَا ذَكَرَهُ فِي الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنْ النَّوْمِ)[290] واتە: ئەوەی باسی کردووە (صَدَقْت وَبَرِرْت) بۆ وەڵامدانەوەی (الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنْ النَّوْمِ) هیچ بنەمایەکی نیە، ئەلبانیش جەخت لە سەر ئەم قسەیەی ئیبن حەجەر دەکاتەوە.[291]

هەروەها سەنعانیش دەڵێت: (وهذا استحسانٌ من قائله وإلاّ فليس فيه سنة تعتمد.)[292] واتە: ئەمە وتەی کەسێکەو بە چاکی زانیوە وەها بوترێت ئەگینا هیچ فەرموودەیەك لەو بارەیەوە نەهاتووە تاوەکو پشتی پێببەسترێت.

---

[289] صحيح: بڕوانە لاپەڕە ٩٢.

[290] التلخيص الحبير ط العلمية (١/ ٥٢٠).

[291] إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل (٢٤٢).

[292] سبل السلام (١/ ١٩٠).

- **وەڵامدانەوەی چەند بانگێك لە یەك كاتدا**

لەم سەردەمەدا بە هۆی زۆری ژمارەی مزگەوتەكان و نزیكییان لە یەكترو بەكارهێنانی موكەببیڕاتی سەر بڵندگۆكانەوە لە كاتی بانگداندا لە یەك كاتدا یاخود بە شوێن یەكدا دەنگی چەندین بانگبێژ دەبیسترێت، ئایا وەڵامی كامیان بدرێتەوە؟

زانایان ڕەحمەتی خودایان لێبێت چەند بۆچونێكیان هەیە بەهێزترینیان – واللهُ أعلم– ئەوەیە كە وەڵامی یەكەمین بانگ بداتەوە جا بانگی مزگەوتەكەی خۆی بێت یاخود مزگەوتێكی تر، بەمەش سوننەتە موئەككەدەكە دەپێكێت ودەشتوانێت وەڵامی بانگەكانی تریش بداتەوەو پاداشتی ئەوانیشی بۆ دەنووسرێت.[٢٩٣]

---

[٢٩٣] **المجموع شرح المهذب (٣/ ١١٩)، فتح القدير للكمال ابن الهمام (٤٧٣/١)، مجموع فتاوى ورسائل ابن عثيمين (١٢/ ١٢).**

- وەڵامدانەوەی بانگ بە پێ.

حەلوانی دەڵێت: وەڵامدانەوەی بانگ بە پێ یە ئەگەر کەسێك وەڵامی بانگ بە زوبان بداتەوەو نەچێت بۆ مزگەوت ئەو کەسە بە وەڵامدەرەوە ناژمێررێت.[٢٩٤]

بۆیە چەندین فەرموودەی ڕاست هەن کە فەرمان دەکەن بە وەڵامدانەوەی بانگ بە جەستەو واتە چوون بۆ مزگەوت بۆ ئەنجامدانی نوێژی بە کۆمەڵ، لەوانە:

- عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ: أَتَى النَّبِىَّ (ﷺ) رَجُلٌ أَعْمَى فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُ لَيْسَ لِى قَائِدٌ يَقُودُنِى إِلَى الْمَسْجِدِ. فَسَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ (ﷺ) أَنْ يُرَخِّصَ لَهُ فَيُصَلِّيَ فِى بَيْتِهِ فَرَخَّصَ لَهُ، فَلَمَّا وَلَّى دَعَاهُ فَقَالَ: (هَلْ تَسْمَعُ النِّدَاءَ بِالصَّلاَةِ). فَقَالَ نَعَمْ. قَالَ: (فَأَجِبْ).[٢٩٥] واتە: پیاوێکی نابینا هاتە خزمەتی پێغەمبەر (ﷺ) وتی: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) کەسێکم نیە دەستم بگرێت و بمهێنێت بۆ مزگەوت، داوای لە پێغەمبەری خودا (ﷺ) کرد کە مۆڵەتی پێبدات لە ماڵەوە نوێژەکانی بکات، پێغەمبەری خوداش (ﷺ) مۆڵەتی پێدا، کاتێك ڕووی وەرگێڕا بانگی کردو فەرمووی: گوێت لە بانگە؟ وتی: بەڵێ، فەرمووی:وەڵامی بدەرەوە واتە وەرە بۆ مزگەوت.

لە ڕیوایەتێکی تردا بەم شێوەیە هاتووە:

- عَنِ ابْنِ أُمِّ مَكْتُومٍ أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِىَّ (ﷺ) فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّى رَجُلٌ ضَرِيرُ الْبَصَرِ شَاسِعُ الدَّارِ وَلِى قَائِدٌ لاَ يُلاَئِمُنِى فَهَلْ لِى رُخْصَةٌ أَنْ أُصَلِّىَ فِى بَيْتِى قَالَ: (هَلْ تَسْمَعُ النِّدَاءَ). قَالَ نَعَمْ. قَالَ: (لاَ أَجِدُ لَكَ رُخْصَةً).[٢٩٦] عەبدوڵڵای کوڕی ئوممو مەکتومە دەڵێت: ئەی پێغەمبەری خودا بێگومان من پیاوێکی نابینام ماڵەکەم دوورەو ڕێنیشاندەرێکیشم هەیە لە گەڵمدا ناگونجێت، ئایا بیانوو هەیە لە ماڵەکەمدا نوێژ بکەم؟ پێغەمبەری خودا (ﷺ) پێی فەرموو: هیچ مۆڵەتێکم دەست ناکەوێ بۆت.

---

[٢٩٤] فتح القدير (١/ ٤٧٢)

[٢٩٥] رواه مسلم (١٤٨٤)

[٢٩٦] أبوداود (٥٥٢) وأحمد (١٥٤٩٠) وصححه الألباني في صحيح أبي داود (٥٦١) وشعيب الأرنؤوط في تحقيقه لمسند أحمد.

– **عن ابن عباس عن النبي (ﷺ) قال: (من سمعِ النداءَ فلم يأته فلا صلاةَ له إلا من عذرٍ).**[٢٩٧] **واته: هەرکەس بانگ ببیستێت و نەچێت بە دەمیەوە نوێژەکەی ناتەواوە مەگەر بیانوویەکی هەبێت.**

– **عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ﷺ) قَالَ: (وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ بِحَطَبٍ فَيُحْطَبَ ثُمَّ آمُرَ بِالصَّلَاةِ فَيُؤَذَّنَ لَهَا ثُمَّ آمُرَ رَجُلًا فَيَؤُمَّ النَّاسَ ثُمَّ أُخَالِفَ إِلَى رِجَالٍ فَأُحَرِّقَ عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ يَعْلَمُ أَحَدُهُمْ أَنَّهُ يَجِدُ عَرْقًا سَمِينًا أَوْ مِرْمَاتَيْنِ حَسَنَتَيْنِ لَشَهِدَ الْعِشَاءَ.)**[٢٩٨] **واته: بەو کەسەی کە نەفسی منی بە دەستە نیازم هەبوو کە فەرمان بدەم گزرەدارێکی زۆر کۆبکرێتەوە پاشان فەرمان بدەم بانگ بدرێت بۆن نوێژو پاشان فەرمان بە پیاوێك بدەم پێشنوێژی بۆ خەڵکی بکات پاشان بڕۆم بۆ پیاوانێك کە نایەن بۆ نوێژی بە کۆمەڵ ماڵەکانیان بە سەردا بسووتێنم، بەو کەسەی کە نەفسی منی بە دەستە ئەگەر یەکێك لەوانە گرتێکی چەور یاخود دوو کەوانی جوانی لە مزگەوت گومان ببردایە دەهات بۆ نوێژی خەوتنان.**

شەرعناسان سەبارەت بە حوکمی نوێژی بە کۆمەڵ بۆ پیاوان سێ ڕایان هەیە:[٢٩٩]

١- فەرزی عەینە، ئەمیش ڕای هەندێك لە حەنەفیەکان و ڕایەکی شافیعیەکان و مەزهەبی حەنبەلیەکان و ڕای ئیبن حەزمیشە.

٢- فەرزی کیفایەیە، ئەمەش ڕای هەندێك لە حەنەفیەکان وهەندێك لە مالیکیەکان و مەزهەبی شافیعیەکانە.

٣- سوننەتی موئەککەدەیە، ئەمەش مەزهەبی حەنەفیەکان ومالیکیەکان و ڕایەکی شافیعیەکانە.

---

[٢٩٧] **رواه ابن ماجة (٧٩٣) والبيهقي (٥١٣٧) والدارقطني (١٥٧٤) وابن حبان (٢٠٦٤) وصححه الألباني في مشكاة المصابيح (١٠٧٧).**

[٢٩٨] **رواه البخاري (٦٤٤) واللفظ له ومسلم (١٤٧٩).**

[٢٩٩] **اختلاف الأئمة العلماء (١/ ١٢٩-١٣٠)، المحلى بالآثار (٣/ ١٠٤).**

نزاو پاڕانەوە لە دوای بانگ

لە سوننەتەکانی پێغەمبەری خوادا (ﷺ) چەند زیکرو نزایەك هاتوون کە دوای تەواوبوونی بانگ – تەنانەت بۆ باگبێژانیش– بخوێندرێن:

١– صەڵاواتدان لە پێغەمبەر (ﷺ).

عن عبد الله بن عمرو رضي الله عنهما قال: سمعت رسول الله (ﷺ) يقول: (إِذَا سَمِعْتُمُ الْمُؤَذِّنَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ فَإِنَّهُ مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً صَلَّى الله عَلَيْهِ بِهَا عَشْرًا ...).[300] واتە: ئەگەر گوێتان لە بانگبێژ بوو ئەو چی وت ئێوەش بیڵێنەوە پاشان سەڵەواتم لە سەر بدەن چونکە هەر کەسێك سەڵاتێکم لە سەر بدات خوای گورە دە سەڵەواتی لە سەر دەدات.

٢– داواکردنی بەرزترین پلەو پایە بۆ پێغەمبەر (ﷺ) لە بەهەشتدا.

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) قال: (مَنْ قال حِيِنَ يَسْمَعُ النِّدَاءَ: اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ، وَالصَّلاةِ القَائِمَةِ، آتِ مُحَمَّداً الوَسِيلَةَ وَالفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَاماً مَحْمُوداً الَّذِي وَعَدْتَهُ، حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ القِيَامَةِ).[301] واتە: هەرکەس بانگی بیست و پاشان وتی: (خوایە پەروەردگاری ئەم بانگەوازە تەواوە و ئەو نوێژە بەردەوامە، پلەو پایە بەرزەکە بە موحەممەد ببەخشەو ئەو شوێنە سوپاسکراوەشی پێبدە کە خۆت بەڵێنت پێداوە) شایستەی شەفاعەتم دەبێت.

لە فەرموودەکەی پێشووتردا عەبدوڵڵای کوڕی عەمر دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (... ثُمَّ سَلُوا الله لِي الْوَسِيلَةَ فَإِنَّهَا مَنْزِلَةٌ فِي الْجَنَّةِ لَا تَنْبَغِي إِلَّا لِعَبْدٍ مِنْ عِبَادِ الله وَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ فَمَنْ سَأَلَ لِي الْوَسِيلَةَ حَلَّتْ لَهُ الشَّفَاعَةُ.)[302] واتە: پاش صەڵاواتدان داوای وەسیلەم بۆ بکەن، وەسیلە پلەو پایەیەکە لە بەهەشت تەنها بۆ بەندەیەك لە بەندەکانی خودا دانراوە منیش ئومیدەوارم ئەو بەندەیە من بم، هەرکەسێك داوای وەسیلەم بۆ بکات شایستەی شەفاعەتم دەبێت.

---

[300] رواه مسلم: (٨٤٧).

[301] رواه البخاري: (٦١٤).

[302] فەرموودەی پێشووتر.

سوود: ئەم پاڕانەوەیە چەند ڕستەیەکی بۆ زیادکراوە لەوانە:

یەکەم: (إِنَّكَ لاَ تُخْلِفُ الْمِيعَادَ).[٣٠٣]

ئەلبانی دەڵێت: ئەم ریوایەتە بە (شاذ) دادەنرێت چونکە ئەم ڕستەیە لە هیچ کام لە ڕێگاکانی ئەم فەرموودەیەوە لە عەلی کوڕی عەییاشەوە نەهاتووە جگە لە سەحیحی بوخاری لە ڕێگای ئەلکوشمەهینی یەوە نەبێت، لەوانەیە هەر لە بەر ئەوەش بێت کە ئیبن حەجەر لە (فتح الباري)دا لای بۆ ناکاتەوەو باسیشی ناکات لە گەڵ ئەوەشدا ئەو شێوازی وایە کە هەموو ڕێگاکانی فەرموودەکان کۆ بکاتەوە[٣٠٤]، هەروەها بۆ سەلماندنی ئەمەش بوخاری لە (أفعال العباد)یشدا نەیهێناوە لەگەڵ ئەوەشدا یەك سەنەدیان هەیە.[٣٠٥]

ئیبن عوسەیمینیش دەڵێت: فەرموودە ناسان لە سەر ئەم ڕستە زیادەیە بوون بە دوو بەشەوە زۆرینەیان دەڵێن: لاوازە چونکە زۆرینەی ئەوانەی ئەم فەرموودەیان گێڕاوەتەوە ئەم ڕستەیەیان نەگێڕاوەتەوە، هەندێکیشیان دەڵێن ڕاستە لەوانە ئیبن باز[٣٠٦]، جا هەر کەس بە ڕاستی دەزانیت بۆی هەیە بیخوێنێت، هەرکەسێکیش بە لاوازی دەزانێت بۆی نیە بیخوێنێت، نووسەری ئەم کتێبەو هاوڕێیانمان دەڵێن: لاوازەو (شاذ) کاری پێناکرێت.[٣٠٧]

دووەم: (اللَّهُمَّ إِنِّى أَسْأَلُكَ بِحَقِّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ).[٣٠٨]

ئەلبانی دەڵێت: هەرچیەك بۆ زیادەکەی پێشوو وترا بۆ ئەمیش دەوترێتەوە.[٣٠٩]

---

[٣٠٣] سنن البيهقي (٢٠٠٩).

[٣٠٤] ئیبن حەجەری عەسقەلانی ئەو زیادەیەی باس کردووە بەڵام ئەلبانی نەیبینیوە، بڕوانە: فتح الباري (٢/ ٩٥).

[٣٠٥] إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل (١/ ٢٦١).

[٣٠٦] مجموع فتاوى ابن باز (١٠/ ٣٣٦).

[٣٠٧] الشرح الممتع على زاد المستقنع (٢/ ٩١).

[٣٠٨] سنن البيهقي (٢٠٠٩).

[٣٠٩] إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل (١/ ٢٦١).

سێیەم: (الدرجة الرفیعة)، (یَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِینَ).

ئیبن حەجەر دەڵێت: لَکِنْ لَیْسَ فِیهِ: (وَالدَّرَجَةَ الرَّفِیعَةَ ... وَلَیْسَ فِي شَيْءٍ مِنْ طُرُقِهِ ذِکْرُ (الدَّرَجَةِ الرَّفِیعَةِ) وَزَادَ الرَّافِعِيُّ فِي الْمُحَرَّرِ فِي آخِرِهِ: (یَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِینَ) وَلَیْسَتْ أَیْضًا فِي شَيْءٍ مِنْ طُرُقِهِ.[٣١٠] واتە: لە هیچ ڕێگایەك لە ڕێگاکانیەوە ڕستەی (وَالدَّرَجَةَ الرَّفِیعَةَ) نەهاتووە ڕافیعیش لە موحەڕڕەڕدا ڕستەی (یَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِینَ)ەی بۆ زیادکردووە ئەویش بە هەمان شێوە لە هیچ ڕێگایەك لە ڕێگاکانی فەرموودەکەوە نەهاتووە.

سەخاویش دەڵێت: حَدِیث (الدَّرَجَةُ الرَّفِیعَةُ) المدرج فیما یقال بعد الأذان، لم أره في شيء من الروایات.[٣١١] واتە: فەرموودەی (الدَّرَجَةُ الرَّفِیعَةُ) کە لە دوای بانگەوە دەوترێت لە هیچ ڕیوایەتێکدا نەمبینیوە.

ئەلبانیش دەڵێت: (وهی شاذة مدرجة ظاهرة الإدراج.)[٣١٢] واتە: ئەو ڕستەیە لاوازەو زۆر بە ڕوونی دیارە کە بۆ فەرموودەکە زیادکراوە.

موحەممەدی کوڕی عەبدوسسەلامی ئەششوقەیریش دەڵێت: وَزِیَادَةَ (والدرجة الرفیعة) فِي أَثْنَائِهِ بِدعَة.[٣١٣] واتە: وتنی ڕستەی (والدرجة الرفیعة) لە دوای بانگەوە بیدعەیە.

٣- بۆ خۆیشی بپاڕێتەوە.

عن عبد الله بن عَمْرو بن العاص رضي الله عنهما: أنَّ رجلا قال: یا رسولَ الله إنَّ المُؤَذِّنِین یَفْضُلونَنَا، فقال رسولُ الله (ﷺ): (قُلْ کَمَا یَقُولُونَ، فإِذَا انْتَهَیْتَ فَسَلْ تُعْطَ).[٣١٤] واتە: پیاوێك وتی: ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) بانگبێژان پلەو پایەیان لە ئێمە زیاترە، پێغەمبەری خوایش (ﷺ) فەرمووی: ئەوان هەرچی دەڵێن تۆش بیڵێرەوە، ئەگەریش لێبویتەوە داوا بکە پێت دەدرێت.

---

[٣١٠] التلخیص الحبیر ط العلمیة (١/ ٥١٨).

[٣١١] المقاصد الحسنة (ص: ٣٤٣).

[٣١٢] إرواء الغلیل في تخریج أحادیث منار السبیل (١/ ٢٦١).

[٣١٣] السنن والمبتدعات المتعلقة بالأذکار والصلوات (ص: ٤٨).

[٣١٤] صحیح: بڕوانە لاپەڕە ٢٦.

عن سهلِ بن سعْد، قال: قالَ رسولُ الله (ﷺ): (ثنتان لا تُردَّانِ، أو قلّما تُردّان: الدعاءُ عند النِّداءِ، وعِند البأسِ حين يُلحِمُ بعضُه بَعضاً).[٣١٥] واته: دوو شت ناگەڕێنرێنەوە یاخود کەمجار دەگەڕێنرێنەوە: پاڕانەوە لە دوای بانگ، لە کاتی تێڕژانی جەنگدا.

٤- پاڕانەوەی نێوان بانگ و قامەت.

عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ): (إِنَّ الدُّعَاءَ لَا يُرَدُّ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ، فَادْعُوا).[٣١٦] واتە: بپاڕێنەوە، بێگومان پاڕانەوە لە نێوان بانگ و قامەتدا ناگەڕێنرێتەوە.

٥- پاڕانەوە لە کاتی قامەتکردندا.

عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) قَالَ: إِذَا ثُوِّبَ بِالصَّلَاةِ، فُتِحَتْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ، وَاسْتُجِيبَ الدُّعَاءُ.[٣١٧]واتە: ئەگەر قامەتکرا دەرگاکانی ئاسمان دەکرێنەوەو پاڕانەوە وەردەگیرێت.

---

[٣١٥] رواه أبو داود (٢٥٤٠) وابن حبان (١٧٢٠) والحاكم (٢٥٣٤) والبيهقي (٢٠١٤) والطبراني (٥٦٢٤) وابن خزيمة في صحيحه (٤١٩) والدارمي (١٢٣٦) وابن الجارود (٢٥٦٥)، وصححه النووي في الأذكار (٦٣/١) والألباني في صحيح أبي داود (٢٢٩٠) وشعيب الأرنؤوط في تعليقه على سنن أبي داود.

[٣١٦] رواه أحمد (١٢٥٨٤) وصححه شعيب الأرنؤوط، ورواه الترمذي (٢١٢) وصححه الألباني في صحيح الترمذي (٢٨٤٣).

[٣١٧] رواه أحمد وقال الأرنؤوط: حسن لغيره، وقال الألباني في صحيح الترغيب والترهيب (٢٦٠): صحيح لغيره.

- **حوكمی دەرچوون لە مزگەوت لە دوای بانگ**

هەركەسێك ڕۆشتە مزگەوتێكەوە بانگی تێدا درابوو دروست نیە بچێتە دەرەوە تاوەكو نوێژەكەی دەكات مەگەر بیانوویەكی هەبێت وەك دەستنوێژی نەمێنێت یاخود پێشنوێژ بێت لە مزگەوتێكی تر...هتد، ئەویش بە پشتبەستن بەم فەرموودانەی خوارەوە:

١- عَنْ أَبِي الشَّعْثَاءِ، قَالَ: كُنَّا قُعُودًا فِي الْمَسْجِدِ مَعَ أَبِي هُرَيْرَةَ، فَأَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ، فَقَامَ رَجُلٌ مِنَ الْمَسْجِدِ يَمْشِي فَأَتْبَعَهُ أَبُو هُرَيْرَةَ بَصَرَهُ حَتَّى خَرَجَ مِنَ الْمَسْجِدِ، فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: (أَمَّا هَذَا، فَقَدْ عَصَى أَبَا الْقَاسِمِ (ﷺ)).[٣١٨] واتە: ئەبوششەعثاء دەڵێت: لە مزگەوتدا لە گەڵ ئەبو هوڕەیڕەدا دنیشتبووین بانگبێژ بانگی دا[٣١٩]، پاشان پیاوێك لە مزگەوت چووە دەرەوە، ئەبو هوڕەیڕەش چاوی بە شوێن پیاوەكەوە بوو تا ڕۆشتە دەرەوە پاشان وتی: بێگومان ئە پیاوە سەرپێچی ئەبولقاسیمی كرد واتە پێغەمبەری خودا (ﷺ).

٢- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ): (لَا يَسْمَعُ النِّدَاءَ فِي مَسْجِدِي هَذَا ثُمَّ يَخْرُجُ مِنْهُ، إِلَّا لِحَاجَةٍ، ثُمَّ لَا يَرْجِعُ إِلَيْهِ إِلَّا مُنَافِقٌ).[٣٢٠] واتە: ئەبو هوڕەیڕە دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: كەسێك نیە لەم مزگەوتەی مندا بانگ ببیستێت و پاشان بە بێ بیانوو بڕواتە دەرەوەو نەگەڕێتەوە مەگەر دوو ڕوو بێت.

---

[٣١٨] رواه مسلم (١٤٨٧).

[٣١٩] بانگی عەسر لە ڕیوایەتێكی پێشەوا ئەحمەددا (١٠٠٩٥).

[٣٢٠] رواه الطبراني في المعجم الأوسط (٣٨٤٢) وصححه الهيثمي في مجمع الزوائد (١٩٢٣)، والألباني في الثمر المستطاب (ص: ٦٤٤).

وڵامدانەوەی قامەت

سەبارەت بە وەڵامدانەوەی قامەت زانایان دوو بۆچوونیان هەیە:

بۆچوونی یەکەم: لە کاتی قامەتکردنیشدا سوننەتە وەڵامی بانگبێژ بدرێتەوەو هەرچیەکی وت بیسەرانی بیڵێنەوە جگە لە (حيَّ على الصَّلاة) و (حيَّ على الفلاح) کە لە وەڵامیاندا دەڵێن: (لا حولَ ولاقوَّةَ إلاَّ بالله) هەروەها لە وەڵامی (قد قامتِ الصَّلاة، قد قامتِ الصَّلاة) یشدا دەڵێن: (أقامها اللهُ وأَدامَها).[321]

ئەمەش بۆچوونی حەنەفیەکان و شافیعیەکان و حەنبەلیەکان و هەندێك لە مالیکیەکانە.[322]

بۆچوونی دووەم: وەڵامدانەوەی قامەت سوننەت نیە، ئەمەش بۆچوونی مالیکیەکان و هەندێك لە حەنەفیەکانە.[323]

ئەوانەی دەڵێن وەڵامدانەوەی قامەت سوننەتە پشت بەم ئەم بەڵگانەی خوارەوە بە دەبەستن:

١- عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أَبِى أُمَامَةَ أَوْ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِ النَّبِىِّ (ﷺ) أَنَّ بِلاَلاً أَخَذَ فِى الإِقَامَةِ فَلَمَّا أَنْ قَالَ قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ قَالَ النَّبِىُّ (ﷺ): (أَقَامَهَا اللَّهُ وَأَدَامَهَا). وَقَالَ فِى سَائِرِ الإِقَامَةِ كَنَحْوِ حَدِيثِ عُمَرَ رضي الله عنه فِى الأَذَانِ.[324] واتە: بیلال دەستی کرد بە قامەتکردن کاتێك گەشتە (قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ) پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (أَقَامَهَا اللَّهُ وَأَدَامَهَا)، ڕستەکانی تری قامەتیشی وەك خۆی وەڵامدایەوە.

بەڵام ئەم فەرموودەیە لە لای فەرموودەناسان لاوازەو پشتی پێنابەسترێت.

---

[321] مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج (١/ ٣٢٩).

[322] فتح القدير (١/ ٤٧٢)، رد المحتار (٣/ ٢٣٨)، المجموع شرح المهذب (٣/ ١٢٢)، المغني لابن قدامة (١/ ٣١٠)

[323] رد المحتار (٣/ ٢٣٨)، البحر الرائق شرح كنز الدقائق (١/ ٢٧٣).

[324] رواه أبو داود (٥٢٨) والبيهقي في سننه (٢٠١٦) وضعفه النووي في المجموع (٣/ ١٢٢) وابن حجر العسقلاني في التلخيص الحبير (١/ ٥٢٠) والشوكاني في نيل الأوطار (٢/ ٦٤)، وابن رجب في فتح الباري (٤/ ٢١٠) والألباني في الثمر المستطاب (١/ ١٤٤).

سەرەڕای ئەمەش هەندێك لە شەرعناسان بە بێ بوونی هیچ بەڵگەو پاساوێك چەند ڕستەیەكی تریان بۆ زیاد كردووە! وەك: (مَا دَامَتْ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ) و (وَجَعَلَنِي مِنْ صَالِحِي أَهْلِهَا). [٣٢٥]

٢- فەرموودەكەی ئەبو سەعیدی خودری كە دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (إِذَا سَمِعْتُمْ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ.) [٣٢٦] **واتە: ئەگەر گوێتان لە بانگ بوو ئەوەی بانگبێژ دەیڵێت ئێوەش بیڵێنەوە).**

دەڵێن: ڕواڵەتی ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لە سەر وەڵامدانەوەی قامەت چونكە قامەتیش بانگكردنە.

وەڵامی ئەم بەڵگەیەشیان بەوە دراوەتەوە كە وشەی بانگ (النداء) لە بنەڕەتدا بۆ بانگ بە كاردێت و بە بێ نیشانە بە كار نایەت بۆ قامەت وەك فەرموودەی: (بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلَاةٌ) [٣٢٧] **واتە: لە نێوان هەموو دوو بانگێكدا نوێژی سوننەت هەیە.**

لەم فەرموودەیەدا بۆیە بە قامەت وتراوە بانگ چونكە لە گەڵ بانگدا بە كار هاتووە ئەگینا وای پێ نەدەوترا، ئەم جۆرە ناونانەش لە ڕەوانبێژیدا پێی دەوترێت زاڵبوون (التغليب) واتە زاڵبوونی یەكێكیان بە سەر ئەوی تریاندا لە بەر هۆكارێك، هەروەك چۆن بە مانگ و خۆر دەوترێت (القمَرين) و بە ئەبو بەكرو عومەر خوایان لێ ڕازیبێت دەوترێت (العُمَرَين) بەڵام كە جیابوونەوە هەر یەكەو ناوی خۆی لێدەنرێت.

٣- قیاسی وەڵامدانەوە قامەت دەكەنە سەر وەڵامدانەوەی بانگ.

بەڵام ئەم جۆرە بابەتانە خواپەرستین و كۆشش (إجتهاد)و قیاس نایانگرێتەوە.

كەواتە بۆچوونی دووەم (وەڵامدانەوەی قامەت سوننەت نیە) بەهێزترە لە بەر:

---

[٣٢٥] **حاشية الطحطاوي على مراقي الفلاح (ص: ١٣٧)، رد المحتار (٣/ ٢٣٨)، مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج (١/ ٣٢٩) السراج الوهاج (ص:٣٨)، تحفة المحتاج في شرح المنهاج (١/ ٤٨١)**

[٣٢٦] **صحيح: بڕوانە لاپەڕە ٩٢.**

[٣٢٧] **صحيح: دواتر (تخريج)ی دێت.**

١- بڕیاردان له سەر سوننەتبوونی هەر کارو کردەوەیەك پێوستی به بەڵگەی شەرعی هەیە، بۆ ئەم بابەتەش هیچ بەڵگەیەکی شەرعی بوونی نیە.

٢- پێغەمبەری خودا (ﷺ) له فەرموودەکاندا به تێرو تەسەلی تەنها باسی وەلامدانەوەی بانگی کردووه نەك قامەت بۆیه ناگونجێ وەلامدانەوەی قامەت بخزێنرێته ناو ئەو فەرموودانەوە.

٣- ئەم بۆچەنەش گونجاوتره له گەڵ کاتی کەڵەکەبوونی خواپەرستیەکاندا وەك: ئەنجامدانی قامەتکردن به خێرایی و سەرقاڵبوونی نوێژخوێنانیش به ڕێککردنی ڕیزەکان و پڕکردنەوەی بۆشاییەکان.[٣٢٨]

٤- موسای کوڕی تەلحه دەڵێت: سَمِعْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ، وَالْمُؤَذِّنُ يُقِيمُ الصَّلاةَ، وَهُوَ يَسْتَخْبِرُ النَّاسَ، يَسْأَلُهُمْ عَنْ أَخْبَارِهِمْ وَأَسْعَارِهِمْ.[٣٢٩] واته: له عوسمانی کوڕی عەففانم بیست له کاتێکدا له سەر مینبەر بوو بانگبێژیش قامەتی دەکرد هەواڵی خەڵکی دەپرسی و پرسیاری نرخی لێدەکردن.

جا ئەگەر وەلامدانەوه قامەت سوننەت بوایه عوسمانی کوڕی عەففان خوای لێ ڕازیبێت وازی لێنەدەهێنا به تایبەت لەو پلەو پایەدا که له و کاتەدا ئەوی تێدا بوو که پلەی پێشەوایەتی بوو.

---

[٣٢٨] أحكام الأذان والنداء والإقامة (٤٤١-٤٤٣).

[٣٢٩] رواه أحمد (٥٤٠) وصححه شعيب الأرنؤوط.

- **حوكمی قامەتكردن لە لایەن كەسێكی ترەوە جگە لە بانگبێژ.**

زانایان ڕەحمەتی خوایان لێبێت لە سەر ئەم بابەتە دوو ڕای جیاوازیان هەیە:

ڕای یەكەم: هیچ جیاوازیەكی نیەو دەكرێت كەسێك بانگبدات و كەسێكی تریش قامەت بكات، ئەمەش ڕای حەنەفیەكان و زانایانی پێشینی مەزهەبی مالیكی و ڕایەكی حەنبەلیەكانە، بەڵام حەنەفیەكان دەڵێن: بەو مەرجەی بانگبێژ پێی ناخۆش نەبێت كەسێكی تر قامەت بكات.[٣٣٠]
بەڵگەشیان فەرموودەكەی عەبدوڵڵای كوڕی زەیدە كە لە خەویدا بانگی نیشاندرا، دەڵێت: ئەوەبوو هاتم بۆ لای پێغەمبەری خودا (ﷺ) و بۆم گێڕایەوە ئەویش فەرمووی: (أَلْقِهِ عَلَى بِلَالٍ)، فَأَلْقَيْتُهُ فَأَذَّنَ، قَالَ: فَأَرَادَ أَنْ يُقِيمَ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَنَا رَأَيتُهُ وأنا كنتُ أُرِيدُه، قَالَ: (فَأَقِمْ أَنْتَ)، فَأَقَامَ هُوَ وَأَذَّنَ بِلَالٌ.[٣٣١] واتە: بۆ بیلالی بڵێرەوە، منیش بۆم وتەوەو ئەویش بانگیدا، كاتێك ویستی قامەت بكات وتم: ئەی پێغەمبەری خودا من خەوەكەم بینی و خۆشم دەمویست بانگبدەم، فەرمووی: دەی تۆ قامەت بكە.

ڕای دووەم: سوننەتە بانگبێژ خۆی قامەتبكات، ئەمەش ڕای زانایانی پاشینی مالیكیەكان و مەزهەبی شافیعیەكان و ڕای بەهێزی حەنبەلیەكان و ڕای حەنەفیەكانیشە ئەگەر بانگبێژ پێی ناخۆشبێت كەسێكی تر قامەتبكات.[٣٣٢]
بەڵگەشیان فەرموودەكەی زیادی كوڕی ئەلحاریسی صودائیە كە دەڵێت: (لَمَّا كَانَ أَوَّلُ أَذَانِ الصُّبْحِ أَمَرَنِي يَعْنِي النَّبِيَّ (ﷺ) فَأَذَّنْتُ فَجَعَلْتُ أَقُولُ أُقِيمُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ فَجَعَلَ يَنْظُرُ إِلَى نَاحِيَةِ الْمَشْرِقِ إِلَى الْفَجْرِ فَيَقُولُ: (لاَ)، حَتَّى إِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ نَزَلَ فَبَرَزَ ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَيَّ وَقَدْ تَلاَحَقَ أَصْحَابُهُ – يَعْنِي فَتَوَضَّأَ – فَأَرَادَ بِلَالٌ أَنْ يُقِيمَ فَقَالَ لَهُ نَبِيُّ

---

[٣٣٠] بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع (١/ ١٥١) الذخيرة للقرافي (٢/ ٧٤) حاشية الدسوقي على الشرح الكبير (١/ ١٩٨)

[٣٣١] رواه أبو داود (٥١٢) وأحمد (١٦٤٧٦) والدرقطني (٩٧٤) و وضعفه ابن حجر في تلخيص الحبير (١/ ٢٠٩) والألباني في ضعيف أبي داود (٨١) وشعيب الأرنؤوط في تعليقه على مسند أحمد.

[٣٣٢] الأم للشافعي (١/ ١٠٦)، المغني لابن قدامة (١/ ٣٠١).

اللَّهِ (ﷺ): (إِنَّ أَخَا صُدَاءٍ هُوَ أَذَّنَ وَمَنْ أَذَّنَ فَهُوَ يُقِيمُ). قَالَ فَأَقَمْتُ.[٣٣٣] واتە: لە كاتێكدا سەرەتای بانگی بەیانی بوو پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی پێكردم بانگم دا پاشان وتم ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) قامەت بكەم؟ ئەویش سەیری لای ڕۆژهەڵاتی كردو فەرمووی: نەخێر، تاوەكو سپێدە دەركەوت پاشان دابەزی دەستنوێژی گرت و هات بەرەو ڕووم و هاوەڵانیشی هاتن، پاشان بیلال ویستی قامەت بكات، پێغەمبەری خودا (ﷺ)پێی فەرموو: صودائی بانگی داوەو ئەو كەسەشی بانگ بدات هەر خۆی قامەت دەكات.

بەڵام بەڵگەی هیچكام لەم دوو بۆچوونە یەكلاكەرەوە نین چونكە زانایانی فەرموودە هەردوو بەڵگەكەیان بە لاواز لە قەڵەم داوە، بۆیە لە بنەڕەتدا هەردوو حاڵەتەكە دروستە، بەڵام وا باشترە بانگبێژ ئەگەر بۆی كرا خۆی قامەت بكات، پێشەوا تیرمیذی دەڵێت: (والعمل على هذا عند أكثر أهل العلم أن من أذن فهو يقيم)[٣٣٤] واتە: زۆرینەی زانایان كار بەوە دەكەن كە هەر كەسێك بانگبدات ئەویش قامەت دەكات.

لە هەمان كاتیشدا ئەگەر جگە لە بانگبێژ كەسێكی تر قامەت بكات ئاساییەو هیچ كەڕاهەتێكی تیدا نیە، چونكە بڕیاردان لە سەر كەڕاهەتی هەر كارێك پێویستی بە بەڵگەی شەرعی هەیە لەم بابەتەشدا هیچ بەڵگەیەكی شەرعی بوونی نیە.[٣٣٥]

---

[٣٣٣] رواه أبوداود (٥١٤) واللفظ له وابن ماجة (٧١٧) و أحمد (١٧٥٣٧، ١٧٥٣٨) والترمذي (١٩٩) وقال الترمذي: وحديث زياد إنما نعرفه من حديث الإفريقي و(الإفريقي) هو ضعيف عند أهل الحديث ضعفه يحيى بن سعيد القطان وغيره وقال أحمد: لا أكتب حديث الإفريقي، وضعفه ابن حجر في تلخيص الحبير (١/ ٢٠٩) والهيثمي في مجمع الزوائد (١٩١٢) و الألباني في السلسلة الضعيفة (٣٥) وشعيب الأرنؤوط في تعليقه على مسند أحمد.

[٣٣٤] سنن الترمذي (١/ ٣٨٣).

[٣٣٥] أحكام الأذان والنداء والإقامة ل (٢٨٧-٢٨٨).

- **بانگبێژ شایستەترە بە بانگدان وپێشنوێژیش شایستەترە بە قامەتکردن.**

بانگدان سپێردراوە بە بانگبێژ بۆیە پێویست ناکات بۆ بانگدان مۆڵەت لە پێشنوێژ وەربگرێت، قامەتکردنیش مافی پێشنوێژە بۆیە پێویستە بانگبێژ بە بێ گەڕانەوە بۆ لای پێشنوێژ قامەت نەکات.

– زیادی کوڕی ئەلحاریسی صودائی دەڵێت: لَمَّا كَانَ أَوَّلُ أَذَانِ الصُّبْحِ أَمَرَنِى يَعْنِى النَّبِىَّ (ﷺ) فَأَذَّنْتُ فَجَعَلْتُ أَقُولُ أُقِيمُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟).[٣٣٦] واتە: لە کاتێکدا سەرەتای بانگی بەیانی بوو پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی پێکردم بانگم دا پاشان وتم ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) قامەت بکەم؟

– عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ عَنْ عَلِيّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: الْمُؤَذِّنُ أَمْلَكُ بِالأَذَانِ وَالإِمَامُ أَمْلَكُ بِالإِقَامَةِ.[٣٣٧] واتە: بانگبێژ شایستەترە بە بانگدان و پێشنوێژیش شایستەترە بە قامەت.

---

[٣٣٦] **ضعیف: بڕوانە لاپەڕەی پێشوو.**

[٣٣٧] **صحيح موقوفاً: رواه البيهقي (٢٣٧١) والطحاوي في مشكل الآثار (١٨٢٤) وابن أبي شيبة في المصنف (٤١٧١) وعبدالرزاق في مصنفه (١٨٣٦) وصححه الألباني في السلسلة الضعيفة (١/١٩٩-٢٠٠).**

- **ناوبڕ لە نێوان بانگ و قامەتدا.**

هەموو زانایان ناوبڕ لە نیوان بانگ و قامەت بۆ هەر پێنج نوێژە فەرزەکە –جگە لە نوێژی شێوان کە ڕای جیاوازی لە سەرە– بە سوننەت دەزانن[٣٣٨] ئەویش بە پشتبەستن بە چەندین بەڵگە لەوانە:

– عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُغَفَّلٍ الْمُزَنِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ﷺ) قَالَ: (بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلَاةٌ ثَلَاثًا لِمَنْ شَاءَ.)[٣٣٩] واتە: لە نێوان هەموو بانگ و قامەتێکدا دوو ڕکات نوێژی سوننەت هەیە، سێ جار وای فەرموو پاشان فەرمووی: بۆ هەر کەسێك بیەوێت.

– عن جَابِرَ بْنَ سَمُرَةَ، يَقُولُ: كَانَ مُؤَذِّنُ رَسُولِ اللهِ (ﷺ) يُؤَذِّنُ، ثُمَّ يُمْهِلُ، فَلَا يُقِيمُ حَتَّى إِذَا رَأَى نَبِيَّ اللهِ (ﷺ) قَدْ خَرَجَ، أَقَامَ الصَّلَاةَ حِينَ يَرَاهُ.[٣٤٠] واتە: بانگبێژەکەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) بانگی دەداو پاشان مۆڵەتی دەدا قامەتی نەدەکرد تاوەکو پێغەمبەری خودای (ﷺ) دەهات، کاتێك دیبینی قامەتی دەکرد.

لە ڕووی عەقڵیشەوە بانگدان بۆ ئاگادارکردنەوەیە هەر بۆیە چاوەڕوانی سوننەتە تاوەکو خەڵکی خۆیان بۆ نوێژ ئامادە دەکەن، لە لایەکی تریشەوە دەبێت ناوبڕەکە ئەوەندەبێت نوێژخوێنان بتوانن سوننەتەکانی پێش نوێژ ئەنجام بدەن چونکە زانایان لە سەر ئەوە هاوڕان کە نێوانی هەموو بانگ و قامەتێك نوێژی سوننەتی تێدایە جگە لە نوێژی شێوان کە ڕای جیاوازی لە سەرە.[٣٤١]

سەبارەت بە دیاریکردنی ماوەی ناوبڕی نێوان بانگ و قامەتیش زانایان قسەی جیاوازیان هەیە بەڵام لە هەموو ڕاکان بەهێزتر ڕای ئەوانەیە کە دەیگەڕێننەوە بۆ کۆششی (إجتهاد) پێشنوێژی مزگەوت بە ڕەچاوگرتنی ئەم خاڵانەی خوارەوە[٣٤٢]:

---

[٣٣٨] **الفقه على المذاهب الأربعة (١/ ٢٩٤–٢٩٥).**

[٣٣٩] **رواه البخاري (٦٢٤) ومسلم (١٩٣٧).**

[٣٤٠] **رواه أحمد (٢٠٨٠٤) وأبو داود (٥٣٧) والترمذي (٢٠٢) والحاكم (٧٧٣) وصححه الألباني في الثمر المستطاب ص (٢٢٧) وحسنه شعيب الأرنؤوط.**

[٣٤١] **أحكام الأذان والنداء والإقامة ص (٣٨٢).**

[٣٤٢] **هەمان سەرچاوەی پێشوو ل (٣٨٤).**

١- ئەو ماوەیەی کە سوننەتە نوێژە فەرزەکەی تێدا ئەنجام بدرێت.

٢- ئامادەبوون و کۆبوونەوەی خەڵکی، ئەمەش لە مزگەوتێکەوە بۆ مزگەوتێکی ترو لە نوێژێکەوە بۆ نوێژێکی تر جیاوازی هەیە، جابیری کوڕی عەبدوڵڵا دەڵێت: قَالَ كَانَ النَّبِيُّ (ﷺ) يُصَلِّي ... الْعِشَاءَ أَحْيَانًا وَأَحْيَانًا إِذَا رَآهُمْ اجْتَمَعُوا عَجَّلَ وَإِذَا رَآهُمْ أَبْطَوْا أَخَّرَ.)[٣٤٣] واتە: پێغەمبەری خودا (ﷺ) لە نوێژی خەوتناندا هەر جارێك دەیبینی کۆبونەتەوە نوێژی دەکرد هەر جارێکیش دەیبینی کۆنەبونەتەوە نوێژی دوایدەخست.

٣- نوێژخوێنان فریای سوننەتەکانی پێش نوێژ بکەون، یاخود هەر شتیکی تر کە لە بەرژەوەندیەکانی نوێژ بێت.

سەبارەت بە بوونی ناوبڕ لە نێوان بانگ و قامەتی نوێژی شێوانیشدا شەرعناسان لە سەری هاوڕان بەڵام دەڵێن: دەبێت ناوبڕەکە زۆر کورت بێت چونکە نوێژی شێوان سوننەتە دوای خۆر ئاوابوون ئەنجام بدرێت چونکە لە فەرموودەکەی جابیری کوڕی عەبدوڵڵادا هاتووە دەڵێت: قَالَ كَانَ النَّبِيُّ (ﷺ) يُصَلِّي ... الْمَغْرِبَ إِذَا وَجَبَتْ.[٣٤٤] واتە: پێغەمبەری خودا (ﷺ) هەر کە خۆر ئاوا دەبوو نوێژی شێوانی دەکرد.

هەروەها ئەبو ئەییوبی ئەلئەنصاری دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (لاَ تَزَالُ أُمَّتِي بِخَيْرٍ - أَوْ قَالَ عَلَى الْفِطْرَةِ- مَا لَمْ يُؤَخِّرُوا الْمَغْرِبَ إِلَى أَنْ تَشْتَبِكَ النُّجُومُ.)[٣٤٥] واتە: ئوممەتەکەم بەردەوام لە خێردان یاخود لە سەر سروشتن گەر نوێژی شێوان دوا نەخەن تاوەکو ئەستێرەکان دەردەکەون.[٣٤٦]

بەڵام ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت کە دوو ڕکاتی سوننەت ئەنجام نەدرێت چونکە لە چەند فەرموودەیەکی سەحیحدا هاتووە کە ئەنجام دراوە لەوانە:

---

[٣٤٣] رواه البخاري (٥٦٠) ومسلم (١٤٥٨).

[٣٤٤] هەمان فەرموودەی پێشوو.

[٣٤٥] رواه أبو داود (٤١٨) وابن ماجة (٦٨٩) وأحمد (١٧٣٢٩) وصححه الألباني في الثمر المستطاب ص (٦٢)، وحسنه شعيب الأرنؤوط.

[٣٤٦] بەڵام شیعەکان ئەمەشیان پێچەوانە کردۆتەوە تا وەکو ئەستێرەکان دەرنەکەون نوێژی شێوان ناکەن!

– عەبدوڵڵای ئەلموزەنی دەڵێت: پێغەمبەری خودا (ﷺ) فەرمووی: (صَلُّوا قَبْلَ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ). ثُمَّ قَالَ: (صَلُّوا قَبْلَ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ لِمَنْ شَاءَ). خَشْيَةَ أَنْ يَتَّخِذَهَا النَّاسُ سُنَّةً.[٣٤٧] واتە: (پێش نوێژی شێوان دوو ڕکاتی نوێژی سوننەت بکەن)، پاشان فەرمووی: (پێش نوێژی شێوان دوو ڕکاتی نوێژی سوننەت بکەن بۆ هەرکەسێك بیەوێت) بۆیە وای فەرموو لەوە ترسا بیکەنە سوننەتێکی هەمیشەیی و لە سەری بەردەوامبن.[٣٤٨]

– ئەنەسی کوڕی مالیك دەڵێت: كَانَ الْمُؤَذِّنُ إِذَا أَذَّنَ قَامَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ (ﷺ) يَبْتَدِرُونَ السَّوَارِيَ حَتَّى يَخْرُجَ النَّبِيُّ (ﷺ) وَهُمْ كَذَلِكَ يُصَلُّونَ الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ وَلَمْ يَكُنْ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ شَيْءٌ.[٣٤٩] وفي رواية: كَانَ يَرَانَا نُصَلِّيهِمَا فَلَمْ يَأْمُرْنَا وَلَمْ يَنْهَنَا.[٣٥٠]واتە: کاتێك بانگبێژ بانگی دەدا کۆمەڵێك لە هاوەڵانی پێغەمبەر (ﷺ) دەچوونە بەردەم پایەکانی مزگەوت و پێغەمبەری خوداش (ﷺ) دەهات ئەوان هەر بەردەوامبوون دوو ڕکات نوێژی سوننەتیان دەکرد، لە نێوان بانگ و قامەتیشدا هیچ ناوبڕێك نەبوو، پێغەمبەری خودا (ﷺ) دەیبینین کاتێك ئەو دوو ڕکاتەمان دەکرد نە فەرمانی پێدەکردین و نە ڕێگری لێدەکردین.

پێشەوا نەوەوی دەڵێت: (وأما قوله يؤدي إلى تأخير المغرب فهذا خيال منابذ للسنة فلا يلتفت إليه ومع هذا فهو زمن يسير لا تتأخر به الصلاة عن أول وقتها...)[٣٥١] واتە: ئەوەی دەڵێت ئە ئەو دوو ڕکاتە دەبێتە مایەی دواخستنی نوێژی شێوان ئەوە خەیاڵێکە پێچەوانەی سوننەتەو ئاوڕی بۆ نادرێتەوە لە گەڵ ئەوەشدا ماوەیەکی کەمەو نوێژی شێوان بە هۆیەوە دوا ناکەوێت لە سەرەتای کاتەکەی.

---

[٣٤٧] رواه أبو داود (١٢٨٣) وابن حبان (١٥٨٨) والدارقطني (١٠٥٢) وصححه الألباني في الثمر المستطاب ص (٦٢)، وشعيب الأرنؤوط في تحقيقه لصحيح ابن حبان.

[٣٤٨] بڕوانە: عمدة القاري شرح صحيح البخاري (٧/ ٢٤٦).

[٣٤٩] رواه البخاري (٦٢٥).

[٣٥٠] رواه مسلم (١٩٣٥).

[٣٥١] شرح مسلم للنووي (١٥/ ١٢٦ – ١٢٧).

- **ناوبڕ لە نێوان قامەت و نوێژدا.**

سوننەتە ناوبڕ کەمبێت یاخود زۆر نەکەوێتە نێوان قامەت و نوێژەوە، خۆ ئەگەر ناوبڕیشی تێکەوت ئاساییەو پێویست بە دووبارەکردنەوەی قامەت ناکات ئەویش بە پشتبەستن بەم بەڵگانەی خوارەوە:

– عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: أُقِيمَتْ الصَّلَاةُ وَعُدِّلَتْ الصُّفُوفُ قِيَامًا فَخَرَجَ إِلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ) فَلَمَّا قَامَ فِي مُصَلَّاهُ ذَكَرَ أَنَّهُ جُنُبٌ فَقَالَ لَنَا: (مَكَانَكُمْ) ثُمَّ رجَعَ فَاغْتَسَلَ ثُمَّ خَرَجَ إِلَيْنَا ورَأْسُهُ يَقْطُرُ فَكَبَّرَ فَصَلَّيْنَا مَعَهُ.[352] واتە: قامەتکراو هەستاینەوەو ڕیزەکان ڕێککراو پێغەمبەر (ﷺ) هاتە شوێن نوێژەکەی و بیری کەوتەوە کە لەشی گرانە فەرمووی: لە شوێنی خۆتان بمێننەوە پاشان ڕۆشتەوە خۆیشت و گەڕایەوە سەری ئاوی پێدا دەهاتە خوارەوە پاشان (اللهُ أكبر)ی کردو ئێمەش لە گەڵیدا دەستمان بە نوێژ کرد.

– عَنْ أَنَسٍ قَالَ أُقِيمَتْ الصَّلَاةُ وَالنَّبِيُّ (ﷺ) يُنَاجِي رَجُلًا فِي جَانِبِ الْمَسْجِدِ فَمَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ حَتَّى نَامَ الْقَوْمُ.[353] واتە: قامەتکرا لە کاتێکدا پێغەمبەر (ﷺ) لە گۆشەیەکی مزگەوتەکەدا قسەی لە گەڵ پیاوێکدا دەکرد هەڵنەسایەوە بۆ نوێژ تاوەکو خەڵکەکە خەویان لێکەوت.

ئەم دوو فەرموودەیە ئەوە دەگەیەنن کە هەندێك جاریش ناوبڕی نێوان قامەت و نوێژ زۆر بووەو پێغەمبەری خودایش (ﷺ) فەرمانی بە دووبارەبونەوەی قامەت نەکردووەو یەکسەر نوێژی بۆ کردوون.

---

[352] **رواه البخاري (٢٧٥)**

[353] **رواه البخاري (٦٤٢) ومسلم (١٣٦٦)**

حوكمی نوێژی سوننەت و بڕینی لە كاتی بیستنی قامەتدا

- لە كاتی بیستنی قامەتدا دەستكردن بە نوێژی سوننەت دروست نیە ئەویش بە پشتبەستن بە چەندین بەڵگە لەوانە:

– عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِىِّ (ﷺ) قَالَ: (إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَلاَ صَلاَةَ إِلاَّ الْمَكْتُوبَةُ).[٣٥٤] وفي رواية: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلاَ رَكْعَتَىِ الْفَجْرِ؟ قَالَ: (وَلاَ رَكْعَتَىِ الْفَجْرِ).[٣٥٥] واتە: ئەگەر قامەتكرا هیچ نوێژێك دروست نیە نوێژە فەرزەكە نەبێت. وترا: ئەی پێغەمبەری خودا (ﷺ) تەنانەت دوو ركاتە سوننەتەكەی پێش نوێژی بەیانیش؟ فەرمووی: تەنانەت دوو ركاتە سوننەتەكەی پێش نوێژی بەیانیش.

– عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَالِكٍ ابْنِ بُحَيْنَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ﷺ) مَرَّ بِرَجُلٍ يُصَلِّى وَقَدْ أُقِيمَتْ صَلاَةُ الصُّبْحِ فَكَلَّمَهُ بِشَىْءٍ لاَ نَدْرِى مَا هُوَ فَلَمَّا انْصَرَفْنَا أَحَطْنَا نَقُولُ مَاذَا قَالَ لَكَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ)؟ قَالَ: قَالَ لِى: (يُوشِكُ أَنْ يُصَلِّيَ أَحَدُكُمُ الصُّبْحَ أَرْبَعًا).[٣٥٦] واتە: پێغەمبەری خودا (ﷺ) دای بە لای پیاوێكدا كە لەكاتی قامەتكردندا دەستی بە نوێژی سوننەت كردبوو شتێكی پێ فەرموو نەمانزانی چیبوو، كاتێك لێبووینەوە دەورماندا و وتمان: پێغەمبەری خودا (ﷺ) چی پێ فەرمووی؟ وتی: پێی فەرمووم: خەریكە یەكێك لە ئێوە نوێژی بەیانی دەكات بە چوار ڕكات.

– عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَرْجِسَ قَالَ دَخَلَ رَجُلٌ الْمَسْجِدَ وَرَسُولُ اللَّهِ (ﷺ) فِى صَلاَةِ الْغَدَاةِ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ فِى جَانِبِ الْمَسْجِدِ ثُمَّ دَخَلَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (ﷺ) فَلَمَّا سَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ) قَالَ: (يَا فُلاَنُ بِأَىِّ الصَّلاَتَيْنِ اعْتَدَدْتَ أَبِصَلاَتِكَ وَحْدَكَ أَمْ بِصَلاَتِكَ مَعَنَا).[٣٥٧] واتە:

---

[٣٥٤] رواه مسلم (١٦٤٢)، لە یەكێك لە ڕیوایەتەكانی ئەم فەرموودەیەدا ئەم زیادەیە هاتووە: (إِلاَّ رَكْعَتَىِ الصُّبْحِ) واتە: ئەگەر قامەتكرا دروست نیە هیچ نوێژێك ئەنجام بدرێت نوێژە فەرزەكە نەبێت، جگە لە دوو ڕكاتەكەی پێش نوێژی بەیانی، بەڵام ئەم ڕیوایەتە هیچ بنەمایەكی نییە، بەیهەقی لە سونەنەكەیدا (٤٧٢٩) دەڵێت: وَهَذِهِ الزِّيَادَةُ لاَ أَصْلَ لَهَا، وَحَجَّاجُ بْنُ نُصَيْرٍ وَعَبَّادُ بْنُ كَثِيرٍ ضَعِيفَانِ.

[٣٥٥] رواه البيهقي (٤٧٢٨) وحسنه ابن حجر في فتح الباري (٢/ ١٤٩).

[٣٥٦] رواه مسلم (١٦٤٦).

[٣٥٧] رواه مسلم (١٦٤٨).

پیاوێك هاتە مزگەوتەوە لە کاتێکدا پێغەمبەری خودا (ﷺ) لە نوێژی بەیانیدا بوو دوو ڕکات نوێژی سوننەتی کردو پاشان لە گەڵ پێغەمبەری خوادا (ﷺ) دەستی کرد بە نوێژ، کاتێك پێغەمبەری خودا (ﷺ) لە نوێژەکەی بوویەوە فەرمووی: فلانە کەس کام نوێژەیانت بۆ خۆت حیساب کرد ئەو نوێژەی کە بە تەنها کردت یاخود ئەوەی لە گەڵ ئێمەدا؟!

- عن سويد بن غفلة قال : كان عمر بن الخطاب يضرب على الصلاة بعد الإقامة.[٣٥٨]
واتە: عومەری کوڕی خەتتاب خوای لێ ڕازیبێت لە سەر ئەنجامدانی نوێژی سوننەت دوای قامەتکردن لە خەڵکی دەدا.

---

[٣٥٨] **رواه عبدالرزاق في مصنفه (٣٩٨٨).**

- **بڕینی نوێژی سوننەت لە کاتی بیستنی قامەتدا**

ئەگەر قامەت کرا بۆ نوێژێکی فەرزو کەسێکیش لە نوێژی سوننەتدا بوو لە سەر ڕای بەهێزی زانایان باشتر وایە نوێژە سوننەتەکەی ببڕێت و بچێت بۆ نوێژە فەرزەکە چونکە گەیشتن بە تەکبیرەی بەستنی نوێژە فەرزەکە چاکترو گەورەترە لە بەردەوامبوون لە نوێژە سوننەتەکە، ئەویش بە پشتبەستن بە فەرموودەکەی ئەبو هورەیرە خوای لێ ڕازیبێت لە پێغەمبەری خوداوە (ﷺ) کە دەفەرموێت: (إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَلاَ صَلاَةَ إِلاَّ الْمَكْتُوبَةُ).[٣٥٩] واتە: ئەگەر قامەتکرا هیچ نوێژێك دروست نیە نوێژە فەرزەکە نەبێت.

هەروەها (ابن عبدالبر) لەم بارەیەوە دەڵێت: (الْحُجَّةُ عِنْدَ التَّنَازُعِ السُّنَّةُ، فَمَنْ أَدْلَى بِهَا فَقَدْ فَلَحَ، وَمَنْ اسْتَعْمَلَهَا فَقَدْ نَجَا)[٣٦٠] واتە: لە کاتی ڕاجیاییدا سوننەت یەکلاکەرەوەیە، جا هەرکەسێك وەریبگرێت و کاری پێبکات ئەوە ڕزگاری بووە.

- **ئەگەر نان دانراو قامەت کرا.**

عن عَائِشَةَ رضي الله عنها عَنْ النَّبِيِّ (ﷺ) أَنَّهُ قَالَ: (إِذَا وُضِعَ الْعَشَاءُ وَأُقِيمَتْ الصَّلَاةُ فَابْدَءُوا بِالْعَشَاءِ).[٣٦١] وفي رواية أخرى (... فَابْدَءُوا بِهِ قَبْلَ أَنْ تُصَلُّوا صَلاَةَ الْمَغْرِبِ وَلاَ تَعْجَلُوا عَنْ عَشَائِكُمْ).[٣٦٢] واتە: ئەگەر خواردنی ئێوارە دانراو قامەتیش کرا بۆ نوێژ لە پێشدا خواردنەکەتان بخۆن، لە ڕیوایەتێکی تردا: دەست بکەن بە نانخواردن پێش ئەوەی نوێژی شێوان بکەن و لە نانخواردنەکەشتاندا پەلە مەکەن.

---

[٣٥٩] صحيح: بڕوانە لاپەڕە ١١٧.

[٣٦٠] المغني لابن قدامة (١/ ٣٢٩).

[٣٦١] رواه الشيخان البخاري (٦٧١) واللفظ له، ومسلم (١٢٤١).

[٣٦٢] رواه مسلم (١٢٤٢) عن أنس رضي الله عنه.

- **ڕۆشتن بۆ نوێژ بە هێمنی و لە سەر خۆیی لە کاتی بیستنی قامەتدا.**

ئیبن ڕەجەبی حەنبەلی دەڵێت: هەموو زانایان یەکدەنگن لە سەر ئەوەی کە نوێژخوێن سوننەتە بە هێواشی و لە سەرخۆیی بچێت بۆ نوێژەکەی لە کاتی بیستنی قامەتداو واز لە پەلە پەلیی و ڕاکردن بهێنێت.[٣٦٣] ئەویش بە پشتبەستن بە چەندین فەرموودە، لەوانە:

– عَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ نُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ (ﷺ) إِذْ سَمِعَ جَلَبَةَ رِجَالٍ فَلَمَّا صَلَّى قَالَ: (مَا شَأْنُكُمْ؟) قَالُوا: اسْتَعْجَلْنَا إِلَى الصَّلَاةِ، قَالَ: (فَلَا تَفْعَلُوا إِذَا أَتَيْتُمْ الصَّلَاةَ فَعَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا)[٣٦٤] واتە: لە کاتێکدا لە گەڵ پێغەمبەری خودا (ﷺ) نوێژمان دەکرد دەنگی چەند پیاوێکی بیست، کاتێك لە نوێژەکەی بوویەوە فەرمووی: (ئەوە چیتانە؟) وتیان: پەلەمانکرد تاوەکو بە نوێژەکەدا ڕابگەین، فەرمووی: (وا مەکەن ئەگەر هاتن بۆ نوێژ بە هێمنی وەرن فریای هەر چەندێکی کەوتن بە کۆمەڵ بیکەن و ئەوەشی فریای نەکەوتن بە تەنها بیکەن.

– عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ (ﷺ) قَالَ: (إِذَا سَمِعْتُمْ الْإِقَامَةَ فَامْشُوا إِلَى الصَّلَاةِ وَعَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ وَالْوَقَارِ وَلَا تُسْرِعُوا فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا).[٣٦٥] وفي رواية: (فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا كَانَ يَعْمِدُ إِلَى الصَّلَاةِ فَهُوَ فِي صَلَاةٍ).[٣٦٦] واتە: ئەگەر قامەتتان بیست بە هێمنی و لە سەرخۆیی بچن بۆن نوێژو پەلە مەکەن فریای هەر چەندێکی کەوتن بە کۆمەڵ بیکەن و ئەوەشی فریای نەکەوتن بە تەنها بیکەن. لە ڕیوایەتێکی تردا: بێگومان هەرکەسێك لە ئێوە مەبەستی نوێژەکەی هەبێت ئەوە بە نوێژ بۆ دەژمێررێت هەر چەندە هێشتا پێی نەگەشتبێت.

---

[٣٦٣] **فتح الباري لابن رجب (٥/ ٣٩٢).**

[٣٦٤] **رواه البخاري (٦٣٥) ومسلم: (١٣٦٢).**

[٣٦٥] **رواه البخاري (٦٣٦) ومسلم (١٣٥٨).**

[٣٦٦] **رواه مسلم (١٣٥٩).**

- **کاتی هەستان بۆ نوێژی بە کۆمەڵ.**

سوننەتە نوێژخوێنان ئەو کاتە هەستنەوە بۆ نوێژ کە پێشنویژ (إمام) دەردەکەوێت ئەویش بە پپشتبەستن بەم فەرموودەیە:

عَنْ أبي قَتَادَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ): (إِذَا أُقِيمَتْ الصَّلَاةُ فَلَا تَقُومُوا حَتَّى تَرَوْنِي وَعَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ).[٣٦٧] واتە: ئەگەر قامەتکرا هەڵمەسنەوە تاوەکو دەمبینن، با لە سەرخۆیی و ئارامیشتان پێوە دیاربێت.

بەڵام ئەگەر پێشنوێژ (إمام) لە ناو مزگەوتدا بوو زانایان ڕای جیاوازیان هەیە،[٣٦٨] لە هەموویان بەهێزتر ئەوەیە کە لە کاتی وتنی (قد قامت الصلاة)دا هەڵسنەوە ئەویش بە پشتبەستن بە چەند ڕیوایەتێکی صەحیح لە هاوەڵانەوە خوایان لێ ڕازیبێت لەوانە:

- عن أَبِي يَعْلَى، قَالَ: رَأَيْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ إِذَا قِيلَ: قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ وَثَبَ فَقَامَ.[٣٦٩]

– عن عطية قال كنا جلوسا عند بن عمر فلما أخذ المؤذن في الإقامة قمنا فقال ابن عمر: (اجلسوا فإذا قال قد قامت الصلاة فقوموا).[٣٧٠]

– عن عبد الله بن أبي يزيد عن حسين بن علي بن أبي طالب قال ورأيته في حوض زمزم الذي يسقى الحاج فيه والحوض يومئذ بين الركن وزمزم فأقام المؤذن بالصلاة فلما قال: قد قامت الصلاة قام حسين.[٣٧١]

– عَنْ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ: سَمِعْت عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ بِخَنَاصِرَةَ يَقُولُ حِينَ يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ : قُومُوا ، قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ.[٣٧٢]

---

[٣٦٧] البخاري (٦٣٨) ومسلم (١٣٦٤).

[٣٦٨] بڕوانە: فتح الباري لابن حجر (٢/ ١٢٠)، الأوسط في السنن والإجماع لابن المنذر (٤/ ١٦٦).

[٣٦٩] رواه البيهقي في سننه (٢٣٨٠) وابن المنذر في الأوسط (١٩٥٨).

[٣٧٠] رواه عبدالرزاق في مصنفه (١٩٤٠).

[٣٧١] رواه عبدالرزاق في مصنفه (١٩٣٧).

[٣٧٢] رواه ابن أبي شيبة في مصنفه (٤١٢١).

پێشەوا مالیکیش ڕایەکی جوانی هەیە لەم بابەتەدا کە دەڵێت: (فإني لم أسمع في ذلك بحدّ يقام له إلا أني أرى ذلك على قدر طاقة الناس فإن منهم الثقيل والخفيف ولا يستطيعون أن يكونوا كرجل واحد).[٣٧٣] واتە: بێگومان هیچ بەڵگەیەکم نەبیستوە کە کاتێکی دیاری کردبێت بۆ هەستانەوە، من وا دەزانم توانای کەسەکانیش جیاوازە چونکە قورس و سووکیان تێدایەو ناتوانن وەك یەك پیاو بن.

---

[٣٧٣] الموطأ بروايتين (٤/ ٧٠).

- **بانگ و قامەت لە سەفەردا**[٣٧٤]

زانایان لە سەر ئەوە هاوڕان کە لە سەفەریشدا بانگ و قامەت سوننەتەو خێرو پاداشتی گەورەی لە سەرە، ئەمانەش هەندێکن لەو فەرموودانە:

– عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رضي الله عنه قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ﷺ) يَقُولُ: (يَعْجَبُ رَبُّكُمْ مِنْ رَاعِي غَنَمٍ فِي رَأْسِ شَظِيَّةٍ بِجَبَلٍ يُؤَذِّنُ بِالصَّلَاةِ وَيُصَلِّي، فَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: انْظُرُوا إِلَى عَبْدِي هَذَا يُؤَذِّنُ وَيُقِيمُ الصَّلَاةَ يَخَافُ مِنِّي قَدْ غَفَرْتُ لِعَبْدِي وَأَدْخَلْتُهُ الْجَنَّةَ).[٣٧٥] **واتە: پەروەردگارتان سەرسام دەبێت بەشوانی مەڕوماڵاتیك لە سەر تاشە بەردی شاخێك بانگ دەدات و نوێژ دەكات، خوای گەورە دەفەرموێت: سەیری ئەو بەندەیەم بكەن بانگ دەدات ونوێژ دەكات لە من دەترسێت، بێگومان لەو بەندەیەم خۆشدەبم و دەیخەمە بەهەشتەوە.**

– عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ قَالَ أَتَى رَجُلَانِ النَّبِيَّ (ﷺ) يُرِيدَانِ السَّفَرَ فَقَالَ النَّبِيُّ (ﷺ) إِذَا أَنْتُمَا خَرَجْتُمَا فَأَذِّنَا ثُمَّ أَقِيمَا ثُمَّ لِيَؤُمَّكُمَا أَكْبَرُكُمَا.[٣٧٦]

– عن سلمان الفارسي رضي الله عنه قال: قال رسول الله (ﷺ): (إذا كانَ الرجلُ بأرضٍ قَيّ فحانتِ الصلاةُ فليتوضأ فإن لم يجدْ ماءً فليتيممْ فإن أقامَ صلّى معه ُملكان وإنْ أذّنَ وأقامَ صلى خلفه من جنود الله ما لا يرى طرفاه)[٣٧٧] **واتە: ئەگەر پیاوێك لە چۆڵەوانیەكدا بوو كاتی نوێژ با دەستنوێژ بگرێت ئەگەر ئاوی دەستنەكەوت با تەیەمموم بكات، ئەگەر قامەتی كردو پاشان نوێژی كرد ئەوە دوو فریشتە لە گەڵیدا نوێژ دەكەن، ئەگەر بانگ بدات وقامەتیش بكات ئەوندە لە سەربازەكانی لە پشتیەوە نوێژ دەكەن كە بە هەردوو چاوی نەتوانیچت بیانبینێت.**

– عن أبي سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أن النبيَّ (ﷺ) قَالَ لَهُ: (إِنِّي أَرَاك تُحِبُّ الْغَنَمَ وَالْبَادِيَةَ فَإِذَا كُنْتَ فِي غَنَمِكَ وَبَادِيَتِكَ فَأَذَّنْتَ بِالصَّلَاةِ فَارْفَعْ صَوْتَكَ بِالنِّدَاءِ فَإِنَّهُ لَا يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ الْمُؤَذِّنِ جِنٌّ وَلَا إِنْسٌ وَلَا شَيْءٌ إِلَّا شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ) قَالَ أَبُو

---

[٣٧٤] الأوسط في السنن والإجماع والاختلاف (٣/ ٤٦-٤٩).

[٣٧٥] صحيح: بڕوانە لاپەڕە ٢٤.

[٣٧٦] البخاري (٦٣٠) ومسلم (١٥٣٦).

[٣٧٧] صحيح: بڕوانە لاپەڕە ٢٦.

سَعِيدٍ: سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ (ﷺ).[٣٧٨] واته: ئەبو سەعیدی خودری خوای لیٚ ڕازیبیت دەڵێت پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرمووم: دەبینم حەزت لە مەڕو ماڵات و دەشت نشینیە، هەرکاتێك لای مەڕەکانت بووی لە دەشت و بانگت دا بۆ نوێژ تەواو دەنگت بەرزکەرەوە چونکە بێگومان هیچ جنۆکەو مرۆڤ و شتێکی تر نیە دەنگت ببیستیٚ و شایەتیت بۆ نەدات لە ڕۆژی دواییدا، من خۆم ئەمەم لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) بیستووە.

---

[٣٧٨] صحيح: بڕوانە لاپەڕە ٢٢.

- **بانگ و قامەت بۆ کۆکردنەوەی نوێژ.**[٣٧٩]

لە سەر ڕای بەهێزی زانایان (مالیکیەکان وشافیعیەکان وحەنبەلیەکان) لە کاتی کۆکردنەوەی نوێژدا لە سەفەردا بێت یاخود لە شوێنی نیشتەجێبووندا قامەتکردن بۆ هەریەك لە دوو نوێژەکە سوننەتە، بەڵام بۆ بانگدان ڕای جیاوازیان هەیە، بەهێزترینیان ڕای شافیعیەکان و حەنبەلیەکان و ئیبن حەزمە کە تەنها یەك بانگ دەدرێت ئیتر کۆکردنەوەو پێشخستن (جمع وتقديم) بێت یاخود کۆکردنەوەو دواخستن (جمع وتأخير) بێت جیاوازی نییە.

لە بەڵگەکانیان:

– جابری کوڕی عەبدوڵڵا خوای لیٚ ڕازیبێت لە گێڕانەوەی چۆنێتی حەجکردنی پێغەمبەردا (ﷺ) لە عەرەفە دەڵێت: (... أَذَّنَ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الظُّهْرَ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الْعَصْرَ ... حَتَّى أَتَى الْمُزْدَلِفَةَ فَصَلَّى بِهَا الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِأَذَانٍ وَاحِدٍ وَإِقَامَتَيْنِ وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا شَيْئًا)[٣٨٠] **واتە: بانگیداو پاشان قامەتیکردو نوێژی نیوەڕۆی کرد، پاشان قامەتیکردو نوێژی عەسریشی کرد ... کاتێکیش گەشتە موزدەلیفە نوێژی شێوان و خەوتنانی بە یەك بانگ و دوو قامەت کردو لە نێوانیشیاندا هیچ نوێژێکی سوننەتی نەکرد.**

– عَنْ نافعٍ أنَّ ابن عمر صلَّى الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِجَمْعٍ ، بِأَذَانٍ وَاحِدٍ وَإِقَامَتَيْنِ.[٣٨١] **واتە: ئیبن عومەر نوێژی شێوان و خەوتنانی کۆکردەوە، بە یەك بانگ و دوو قامەت.**

---

[٣٧٩] أحكام الأذان والنداء والإقامة (ل: ٣٢٦-٣٢٧)، الموسوعة الفقهية الكويتية (٢/٣٧٠)، الإشراف على مذاهب العلماء لابن المنذر (٣/ ٣١٠)، الثمر المستطاب (ص: ١٤١)، المحلى بالآثار (٥/ ١٢٤).

[٣٨٠] رواه مسلم: (٢٩٤١).

[٣٨١] رواه ابن أبي شيبة (١٤٢٥٦) وصححه الألباني في الثمر المستطاب للألباني (ص: ٢٤٤).

- **بانگ و قامەت بۆ گێڕانەوەی نوێژی فەوتاو.**[٣٨٢]

به کۆڕای شەرعناسان قامەتکردن بۆ نوێژی فەوتاو سوننەته یەك نوێژ بێت یاخود زیاتر به تەنها ئەنجام بدرێت یاخود به کۆمەڵ، بەڵام سەبارەت به بانگدان بۆی شەرعناسان ڕایان جیاوازە، ئەو نوێژە فەوتاوەیەش نوێژێکه یاخود زیاتره.

ئەگەر یەك نوێژ بێت بانگیشی بۆ دەدرێت ئەمەش ڕای حەنەفییەکان وشافیعیەکان وحەنبەلیەکانه، له بەڵگەکانیشیان:

– عن أَبِي قَتَادَةَ قَالَ: سِرْنَا مَعَ النَّبِيِّ (ﷺ) لَيْلَةً فَقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ: لَوْ عَرَّسْتَ بِنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: (أَخَافُ أَنْ تَنَامُوا عَنْ الصَّلَاةِ) قَالَ بِلَالٌ: أَنَا أُوقِظُكُمْ. فَاضْطَجَعُوا وَأَسْنَدَ بِلَالٌ ظَهْرَهُ إِلَى رَاحِلَتِهِ فَغَلَبَتْهُ عَيْنَاهُ فَنَامَ فَاسْتَيْقَظَ النَّبِيُّ (ﷺ) وَقَدْ طَلَعَ حَاجِبُ الشَّمْسِ فَقَالَ: (يَا بِلَالُ أَيْنَ مَا قُلْتَ؟) قَالَ: مَا أُلْقِيَتْ عَلَيَّ نَوْمَةٌ مِثْلُهَا قَطُّ. قَالَ: (إِنَّ اللَّهَ قَبَضَ أَرْوَاحَكُمْ حِينَ شَاءَ وَرَدَّهَا عَلَيْكُمْ حِينَ شَاءَ يَا بِلَالُ قُمْ فَأَذِّنْ بِالنَّاسِ بِالصَّلَاةِ.) فَتَوَضَّأَ فَلَمَّا ارْتَفَعَتْ الشَّمْسُ وَابْيَاضَّتْ قَامَ فَصَلَّى.[٣٨٣] واته: شەوێکیان له گەڵ پێغەمبەری خودا (ﷺ) ڕێمان دەکرد هەندێك وتیان ئەی پێغەمبەری خودا بۆ پشویەکمان پێنادەیت؟ ئەویش فەرمووی: ئەترسم خەبەرتان نەبێتەوه بۆ نوێژ. بیلال وتی: من به خەبەرتان دێنمەوه، هەموویان ڕاکشان و بیلالیش پاڵی دایەوه به وڵاخەکەیەوەو خەو زۆری بۆ هێناو خەوی لێکەوت، پاشان پێغەمبەر (ﷺ) به خەبەر هاتەوه له کاتێکدا کەمێك تیشکی خۆر دەرکەوتبوو فەرمووی: ئەی بیلال کوا ئەوەی وتت؟ وتی: هەرگیز بەم حۆره خەوم لێنەکەوتووه! فەرمووی: بێگومان خودا کاتێك ویستی ڕۆحەکانی بردن و کاتێکیش ویستی بۆی گێڕانەوه بیلال هەسته بانگ بده بۆ نوێژ.

---

[٣٨٢] نيل الأوطار شرح منتقى الأخبار (٣/ ٣١-٣٣)، الموسوعة الفقهية الكويتية (٢/٣٦٩-٣٧٠)، الإشراف على مذاهب العلماء لابن المنذر (٣/ ٣١٠-٣١١).

[٣٨٣] رواه البخاري (٥٩٥) واللفظ له ومسلم (١٥٩٢).

لە سەر ڕای بەهێزیش ئەگەر لە نوێژێکیش زیاتر بوو بانگ بۆ نوێژی یەکەمیان دەدرێت، ئەمەش ڕای پشتپێبەستراوی شافیعیەکان ومەزهەبی حەنبەلیەکانە، لە بەڵگەکانیان:

سەبارەت بە جەنگی خەندەقیش ئیبن مەسعود دەڵێت: (أَنَّ الْمُشْرِكِينَ شَغَلُوا النَّبِيَّ (ﷺ) يَوْمَ الْخَنْدَقِ عَنْ أَرْبَعِ صَلَوَاتٍ، حَتَّى ذَهَبَ مِنَ اللَّيْلِ مَا شَاءَ اللَّهُ، قَالَ: قَالَ: فَأَمَرَ بِلَالًا فَأَذَّنَ، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الْعَصْرَ، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الْمَغْرِبَ، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الْعِشَاءَ).[٣٨٤] واتە: بێباوەڕان لە ڕۆژی خەندەقدا پێغەمبەری خودایان (ﷺ) لە ئەنجامدانی چوار نوێژ سەرقاڵکرد تاوەکو ئەوەندەی خودا ویستی لە شەو تێپەڕی، پاشان فەرمانی دا بە بیلال بانگی داو پاشان قامەتی کردو نوێژی نیوەڕۆی کرد، پاشان قامەتی کردو نوێژی عەسریشی کرد، پاشان قامەتی کردو نوێژی شێوانی کرد، پاشان قامەتی کردو نوێژی خەوتنانیشی کرد.

---

[٣٨٤] **رواه أحمد: (٣٥٥٥) والترمذي وغيره، وحسنه الأرنؤوط. بڕوانە: إرواء الغليل ل ٢٥٧.**

- **بانگدان بۆ نوێژی هەینی.**

لە سەردەمی پێغەمبەری خوادا (ﷺ) بۆ نوێژی هەینی یەك بانگ دەدرا – جگە لە قامەت– هەروەها لە سەردەمی ئەبو بەکرو عومەریشدا خوایان لیٚ ڕازیبێت بە هەمان شێوە بوو، کاتێکیش ئەو بانگە دەدرا کە پێشەوا (الإمام) لە سەر دوانگە (المنبر) دادەنیشت، پاشان عوسمانی کوڕی عەففان خوای لیٚ ڕازیبێت کاتێك خەڵك زۆر بوو لە ساڵی (٣٠)ی کۆچیدا[٣٨٥] بانگی سێیەمی داهێنا لە (الزَّوْرَاء)، وەك لەم فەرموودەیەدا کە ئەلبانی خودا لێی خۆشبێت هەموو ڕیوایەتەکانی بەم شێوەیەی خوارەوە کۆ کردۆتەوە:

عن السائب بن يزيد أن الأذان [الذي ذكره الله في القرآن] كان أوله حين يجلس الإمام على المنبر [وإذا قامت الصلاة] يوم الجمعة [على باب المسجد] في عهد النبي (ﷺ) وأبي بكر وعمر، فلما كان خلافة عثمان، وكثر الناس [وتباعدت المنازل] أمر عثمان يوم الجمعة بالأذان الثالث (وفي رواية: الأول، وفي أخرى: بأذان ثان) [على دار [له] في السوق يقال لها: الزوراء]، فأذن به على الزوراء [قبل خروجه ليعلم الناس أن الجمعة قد حضرت]، فثبت الأمر على ذلك، [فلم يعب الناس ذلك عليه، وقد عابوا عليه حين أتمَّ الصلاة بمنى].[٣٨٦] واتە: ئەو بانگەی کە خوای گەورە لە قوڕئاندا باسیکردووە کە بانگی نوێژی هەینیە لە سەردەمی پێغەمبەر (ﷺ) و ئەبو بەکرو عومەردا خوایان

---

[٣٨٥] **المنتظم في تأريخ الملوك والأمم (٥/ ٧).**

[٣٨٦] **أخرجه البخاري (٢/٣١٤ و ٣١٦ و ٣١٧)، و أبو داود (١/١٧١) و السياق له، والنسائي (١/٢٠٧)، و الترمذي (٢/٣٩٢) وصححه، و ابن ماجة (١/٢٢٨)، و الشافعي في (الأم) (١/١٧٣)، و ابن الجارود في (المنتقى) (ص ١٤٨)، والبيهقي (٢/١٩٢ و٢٠٥)، وأحمد (٣/٤٤٩ و٤٥٠)، وإسحاق بن راهوية، وابن خزيمة في (صحيحه) (٣/١٣٦/١٧٧٣)، والطبراني، وعبد بن حميد، و ابن المنذر، و ابن والزيادة الأولى: لابن راهوية و ابن خزيمة و غيرهما، والثانية: لأبي داود و الطبراني، والثالثة: لابن حميد و ابن المنذر و ابن مردويه، و ذكرها العيني في (العمدة: ٣/٢٣٣) دون عزو، والخامسة: لابن ماجة و ابن خزيمة و الزيادة فيها للطبراني، والسادسة: له، والسابعة: و هي الأخيرة: لابن حميد و ابن المنذر وابن مردويه، وأما الرواية الثانية: (بالأذان الأول) فهي لأحمد، وابن خزيمة، والثالثة: للبخاري، والشافعي، وانظر (فتح الباري)، و(التلخيص الحبير)، و (نصب الراية)، و(الدر المنثور).**

بڕوانە: الأجوبة النافعة عن أسئلة لجنة مسجد الجامعة للألباني لاپەڕە ١٨-١٩.

لێ ڕازیبێت کاتێك دەدرا کە پێشەوا (الإمام) لە سەر مینبەر دادەنیشت و کاتێکیش قامەت دەکرا بۆ نوێژ، لە سەربان لە سەر دەرگای مزگەوت دەدرا، بەڵام لە خیلافەتی عوسماندا خوای لێ ڕازیبێت خەڵکی زۆر بوون وخانووەکان لە یەکتر دووركەوتنەوە بۆیە عوسمان لە ڕۆژی هەینیدا فەرمانی بە بانگی سێیەم دا (لە ڕیوایەتێکیشدا بە بانگی یەکەم و لە ڕیوایەتێکی تریشدا بە بانگی دووەم ناوبراوە)[387] لە سەر خانوویەکی خۆی لە بازاڕەکە کە پێی دەوترا زەوراء[388]، ئەویش پێش چوونی بۆ مزگەوت تاوەکو خەڵکی ئاگادار ببنەوە لە کاتی نوێژ، ئیتر ئەمە جێگیر بوو، هیچ کەسێکیش لە سەر ئەمە ڕەخنەی لێنەگرت، بەڵام کاتێك لە مینا نوێژی کورتنەکردەوە ڕەخنەیان لێگرت.

پێشینان و زانایان سەبارەت بەم بانگەی عوسمان خوای لێ ڕازیبێت دوو بۆچونیان هەیە:

بۆچوونی یەکەم: زۆرینەی زانایان دەڵێن کارپێکردنی سوننەتە، ئەویش بە پشتبەستن بەم بەڵگانەی خوارەوە:

- (... فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ بَعْدِي، وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ)[389]واتە: دەست بگرن بە ڕێبازەکەی من و بە ڕێبازی جێنشینە ژیرو ڕێنماییکراوەکانەوەو لە دوای من، بە ددانەکانتان (ددانی ژیریی) قەپی لێگرن و بەریمەدەن.

---

[387] هیچیان دژیەك نین، سێیەمە چونکە زیادەیەو پێشتر نەبووە، یەکەمیشە چونکە پێش بانگ و قامەت دەدرێت، دووەمیشە چونکە لە گەڵ بانگە ڕاستەقینەکەدا دەبێتە دووەم واتە قامەتەکە بە بانگ نەژمێرراوە. بڕوانە: فتح الباري لابن حجر (٢/ ٣٩٤).

[388] (٢٠٠م) یاخود (٤٠٠م) لە مزگەوتەوە دوور بووە. بڕوانە: شرح الأربعين النووية (٦١/ ٨)، و شرح بلوغ المرام لعطية سالم (٩٩/ ٥).

[389] رواه أحمد (١٧١٤٢) وأبوداود (٤٦٠٧) والترمذي (٢٦٧٦) وصححه الألباني في السلسلة الصحيحة (٢٧٣٥) وشعيب الأرنؤوط في تحقيقه لمسند أحمد.

کەواتە داهێنەری ئەم بانگە عوسمانی کوڕی عەففانە خوای لێ ڕازیبێت و ئێمەش فەرمانمان پێکراوە بە شوێنکەوتنی سوننەتەکانی ئەو چونکە یەکێکە لە چوار خەلیفە ژیرو ڕێنماییکراوەکان.

- کۆدەنگی هاوەڵان، کاتێك عوسمان خوای لێ ڕازیبێت ئەم بانگەی داهێنا هەموو هاوەڵان لە سەری بێدەنگبوون و کەسیان ڕەخنەیان نەگرت و بوویە (الإجماع السكوتي).[٣٩٠] وەك یەکێك لە ڕیوایەتەکانی فەرموودەکەدا هاتووە.

بەڵام وەڵامی ئەم دوو بەڵگەیە بەوە دراوەتەوە کە کردەوەی هاوەڵان – خەلیفە بێت یاخود هاوەڵانیتر- بە دوو مەرج دەبێتە بەڵگە، یەکەم: پێچەوانەی سوننەتی پێغەمبەر (ﷺ) نەبێت، دووەم: بۆچوونی هاوەڵێکی تر پێچەوانەی بۆچوونی ئەو نەبووبێت، هەر وەك دەبینی ئەم بانگە پێچەوانەی سوننەتی پێغەمبەرە (ﷺ) کۆمەڵێکیش لە هاوەڵان لە گەڵیدا نەبوون و بە بیدعەیان زانیوە، وەك عەبدوڵڵای کوڕی عومەرو عەبدوڵڵای کوڕی زوبەیرو خوا لە هەموویان ڕازیبێت، تەنانەت پێشەوا عەلیش -خوای لێ ڕازیبێت- لە خیلافەتەکەی خۆیدا لە شاری کوفە تەنها یەك بانگی داوەو کاری بەوەی عوسمان – خوای لێ ڕازیبێت- نەکردووە!

لە لایەکی تریشەو پێشەوا عوسمان خوای لێ ڕازیبێت کاتێك ئەم بانگەی داهێنا بیانووی شەرعی بە دەستەوە بوو ئەویش زۆربوونی خەڵك و فراوانبوونی شاری مەدینەی درەوشاوە بوو بە شێوەیەك کە خەڵی نێو بازاڕەکە بانگیان نەدەبیست و تەنها لە مزگەوتەکەی پێغەمبەریشدا (ﷺ) نوێژی هەینی دەکرا، بۆیە ئەویش لە نێو بازاڕەکەدا ئەو بانگەی داهێنا، پێشەوا زوهری دەڵێت: (أَوَّلُ مِنْ أَحْدَثَ الأَذَانَ الأَوَّلَ عُثْمَانُ، لِيُؤْذِنَ أَهْلَ الأَسْوَاقِ.)[٣٩١] واتە: یەکەمین کەس بانگی یەکەمی داهێنا پێشەوا عوسمان بوو تاوەکو خەڵکی نێو بازاڕ بانگ ببیستن.

بەڵام ئێستە بە هۆی ئامێری موکەبیرەی سەر بڵندگۆکان و زۆری ژمارەی ئەو مزگەوتانەی نوێژی هەینییان تێدا دەکرێت و زانینی کاتی نوێژەکان بە هۆی کاتژمێرو

---

[٣٩٠] الأوسط في السنن والإجماع والإختلاف (٤/ ٥٦)، مجموع الفتاوى (٢٤/ ١٩٤)، عمدة القاري شرح صحيح البخاري (٦/ ٢١١).

[٣٩١] رواه ابن أبي شيبة في مصنفه (٥٤٨٠).

ئێزگەو... هتد، ئەو بیانووە شەرعیە نەماوەو هەموو خەڵکی بە ڕوونی بانگ دەبیستن بۆیە پێویستە بگەڕێینەوە بۆ سوننەتەکەی پێغەمبەر (ﷺ) وئەبوبەکرو عومەرو عەلی خوایان لێ ڕازیبێت.[٣٩٢]

شایەنی باسکردنە ئەم بانگەی پێشەوا عوسمان -خوای لێ ڕازیبێت- کە لە بازاڕ دایناب‌وو هیشامی کوڕی عەبدولمەلیك لە خیلافەتەکەی خۆیدا[٣٩٣] پاش تێپەڕبوونی زیاتر لە (٨٥) ساڵ لە بازاڕەوە گواستیەوە بۆ سەربانی مزگەوت و ئەوەی سەربانی مزگەوتیشی گواستەوە بۆ بەردەستی خۆی واتە بۆ ناو مزگەوت و تائێستەش هەر بەو شێوەیە بەردەوامە.[٣٩٤]

کەواتە ئەمەی ئێستە ئەنجام دەدرێت (بانگی یەکەم لە نێو مزگەوتدا) بیدعەیەکی ئومەییەکانەو سوننەتی عوسمانی کوڕی عەففان نیە- خوای لێ ڕازیبێت – هەر کەسێکیش دەیەوێت سوننەتەکەی ئەو جێبەجێبکات با بانگەکە بباتە ناو بازاڕەوەو ئەوەندەش چاوەڕوانی خەڵکەکەی بکات -واتە بانگی دووەم نەدات- تاوەکو خۆیان ئامادە دەکەن بۆ نوێژو دەگەنە مزگەوت.

بۆچوونی دووەم: کۆمەڵێکیش لە هاوەڵان و زانایان ڕایان وایە واز لەم بانگە بهێنرێت چونکە یان بیدعەیە یان ئەوەی کە پێغەمبەری خودا (ﷺ) و ئەبوبەکرو عومەرو عەلی[٣٩٥] خوایان لێ ڕازیبێت لە سەری بوون باشترە، ئەویش بە پشتبەستن بەم بەڵگانەی خوارەوە:

---

[٣٩٢] الأجوبة النافعة عن أسئلة لجنة مسجد الجامعة للألباني بە دەستکاریەوە.

[٣٩٣] هیشامی کوڕی عەبدولمەلیك لە ساڵی (١٠٥ك) بووەتە خەلیفەو لە ساڵی (١٢٥ك) لە تەمەنی (٥٤) ساڵیدا کۆچی دوایی کردووەو خیلافەتەکەی (١٩) ساڵ و (٧) مانگ و (١٠) شەو بووە. بڕوانە: مختصر تأريخ دمشق (٢٧/ ٩٨)، سير أعلام النبلاء (٥/ ٣٥١).

[٣٩٤] الفواكه الدواني على رسالة ابن أبي زيد القيرواني (١/ ٢٥٩)، حاشية العدوي على شرح كفاية الطالب الرباني (٣/ ١٤١)، الذخيرة للقرافي (٢/ ٣٥١)

[٣٩٥] بڕوانە: تفسير القرطبي (١٨/ ١٠٠)

– ئیبن عومەر دەڵێت: (الأَذَانُ الأَوَّلُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ بِدْعَةٌ.[٣٩٦] وكلُّ بدعةٍ ضلالةٌ، وإن رآهُ الناسُ حسناً.)[٣٩٧]واتە: بانگی یەکەمی ڕۆژی هەینی بیدعەیە، هەموو بیدعەیەکیش گومڕاییە تەنانەت ئەگەر خەڵکی بە چاکیشی بزانن.

– عەمری کوڕی دینار دەڵێت: (رأيتُ ابنَ الزُّبير لا يؤذن له حتى يجلس على المنبر ولا يؤذِّنُ لهُ إلاّ أذاناً واحداً يوم الجمعة.)[٣٩٨] واتە: عەبدوڵڵای کوڕی زوبەیرم بینی (واتە لە مەککە) بانگی بۆ نەدەدرا تاوەکو لە سەر دوانگە (المنبر) دادەنیشت، لە ڕۆژی هەینیدا تەنها یەك بانگی بۆ دەدرا.

– حەسەنی بەسڕی دەڵێت: النِّدَاءُ الأَوَّلُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ الَّذِي يَكُونُ عِنْدَ خُرُوجِ الإِمَامِ، وَالَّذِي قَبْلَ ذَلِكَ مُحْدَثٌ.[٣٩٩] واتە: بانگی یەکەمی ڕۆژی هەینی ئەو بانگەیە کە لە کاتی دەرکەوتنی پێشەوا (الإمام)دا دەدرێت، ئەوەی پێش ئەو بیدعەیە.

– عەتائیش دەڵێت: فأما الاذان الذي يؤذن به الآن قبل خروج الإمام وجلوسه على المنبر فهو باطل وأول من أحدثه الحجاج بن يوسف.[٤٠٠] واتە: ئەو بانگەی ئێستە دەدرێت پێش دەرکەوتن ودانیشتنی پێشەوا (الإمام) لە سەر دوانگە (المنبر) بەتاڵەو یەکەمین کەس دایهێنا حەججاجی کوڕی یوسف بوو (واتە لە عێڕاق).

– پێشەوا شافیعیش دەڵێت: (وَأُحِبُّ أَنْ يَكُونَ الْأَذَانُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ حِينَ يَدْخُلُ الْإِمَامُ الْمَسْجِدَ وَيَجْلِسُ عَلَى مَوْضِعِهِ الَّذِي يَخْطُبُ ... فَإِذَا فَعَلَ أَخَذَ الْمُؤَذِّنُ فِي الْأَذَانِ فَإِذَا فَرَغَ قَامَ فَخَطَبَ لَا يَزِيدُ عَلَيْهِ.[٤٠١] واتە: پێم خۆشە بانگی هەینی کاتێك بدرێت کە پێشنوێژ لە سەر ئەو شوێنە دادەنیشێت کەو تارەکەی دەدات، هەرکات دانیشت ئەو کاتە بانگبێژ بانگەکەی ئەگەر لە بانگ بوویەوە هەستێت وتارەکەی بدات هیچی تری بۆ زیاد نەکات.

---

[٣٩٦] رواه ابن أبي شيبة في مصنفه (٥٤٧٩).

[٣٩٧] فتح الباري لابن رجب (٨/ ٢١٩).

[٣٩٨] رواه عبدالرزاق في مصنفه (٥٣٤٤).

[٣٩٩] رواه ابن أبي شيبة في مصنفه (٥٤٧٧).

[٤٠٠] رواه عبدالرزاق في مصنفه (٥٣٣٩)، عمدة القاري شرح صحيح البخاري (٦/ ٢١١).

[٤٠١] الأم للشافعي (١/ ٢٢٤).

– سوفیانی سەوریش دەڵێت: الذي كان على عهد رسول الله (ﷺ) وأبي بكر وعمر أذان وأقامة، وهذا الأذان الذي زادوه محدثٌ.[٤٠٢] واتە: ئەو بانگەی لە سەردەمی پێغەمبەری خودا (ﷺ) و ئەبوبەکرو عومەردا بوو خوایان لێ ڕازیبێت بانگێك و قامەتێك بوو، ئەم بانگەی ئێستە زیادکراوە بیدعەیە.

– عەبدوڕڕەحمانی کوڕی زەیدی کوڕی ئەسلەمیش دەڵێت: لم يكن في زمان النَّبيّ (ﷺ) إلا أذانان: أذان حين يجلس على المنبر، وأذان حين تقام الصَّلاة، قال: وهذا الأخير شيء أحدثه الناس بعد.[٤٠٣] واتە: لە سەردەمی پێغەمبەردا (ﷺ) تەنها دوو بانگ هەبوو: بانگێکیان کاتێك لە سەر دوانگە دادەنیشت، بانگێکیشیان قامەتکردن بوو بۆ نوێژ، ئەم بانگەی ئێستە هەیە شتێکە خەڵکی دایانهێناوە.

– ئیبن حەبیبی مالیکیش دەڵێت: والذي مضى من فعل النبي (ﷺ) أحق أن يتبع.[٤٠٤] واتە: ئەوەی ڕابردووە لە کردەوەی پێغەمبەر (ﷺ) شایستەترە شوێنی بکەوین.

---

[٤٠٢] فتح الباري لابن رجب (٨/ ٢١٩).

[٤٠٣] خرّجه ابن أبي حاتمٍ كما في فتح الباري لابن رجب (٨/ ٢١٩).

[٤٠٤] شرح التلقين (١/ ٩٩٨)

- **بانگ و قامەتی ئافرەتان**

زۆرینەی شەرعناسان لە سەر ئەوە هاوڕان کە ئافرەتان بانگ و قامەتیان لە سەر نییە، ئەگەر بانگ و قامەتەکە بۆ نوێژی کۆمەڵی ژنان بێت یاخود بۆ نوێژی تاکی خۆی بێت.[٤٠٥]

بەڵام ئەگەر ئافرەت بانگی داو قامەتی کرد بۆ نوێژی بە کۆمەڵی ئافرەتان یاخود بۆ نوێژێکی تاکی خۆی ئەوا شەرعناسان چەند بۆچوونێکیان هەیە ئەمانەی خوارەوە گرنگترینیانە:

بۆچوونی یەکەم: بانگ و قامەتی ئافرەتان کەڕاهەتی هەیە، ئەمەش مەزهەبی حەنەفیەکان و حەنبەلیەکانە.

لە بەڵگەکانیان:

- عَنْ أَسْمَاءَ بنت أبي بكر قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ): (لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ أَذَانٌ وَلاَ إِقَامَةٌ وَلاَ جُمُعَةٌ، وَلاَ اغْتِسَالُ جُمُعَةٍ وَلاَ تَقَدَّمَهُنَّ امْرَأَةٌ وَلَكِنْ تَقُومُ فِى وَسَطِهِنَّ).[٤٠٦] واتە: ئافرەتان بانگ وقامەت و نوێژی هەینی و خۆشتنی هەینییان لە سەر نییەو لە نوێژی بە کۆمەڵیشدا نابێت ئافرەتێك پێشیان بکەوێت بەڵکو لە ناوەڕاستیاندا دەوەستێت.

- عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: «لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ أَذَانٌ وَلَا إِقَامَةٌ»[٤٠٧] واتە: ئافرەتان بانگ و قامەتیان لە سەر نییە.

- عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كُنَّا نُصَلِّى بِغَيْرِ إِقَامَةٍ.[٤٠٨] واتە: عائیشە خوای لێ ڕازیبێت دەڵێت نوێژمان دەکرد بە بێ قامەت.

---

[٤٠٥] مختصر اختلاف العلماء للطحاوي (١/ ١٩٢)، الأوسط في السنن لابن المنذر (٣/ ٥٤-٥٤)، المبدع في شرح المقنع (١/ ٢٧٤)، المبسوط للسرخسي (١/ ١٣٨)، مواهب الجليل في شرح مختصر خليل (١/ ٤٣٤)، المجموع شرح المهذب (٣/ ١٠٠).

[٤٠٦] رواه البيهقي في سننه (١٩٩٧) وضعفه بعد ذكره للحديث، ورواه ابن عَدِيّ في الكامل في الضعفاء (٢/ ٢١٣) وضعفه أيضاً، وضعفه الشوكاني في نيل الأوطار (٢/٣٩) وابن الملقن في البدر المنير (٣/ ٤٢١) والألباني في سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة (٨٧٩).

[٤٠٧] رواه البيهقي في سننه (١٩٩٦) وعبدالرزاق في مصنفه (٥٠٢٢).

[٤٠٨] رواه البيهقي في سننه (١٩٩٨) ولم يصححه وقال: (وهذا إن صح ... .)

– حَدَّثَنَا مُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كُنَّا نَسْأَلُ أَنَسًا هَلْ عَلَى النِّسَاءِ أَذَانٌ وَإِقَامَةٌ ؟ قَالَ: لاَ، وَإِنْ فَعَلْنَ فَهُوَ ذِكْرٌ.[٤٠٩] واتە: پرسیارمان دەکرد لە ئەنەسی کوڕی مالیك: ئایا ئافرەتان بانگ و قامەتیان لە سەرە؟ وتی: نەخێر، ئەگەر ئەنجامیشی بدەن زیکرە.

بۆچوونی دووەم: بانگدان کەڕاهەتی هەیەو قامەتکردن سوننەتە ئەمەش مەزهەبی مالیکیەکان و شافیعیەکانە، بەڵام شافیعیەکان دەڵێن ئەگەر بانگبدات و دەنگ بەرزنەکاتەوە ئەوە کەڕاهەتی نییەو بەڵکو سوننەتەو بە زیکر بۆی دەنوسرێت، بەڵام ئەگەر دەنگ بەرزکاتەوەو نا مەحرەمێکی لێبێت حەڕامە.

بەڵگەکانیان:

– قال جَابِرُ بن عبدالله رضي الله عنه: تُقِيمُ الْمَرْأَةُ إِنْ شَاءَتْ.[٤١٠] واتە: ئافرەت گەر ویستی قامەت دەکات.

بۆچوونی سێیەم: بانگ و قامەتی ئافرەتان سوننەتە، ئەمەش ڕایەکی شافیعیەکان و ڕیوایەتێکی حەنبەلیەکانە، بەڵام بێ دەنگ بەرزکردنەوە.

بەڵگەکانیان:

– عَنْ عَطَاءٍ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا كَانَتْ تُؤَذِّنُ وَتُقِيمُ وَتَؤُمُّ النِّسَاءَ وَتَقُومُ وَسَطَهُنَّ.[٤١١] واتە: عائیشە خوای لێ ڕازیبێت بانگی دەداو قامەتی دەکردوپێشنوێژی بۆ ژنان دەکردو لە ناوەڕاستیشیاندا دەوەستا.

– عَنْ وَهْبِ بْنِ كَيْسَانَ قَالَ: سُئِلَ ابْنُ عُمَرَ هَلْ عَلَى النِّسَاءِ أَذَانٌ؟ فَغَضِبَ، قَالَ: (أَنَا أُنْهِي عَنْ ذِكْرِ اللهِ.)[٤١٢] واتە: پرسیارکرا لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەڕ خوایان لێ ڕازیبێت ئایا ئافرەتان بانگیان لە سەرە؟ توڕە بوو وتی: من ڕێگری لە یادی خودا بکەم؟!

---

[٤٠٩] رواه ابن أبي شيبة (٢٣٣١) وقال عبد العزيز بن مرزوق الطريفي في التحجيل في تخريج ما لم يخرج في إرواء الغليل (٥٧/١): إسناده صحيح.

[٤١٠] رواه ابن أبي شيبة (٢٣٤٣).

[٤١١] رواه البيهقي في سننه (١٩٩٨) والحاكم في المستدرك (٧٣١) وابن أبي شيبة (٢٣٤١،٢٣٣٦)، وضعفه الألباني في سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة (٢/ ٢٧١).

[٤١٢] رواه ابن أبي شيبة (٢٣٣٨) وصححه الألباني في تمام المنة (ص: ١٥٣–١٥٤).

بۆچوونی چوارەم: بانگ و قامەت ڕێپێدراوە بۆیان ئەگەر بە دەنگی نزم بدرێت، ئەمیش ڕیوایەتێکی حەنبەلیەکانە.

دەکرێت بە کۆکردنەوەی وتەکانی عائیشەو ئیبن عومەر خوایان لێ ڕازیبێت بەڵگە بۆ ئەم ڕایە بهێنرێتەوە، چونکە هەردووکی – ئەنجامدان و وازلێهێنان _ لە عائیشەوە خوای لێ ڕازیبێت و، نەرێ کردن و ڕێنەگرتنیش لە ئیبن عومەرەوە خوای لێ ڕازیبێت ڕیوایەتکراوە، ئەمەش دروستی هەردوو حاڵەتەکە دەگەیەنێت.

بەیهەقی پاش گێڕانەوەی هەردوو ڕیوایەتەکەی عائیشە خوای لێ ڕازیبێت دەڵێت: (وَهَذَا إِنْ صَحَّ مَعَ الأَوَّلِ فَلاَ يَتَنَافَيَانِ لِجَوَازِ فِعْلِهَا ذَلِكَ مَرَّةً وَتَرْكِهَا أُخْرَى لِجَوَازِ الأَمْرَيْنِ جَمِيعًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ.) واتە: ئەگەر ئەم ڕیوایەت ڕاست بێت لە گەڵ ئەوەی پێشوودا دژیەك نین و هەندێك جار بانگ و قامەتیان کردووەو هەندێك جاریش بانگ و قامەتیان نەکردووەو ئەویش لە بەر دروستی هەردوو حاڵەتەکە.

هەندێك لە زانایانیش بۆچوونیان وایە کە ئافرەتانیش لە بانگدان و قامەتکردندا وەك پیاوانن و جیاوازییان نییە چونکە ئافرەتان هاوتاو هاوشێوەی پیاوانن [٤١٣] و هەر فەرمانێك بۆ ئەوان بیت بۆ ئەمانیشەو هیچ بەڵگەیەکی ڕاستیش نەهاتووە کە بیسەلمێنێت بانگ و قامەتیان لە سەر فەرز نەبێت هەرچیەکیش لەو بارەیەوە هاتووە ڕاست نیە ئەگەر بەڵگەیەکی ڕاست هەبێت لە پیاوان جیایان کاتەوە وەردەگیرێت گەرنا ئەوانیش وەك پیاوانن.[٤١٤] هەروەها موحەممەد صیدیق حەسەن خان قیننەوجیش[٤١٥] هەمان بۆچوونی هەیەو ئەلبانیش[٤١٦] پەسەندی کردووە.

---

[٤١٣] رواه أبوداود (٢٣٦) والترمذي (١١٣) وصححه الهيثمي في مجمع الزوائد (٢/ ٦٧) والألباني في السلسلة (٢٨٦٣).

[٤١٤] السيل الجرار المتدفق على حدائق الأزهار (ص: ١٢١).

[٤١٥] الروضة الندية شرح الدرر البهية (١/ ٧٧).

[٤١٦] سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة (٢/ ٢٧١).

- **بانگدان و قامەتکردن بە گوێی مناڵدا**

زۆرینەی شەرعناسان بانگدان بە گوێی مناڵی تازە لە دایکبوودا[٤١٧] بە سوننەت دەزانن، هەندێکیش لە شەرعناسانی دوایین (المتأخرین) قامەتیان بۆ زیاد کردووەو بانگ بە گوێی ڕاستیدا و قامەتیش بە گوێی چەپیدا، ئەویش بە پشتبەستن بەم بەڵگانەی خوارەوە:

– عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِى رَافِعٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ﷺ) أَذَّنَ فِى أُذُنِ الْحَسَنِ بْنِ عليّ – حِينَ وَلَدَتْهُ فَاطِمَةُ – بِالصَّلاَةِ.[٤١٨] واتە: ئەبو ڕافیع دەڵێت: پێغەمبەری خوا (ﷺ) بینی بانگی نوێژی دا بە گوێی حەسەنی کوڕی عەلیدا– کاتێك لە دایك بوو– خوایان لێ ڕازیبێت.

– عَنْ حُسَيْنِ بن علي رَضِيَ الله عَنْهُما قَالَ رَسُولُ الله (ﷺ): (مَنْ وُلِدَ لَهُ فَأَذَّنَ فِي أُذُنِه الْيُمْنَى وَأَقَامَ فِي أُذُنِهِ الْيُسْرَى لَمْ تَضُرَّهُ أُمُّ الصِّبْيَانِ.)[٤١٩] واتە: هەرکەسێك منداڵی پێدرا بانگیدا بە گوێی ڕاستیداو قامەتیکرد بە گوێی چەپیدا جنۆکە زیانی پێناگەیەنێت.

---

[٤١٧] ڕاستەخو پاش لە دایکبوون پێش ئەوەی گوێیەکانی هیچ شتێکی بیستبێت، نەك لە حەوتەمین ڕۆژدا وەك لای خۆمان بووەتە نەریت!

[٤١٨] رواه أبوداود (٥١٠٧) والترمذي (١٥١٤) وأحمد (٢٣٨٩٦) والبيهقي في سننه (١٩٧٨١) والبزار في سننه (٣٨٧٩) والطبراني في المعجم الكبير (٢٥٧٨)، وضعفه الهيثمي في مجمع الزوائد ومنبع الفوائد (٦٢٠٧)، والألباني في سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة (٣٢١) وشعيب الأرنؤوط في تحقيقه لمسند أحمد.

وقال ابن حجر في التلخيص الحبير (٥/ ٣٨٤): وَمَدَارُهُ عَلَى عَاصِمِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ وَهُوَ ضَعِيفٌ.

وقال عنه البخاري في الضعفاء (ص: ١٠٩): منكر الحديث.

[٤١٩] رواه أبو يعلى في مسنده (٦٧٨٠) وابن عدي في الكامل (٧/ ١٩٨) وقال الهيثمي في مجمع الزوائد ومنبع الفوائد (٦٢٠٦): رَوَاهُ أَبُو يَعْلَى، وَفِيهِ مَرْوَانُ بْنُ سَالِمٍ الْغِفَارِيُّ، وَهُوَ مَتْرُوكٌ، وقال الألباني في سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة (٣٢١، ٦١٢١): موضوع، وقال شعيب الأرنؤوط في مسند أحمد (٣٩/ ٢٩٨): وفي إسناده يحيى بن العلاء ومروان بن سالم، وهما متهمان بالوضع.

- عن عبد الله بن أبي بكر أن عمر بن عبد العزيز كان إذا ولد له ولد أخذه كما هو في خرقته فأذن في أذنه اليمنى وأقام في اليسرى وسماه مكانه.[٤٢٠] واته: عومەری کوڕی عەبدولعزیز ڕەحمەتی خودای لێبێت گەر منداڵێکیان ببوایە یەکسەر بە قوماتەکەیەوە دەیبردو بانگی دەدا بە گوێی ڕاستیداو قامەتیشی دەکرد بە گوێی چەپیداو هەر لەوێشدا ناوی دەنا.

سەرجەم ئەو بەڵگانەی بۆ ئەم بابەتە پشتیان پێ بەستراوە لاوازن بە تایبەت ئەوانەیان بانگ و قامەتیان پێکەوە تێدایە زۆر لاوازترن ڕەنگە هەڵبەستراویش بن جگە لە فەرموودەکەی یەکەم (ئەبو ڕافیع) کە تەنها ئاماژەی بە بانگدان کردووەو قامەتی تێدا نییە لاوازیەکەی لەوان کەمترە، کەواتە ئەم بابەتە هیچ بەڵگەیەکی ڕاستی لە سەر نییە ئەو زانایانەشی ئەم کارەیان بە سوننەت زانیوە ڕەنگە نەیانزانیبێت کە بەڵگەکانی لاوازن تەنانەت ئەلبانیش ڕەحمەتی خودای لیبێت فەرموودەکەی یەکەمی (ئەبو ڕافیع) بە ڕاست لە قەڵەم داوە بەڵام دواتر لێی پەشیمان بووەتەوەو دووبارە لاوازی کردووەتەوە[٤٢١]، بۆیە پێویستە مامۆستایان ئەم ڕاستیە بۆ خەڵکی ڕوون بکەنەوە.

---

[٤٢٠] رواه عبدالرزاق في مصنفه (٧٩٨٥) والبغوي في شرح السنة (٢٨٢٢)، وفيه إبراهيم ابن محمد ابن أبي يحيى قال عنه ابن حجر في تقريب التهذيب (ص: ٩٣): متروك.

[٤٢١] ضعيف: بڕوانە تراجعات الألباني ل ١١.

دوا وتە

بانگدان پیشە یاخود حەزو خولیایەك نییە بۆ دەنگخۆشەکان – هەرچەندە دەنگخۆشی لە بانگداندا پێویستە – بەڵکو خوداپەرستیەو دەبێت بەو شێوازە ئەنجام بدرێت کە لە سوننەتی پێغەمبەرەوە (ﷺ) پێمان گەیشتووە، هەروەها بانگبێژیش دەبێت سیفەتە پێویستەکانی بانگبێژی تێدا بێت تاوەکو ئەم دروشمە پیرۆزە وەك خۆی ڕابگەیەنرێت، بۆیە دەبێت ئەم کارە پیرۆزە بە کەسانی شایستەو بە توانا بسپێردرێت و ڕاهێنانیشیان پێ بکرێت و تاقیبکرێنەوە ئەنجا ببنە بانگبێژی مزگەوت.

سەرچاوەکان

١- إتحاف الكرام بشرح عمدة الأحكام لعبد الرحمن بن عبد الله بن صالح السحيم.
٢- الأجوبة النافعة عن أسئلة لجنة مسجد الجامعة للألباني، مكتبة المعارف، ط١، .٢٠٠٠
٣- أحكام الأذان والنداء والإقامة، سامي فراج الحازمي، دار ابن الجوزي، ط١، ١٤٢٠هـ
٤- الأحكام السلطانية للفراء بتعليق محمد حامد الفقي، دار الكتب العلمية، ط٢، ٢٠٠٠.
٥- إختلاف الأئمة العلماء لابن هبيرة، دار الكتب العلمية، ط١، ٢٠٠٠.
٦- الإختيارات الفقهية لابن تيمية، دار المعرفة، ١٩٧٨
٧- إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل للألباني،المكتب الإسلامي، ط٢، ١٩٨٥.
٨- الإستذكار لابن عبدالبر، دار الكتب العلمية، ط١، ٢٠٠٠.
٩- الإستيعاب في معرفة الأصحاب لابن عبدالبر،دار الجبل،ط١، ١٤٢١هـ
١٠- أُسْد الغابة في معرفة الصحابة لابن الأثير، دار الكتب العلمية، ط١، ١٩٩٤.
١١- الْأَشْبَاهُ وَالنَّظَائِرُ عَلَى مَذْهَبِ أَبِيْ حَنِيْفَةَ النُّعْمَانِ.
١٢- الإشراف على مذاهب العلماء لابن المنذر، مكتبة مكة الثقافية، ط١، ٢٠٠٤
١٣- الإصابة في تمييز الصحابة لابن حجر العسقلاني، دار الكتب العلمية/ ط١، ١٤١٥
١٤- الإعتصام لأبي إسحاق لشاطبي، المكتبة التجارية الكبرى.
١٥- إعتقادات فرق المسلمين والمشركين لفخرالدين الرازي، دار الكتب العلمية، ١٤٠٢هـ.
١٦- الاقناع في حل ألفاظ أبي شجاع للخطيب الشربيني، دار الفكر.
١٧- الإقناع في فقه الإمام أحمد بن حنبل للحجاوي، دار المعرفة.
١٨- الأم للشافعي، دار المعرفة، ١٩٩٠.
١٩- الإنصاف في معرفة الراجح من الخلاف للمرداوي، دار إحياء التراث العربي.
٢٠- الأوسط في السنن والإجماع والإختلاف، لابن المنذر، دار طيبة، ط١، ١٩٨٥.
٢١- إيقاظ الأفهام في شرح عمدة الأحكام لسليمان اللهيميد، موقع شبكة مشكاة الإسلامية.
٢٢- البحر الرائق في شرح كنز الدقائق لابن نجيم، دار الكتاب الإسلامي، ط٢.
٢٣- بداية المجتهد ونهاية المقتصد لابن رشدالحنيف، دار الحديث، ٢٠٠٤.
٢٤- بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع للكاساني، دار الكتب العلمية، ط٢، ١٩٨٦.
٢٥- البدر المنير في تخريج الأحاديث والأثار الواقعة في الشرح الكبير لابن الملقن، دار

الهجرة، ط١، .٢٠٠٤

٢٦- البناية شرح الهداية للعيني، دار الكتب العلمية، ط١، ٢٠٠٠.

٢٧- بيان مشكل الآثار للطحاوي بتحقيق شعيب الأرناؤوط، دار النشر.

٢٨- تاج العروس من جواهر القاموس لمرتضى لزبيدي، دار الهداية.

٢٩- التحجيل في تخريج ما لم يخرج في إرواء الغليل لعبد العزيز بن مرزوق الطّريفي، مكتبة الرشد، ط١، .٢٠٠١

٣٠- تحفة المحتاج في شرح المنهاج لابن حجر الهيتمي، المكتبة التجارية الكبرى، ١٩٨٣.

٣١- التعريفات للجرجاني بتحقيق غبراهيم الأبياري، دار الكتاب العربي، ط١، ١٤٠٥هـ.

٣٢- تفسير القرآن العظيم (ابن كثير) تحقيق محمد حسين، دار الكتب العلمية، ط١، ١٤١٩هـ.

٣٣- تلبيس إبليس لابن الجوزي، دار الفكر، ط١، ٢٠٠١.

٣٤- التلخيص الحبير لابن حجر العسقلاني، دار الكتب العلمية، ط١، ١٩٨٩.

٣٥- تمام المنة في التعليق على أخطاء فقه السنة للألباني، دار الراية، ط٥.

٣٦- توضيح الأحكام من بلوغ المرام عبدالله البسام، مكتبة الأسدي، ط٥، ٢٠٠٣.

٣٧- الثمر المستطاب في فقه السنة والكتاب للألباني، غراس للنشر والتوزيع، ط١.

٣٨- جامع البيان في تأويل القرآن للطبري تحقيق أحمد شاكر، مؤسسة الرسالة، ط١، ٢٠٠٠.

٣٩- الجامع لأحكام القرآن للقرطبي تحقيق هشام سمير، دار عالم الكتب، ٢٠٠٣.

٤٠- الجوهرة النيرة على مختصر القدوري لأبي بكر الزَّبِيدي، المطبعة الخيرية، ط١، ١٣٢٢هـ.

٤١- حاشية الدسوقي على الشرح الكبير لأحمد الدردير، دار الفكر.

٤٢- حاشية الطحطاوي على مراقي الفلاح شرح نور الإيضاح دار الكتب العلمية، ط١، .١٩٩٧

٤٣- الحاوي في فقه الشافعي للماوردي دار الكتب العلمية، ط١، ١٩٩٤.

٤٤- حق التلاوة حسني شيخ عثمان، دار جهينة، ط١٠، ٢٠٠٢.

٤٥- خلاصة البدر المنير في تخريج كتاب الشرح الكبير للرافعي

٤٦- الدعاء للطبراني، دار الكتب العلمية، ط١، ١٤١٣.

٤٧- دقائق أولي النهى لشرح المنتهى المعروف بشرح منتهى الإرادات، للبهوتي، عالم الكتب، ط١، ١٩٩٣.

٤٨- الذخيرة للقرافي دار الغرب الإسلامي، ط١، ١٩٩٤.

٤٩- رد المحتار، موقع الإسلام.

٥٠- روضة الطالبين وعمدة المفتين للنووي، المكتب الإسلامي، ط٣، ١٩٩١.
٥١- الروضة الندية شرح الدرر البهية لمحمد صديق خان القنوجي، دار المعرفة.
٥٢- سبل السلام للصنعاني، دار الحديث.
٥٣- السراج الوهاج على متن المنهاج للغمراوي، دار المعرفة-بيروت.
٥٤- سلسلة الأحاديث الصحيحة وشيء من فقهها وفوائدها للألباني، مكتبة المعارف.
٥٥- سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة وأثرها السيئ في الأمة للألباني، دار المعارف، ط١، ١٩٩٢.
٥٦- سنن ابن ماجة بتحقيق شعيب الأرنؤوط، دار الرسالة العالمية، ط١، ٢٠٠٩
٥٧- سنن أبي داود بتحقيق شعيب الأرنؤوط، دار الرسالة العالمية، ط١، ٢٠٠٩
٥٨- سنن الترمذي، بتحقيق أحمد شاكر وآخرون، دار إحياء التراث العربي-بيروت.
٥٩- سنن الدارقطني بتحقيق شعيب الأرنؤوط وآخرون، مؤسسة الرسالة، ط١، ٢٠٠٤.
٦٠- سنن الدارمي تحقيق: حسين سليم أسد الداراني، دار المغني، ط١، ٢٠٠٠.
٦١- السنن الكبرى للبيهقي مجلس دائرة المعارف النظامية في الهند، ط١، ١٣٤٤هـ.
٦٢- سنن النسائي الكبرى، دار الكتب العلمية، ط١، ١٩٩١.
٦٣- سير أعلام النبلاء للذهبي بتحقيق شعيب الأرنؤوط، مؤسسة الرسالة، ط٣، ١٩٨٥
٦٤- السيل الجرار المتدفق على حدائق الأزهار للشوكاني، دار ابن حزم، ط١.
٦٥- شرح أبي داود للعيني، مكتبة الرشد، مكتبة الرشد، ط١، ١٩٩٩.
٦٦- شرح العمدة لابن تيمية، المكتبة الشاملة.
٦٧- الشرح الممتع على زاد المستقنع لابن عثيمين، دار ابن الجوزي، ط١، ١٤٢٨هـ.
٦٨- شرح رياض الصالحين لابن عثيمين، دار الوطن، ١٤٢٦هـ.
٦٩- شرح معاني الآثار للطحاوي، عالم الكتب، ط١، ١٩٩٤.
٧٠- صحيح ابن حبان بترتيب ابن بلبان بتحقيق شعيب الأرنؤوط، الرسالة، ط٢، ١٩٩٣
٧١- صحيح ابن خزيمة بتحقيق د.محمد مصطفى الأعظمي، المكتب الإسلامي ط٣، ٢٠٠٣
٧٢- صحيح أبي داود للألباني، مؤسسة غراس، ط١، ٢٠٠٢.
٧٣- صحيح البخاري، دار طوق النجاة، ط١، ١٤٢٢.
٧٤- صحيح الترغيب والترهيب للألباني، مكتبة المعارف، ط٥.
٧٥- صحيح الترمذي للألباني، المكتبة الشاملة.

٧٦- صحيح الجامع الصغير وزيادته للألباني، المكتب الإسلامي.
٧٧- صحيح فقه السنة وأدلته وتوضيح مذاهب الأئمة، كمال السيد سالم، المكتبة التوفيقية، ٢٠٠٣.
٧٨- صحيح مسلم، دار الجيل بيروت + دار الأفاق الجديدة.
٧٩- الضعفاء الصغير للبخاري، بتحقيق أبي العينين، مكتبة ابن عباس، ط١، ٢٠٠٥.
٨٠- الطبقات الكبرى لابن سعد، دار الكتب العلمية، ط١، ١٩٩٠.
٨١- عمدة القاري شرح صحيح البخاري لبدر الدين العيني، دار إحياء التراث العربي.
٨٢- عودة الصفويين لعبد العزيز صالح المحمود، مكتبة الإمام البخاري، ط١، ٢٠٠٧.
٨٣- الفتاوى الكبرى الفقهية على مذهب الإمام الشافعي لابن حجر الهيتمي دار الكتب العلمية، ط١، ١٩٩٧.
٨٤- الفتاوى الكبرى لابن تيمية، دار الكتب العلمية، ط١، ١٩٨٧.
٨٥- فتح الباري شرح صحيح البخاري لابن حجر العسقلاني، دار المعرفة، ١٣٧٩.
٨٦- فتح الباري شرح صحيح البخاري لابن رجب، مكتبة الغرباء الأثرية، ط١، ١٩٩٦.
٨٧- فتح القدير لابن الهمام، موقع الإسلام، الكتاب مشكول ومرقم آليا غير موافق للمطبوع.
٨٨- الفقه الإسلامي وأدلته لوهبة الزحيلي، دار الفكر، ط الرابعة المنقحة المعدلة.
٨٩- فقه السنة لسيد سابق، دار الكتاب العربي، ط٣، ١٩٧٧.
٩٠- فقه العبادات على المذهب المالكي لكوكب عبيد، مطبعة الإنشاء، ١٩٨٦.
٩١- الفقه على المذاهب الأربعة لمحمد عوض الجزيري، دار الكتب العلمية، ط٢، ٢٠٠٣.
٩٢- فيض الباري على صحيح البخاري لمحمد أنور شاه، دار الكتب العلمية، ط١، ٢٠٠٥.
٩٣- فيض القدير شرح الجامع الصغير لعبد الرؤوف المناوي، ط١، ١٣٥٦.
٩٤- كتاب الأذان لأسامة عبداللطيف القوصي، مؤسسة قرطبة، ط١، ١٩٨٧.
٩٥- كشاف القناع عن متن الإقناع للبهوتي الحنبلي،دار الكتب العلمية.
٩٦- كشف الخفاء ومزيل الإلباس للجراحي العجلوني، المكتبة العصرية، ط١، ٢٠٠٠.
٩٧- كنز العمال في سنن الأقوال والأفعال للمتقي الهندي، مؤسسة الرسالة، ط٥، ١٩٨١.
٩٨- لسان العرب لابن منظور، دار صادر، ط٣، ١٤١٤.
٩٩- المبدع في شرح المقنع لابن مفلح، دار الكتب العلمية، ط١، ١٩٩٧.
١٠٠- المبسوط للسرخسي، دار المعرفة، ١٩٩٣.

١٠١- مجمع الزوائد ومنبع الفوائد للهيثمي، مكتبة المقدسي، ١٩٩٤.

١٠٢- مجموع الفتاوى لابن تيمية، مجمع الملك فهد، ١٩٩٥.

١٠٣- المجموع شرح المهذب للنووي مع تكملة السبكي والمطيعي، دار الفكر.

١٠٤- مجموع فتاوى العلامة عبد العزيز بن باز رحمه الله.

١٠٥- المحلى بالآثار لابن حزم الأندلسي، دار الفكر.

١٠٦- مختار الصحاح لأبي بكر الرازي، مكتبة لبنان ناشرون، ١٩٩٥.

١٠٧- مختصر صحيح الإمام البخاري للألباني، مكتَبة المَعارف، ط١، ٢٠٠٢.

١٠٨- المدخل لابن الحاج، دار التراث.

١٠٩- المدونة الكبرى للإمام مالك، دار صادر.

١١٠- مراقي الفلاح شرح متن نور الإيضاح للشرنبلالي، المكتبة العصرية، ط١، ٢٠٠٥.

١١١- المستدرك على الصحيحين للحاكم النيسابوري دار الكتب العلمية، ط١، ١٩٩٠

١١٢- المستدرك على الصحيحين للحاكم، دار الكتب العلمية، ط١، ١٩٩٠.

١١٣- المستوعب لنصير الدين الحنبلي، ٢٠٠٣.

١١٤- مسند أبي يعلى الموصلي تحقيق حسين سليم أسد دار المأمون للتراث - دمشق، ط١، ١٤٠٤ - ١٩٨٤

١١٥- مسند الإمام أحمد بن حنبل مذيلة بأحكام شعيب الأرنؤوط عليها، مؤسسة الرسالة، ط١، ٢٠٠١.

١١٦- مشكاة المصابيح للتبريزي بتحقيق الألباني، المكتب الإسلامي، ط٣، ١٩٨٥.

١١٧- المصباح المنير في غريب الشرح الكبير للرافعي، للفيومي، المكتبة العلمية.

١١٨- مصنف ابن أبي شيبة بتحقيق محمد عوامة، موقع شبكة مشكاة الإسلامية.

١١٩- المصنف لعبد الرزاق الصنعاني بتحقيق حبيب الرحمن، المجلس العلمي، ط٢، ١٤٠٣.

١٢٠- معالم التنزيل للبغوي، دار طيبة النشر، ط٤، ١٩٩٧.

١٢١- المعجم الأوسط للطبراني بتحقيق طارق وعبدالمحسن، دار الحرمين، ١٤١٥.

١٢٢- المعجم الكبير للطبراني بتحقيق حمدي السلفي، مكتبة ابن تيمية، ط١، ١٩٩٤.

١٢٣- مغني المحتاج إلى معرفة ألفاظ المنهاج للشربيني، دار الكتب العلمية، ط١، ١٩٩٤.

١٢٤- المغني لابن قدامة المقدسي، مكتبة القاهرة، ١٩٦٨.

١٢٥- المقول من ما ليس بمنقول لوليد بن راشد السعيدان

١٢٦- المنثور في القواعد للزركشي، وزارة الأوقاف الكويتية، ط٢، ١٩٨٥.

١٢٧- منح الجليل شرح مختصر خليل لمحمد عليش المالكي، دار الفكر، ١٩٨٩.

١٢٨- المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج للنووي، دار إحياء التراث العربي،ط٢، ١٣٩٢هـ.

١٢٩- المهذب في فقة الإمام الشافعي لأبي إسحاق لشيرازي، دار الكتب العلمية.

١٣٠- مواهب الجليل في شرح مختصر خليل للرُّعيني المالكي، دار الفكر، ط٣، ١٩٩٢.

١٣١- الموسوعة الفقهية الكويتية، دار السلاسل، ط٢، ١٤٢٧هـ.

١٣٢- الموطأ بروايتين للإمام مالك، موقع شبكة مشكاة الإسلامية.

١٣٣- ميزان الاعتدال في نقد الرجال للذهبي، دار المعرفة، ١٩٦٣م.

١٣٤- نصب الراية لأحاديث الهداية للزيلعي مؤسسة الريان، ط١، ١٩٩٧

١٣٥- نيل الأوطار للشوكاني، دار الحديث، ط١، .١٩٩٣

١٣٦- الوسيط في المذهب لأبي حامد الغزالي، دار السلام.

ناوەڕۆك

بابەت **لاپەڕە**

ێشەکی مامۆستا محمد ملا فائق ٣
پێشەکی نووسەر ٥
مۆڵەتی بانگ و قامەتی نووسەر ٨
پێناسەی بانگ ١٢
پێناسەی قامەت ١٢
سەرەتای دەستپێکردنی بانگ و قامەت ١٤
بیلالی کوڕی ڕەباح ١٤
حیکمەتەکانی بانگ و قامەت ١٩
حوکمی بانگدان و قامەتکردن ٢٠
گەورەیی وپلەو پایەی بانگ و قامەت و بانگبێژان ٢٣
یەکەم: لە قوڕئانی پیرۆزدا ٢٣
١- بانگبێژان بانگی خەڵکی دەکەن بۆ کاری چاکە ٢٣
دووەم: لە فەرموودەدا ٢٣
١- تیرو پشکی لە سەر دەکرێت ٢٣
٢- بانگبێژان لە ڕۆژی دواییدا گەردنیان لە هەموو کەس درێژترە ٢٤
٣- جنۆکەو مرۆۋ وهەموو شتێك شایەتی بۆ بانگبێژ دەدەن ٢٤
٤- کاتێك بانگ دەدرێت بۆ نوێژ شەیتان هەڵدێت ٢٥
٥- پێغەمبەر (ﷺ) داوای لێخۆشبوون بۆ بانگبێژان دەکات ٢٥
٦- بانگبێژ خوای گەورە دەیبەخشێت ٢٦
٧- خوای گەورە بانگبێژ دەخاتە بەهەشتەوە ٢٦
٨- بانگدان بۆ ماوەی دوانزە ساڵ بەهەشت مسۆگەر دەکات ٢٦
٩- بانگدان ڕێگرە لە هێرشکردنە سەر ٢٧
١٠- نزای نێوان بانگ وقامەت ناگەڕێنرێتەوە ٢٧
١١- ئیرەیی بە بانگبێژان دەبرێت ٢٨
١٢- هۆکارە بۆ کۆبونەوەی سەربازەکانی خودا ٢٨

١٣- بانگدان لە پێشنوێژیکردن چاکترە ٢٨
وشەو شێوازەکانی بانگ و قامەت ٣٠
یەکەم: وشەو شێوازەکانی بانگ ٣٠
شێوازی یەکەم: لە (١٩) ڕستە پێك هاتووە ٣١
ئەبو مەحذورە خوای لێ ڕازیبێت ٣١
شێوازی دووەم: لە (١٧) ڕستە پێك هاتووە ٣٤
شێوازی سێیەم: لە (١٥) ڕستە پێك هاتووە ٣٥
سوننەتە بۆ نوێژی بەیانیان دوو بانگ بدرێت ٣٦
عەبدوڵڵای کوڕی ئوم مەکتوم خوای لێ ڕازیبێت ٣٨
زیادە شەرعیەکانی نێو بانگ ٤٠
١- (التَّثويب) لە بانگی بەیانیاندا ٤٠
٢- لە کاتی سەرماو سۆڵە یاخود باران باریندا ٤٢
دووەم: شێوازەکانی قامەت ٤٤
شێوازی یەکەم: لە (١١) ڕستە پێك هاتووە ٤٤
شێوازی دووەم پێك هاتووە لە (١٧) ڕستە ٤٦
شێوازی سێیەم: لە (١٠) ڕستە پێك هاتووە ٤٨
زیادە ناشەرعیەکانی بانگدان و قامەتکردن ٥٠
١- ڕستەی (حيَّ على خير العمل) ٥٠
٢- ڕستەی (أشهدُ أنّ عليّاً وليُّ الله) یاخود (حجةُ الله) ٥١
٣- خوێندنی قوڕئان و زیکرو سەڵای پاش و پێشی بانگ ٥١
٤- سەڵاوات دان لە پێغەمبەری خودا (ﷺ) لە سەرەتای قامەتکردندا ٥٤
مەرجەکانی بانگدان و قامەتکردن ٥٥
مەرجی یەکەم: کاتی هاتنی نوێژ ٥٧
مەرجی دووەم: دەبێت بانگ و قامەت هەڵەی (اللحن) تێدا نەبێت ٥٧
پێناسەی هەڵە (اللحن) ٥٧
حوکمی هەڵەکردن (اللحن) لە بانگ و قامەتدا ٥٨
یەکەم: ئەو هەڵانەی واتا دەگۆڕن ٥٨

دووم: ئەو هەڵانەی واتا ناگۆڕن ٥٨
نموونە بۆ هەڵە لە بانگ وقامەتدا ٦١
یەکەم: نموونە بۆ ئەو هەڵەو ئاوازانەی واتای بانگ دەگۆڕن ٦١
دووەم: نموونە بۆ ئەو هەڵانەی واتای بانگ ناگۆڕن ٦٢
مەرجی سێیەم: بانگ و قامەت دەبێت بە زمانی عەڕەبی بێت ٦٤
مەرجی چوارەم: نیازهێنان (النية) ٦٤
حوکمی بانگدان بە تەسجیل و مۆبایل و ئامێرەکانی تر. ٦٦
فەتوای کۆڕی فیقهی ئیسلامی یەکێتی جیهانی ئیسلامی لەو بارەیەوە ٦٦
مەرجی پێنجەم: دەبێت ڕستەکانی بانگ ناوبڕیان تێنەکەوێت ٦٦
مەرجی شەشەم: ڕیزبەندی ٦٧
مەرجی حەوتەم: دەنگبەرزکردنەوە ٦٧
مەرجی هەشتەم: بانگ لە لایەن یەك کەسەوە بدرێت هەروەها قامەتیش..... ٦٩
سوننەتەکانی بانگدان و قامەتکردن ٧٠
یەکەم: هەبوونی دەستنوێژ.................... ٧٠
دووەم: ڕووکردنە ڕووگە (القبلة).................... ٧١
سێیەم: بانگدان لە شوێنێکی بەرزدا. ٧٢
چوارەم: بانگدان و قامەتکردن بە پێوە. ٧٣
پێنجەم: هەردوو پەنجەی بکات بە هەردوو گوێیدا ٧٤
سەعدی کوڕی عائیذ خوای لێ ڕازیبێت ٧٤
شەشەم: لاکردنەوەی بانگبێژ لە کاتی وتنی (الحيّعلتين)دا ٧٥
حەوتەم: لە سەرەتای کاتی نوێژەکاندا بانگ بدرێت ٧٦
هەشتەم: بانگ بە خاوی دەدرێت و قامەتیش بە خێرایی ٧٧
نۆیەم: وەستان لە سەر کۆتایی ڕستەکانی بانگ و قامەت بە زەننە ٧٨
وەستان و گەیاندن لە تەکبیڕەکاندا ٧٩
زەننەو جوڵەدارکردن لە تەکبیڕەکاندا ٨٠
سیفەتەکانی بانگبێژ ٨١
یەکەم: سیفەتە پێویستەکان ٨١

١- موسڵمانبوون ٨١
٢- باڵغبوون ٨١
٣- جیاکردنەوە ٨١
٤- نێرینە بێت ٨٢
٥- عاقڵ بێت ٨٣
٦- ئەمینداربێت ٨٣
٧- شارەزای کاتەکانی نوێژ بێت ٨٥
دووەم: سیفەتە سوننەتەکان ٨٦
١- بینا بێت ٨٦
٢- دەنگی بڵندو خۆشبێت ٨٧
٣- ئازادبێت ٨٨
٤- لە لایەن یەك بانگبێژەوە بانگەکان بدرێت ٨٨
٥- بانگبێژ لە نەوەی ئەوانە بێت کە بانگیان پێ سپێردراوە ٨٩
٦- شارەزای سوننەت و ئادابەکانی بانگ بێت ٩٠
٧- پاك وخاوێن بێت ٩٠
٨- لە سەر بانگدان وقامەتکردن کرێ وەرنەگرێت ٩١
گوێگرتن لە بانگ و وەڵامدانەوەی بانگبێژ ٩٤
حوکمی گوێگرتن لە بانگ و وەڵامدانەوەی بانگبێژ بە زوبان ٩٤
چۆنێتی وەڵامدانەوەی بانگبێژ ٩٦
وەڵامدانەوەی بانگبێژ لە کاتی وتنی (الصّلاةُ خيرٌ من النّوم)دا ١٠٠
وەڵامدانەوەی چەند بانگێك لە یەك کاتدا ١٠١
وەڵامدانەوەی بانگ بە پێ ١٠٢
حوکمی نوێژی بە کۆمەڵ ١٠٣
نزاو پاڕانەوە لە دوای بانگ ١٠٤
داواکردنی بەرزترین پلەو پایە بۆ پێغەمبەر (ﷺ) لە بەهەشتدا ١٠٤
صەڵاواتدان لە پێغەمبەر (ﷺ) ١٠٤

پاڕانەوە زیادەکانی دوای بانگ ١٠٥
یەکەم: (إِنَّكَ لاَ تُخْلِفُ الْمِيعَادَ) ١٠٥
دووەم: (اللَّهُمَّ إِنِّى أَسْأَلُكَ بِحَقِّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ) ١٠٥
سێیەم: (الدرجة الرفيعة)، (يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ) ١٠٦
بۆ خۆیشی بپاڕێتەوە ١٠٦
پاڕانەوەی نێوان بانگ و قامەت ١٠٧
پاڕانەوە لە کاتی قامەتکردندا ١٠٧
حوکمی دەرچوون لە مزگەوت لە دوای بانگ ١٠٨
وڵامدانەوەی قامەت ١٠٩
حوکمی قامەتکردن لە لایەن کەسێکی ترەوە جگە لە بانگبێژ ١١٢
بانگبێژ شایستە ترە بە بانگدان پێشنوێژیش شایستە ترە بە قامەتکردن .. ١١٤
ناوبڕ لە نێوان بانگ و قامەتدا ١١٥
ناوبڕ لە نێوان قامەت و نوێژدا ١١٨
حوکمی نوێژی سوننەت و بڕینی لە کاتی بیستنی قامەتدا ١١٩
لە کاتی بیستنی قامەتدا دەستکردن بە نوێژی سوننەت دروست نیە ١١٩
بڕینی نوێژی سوننەت لە کاتی بیستنی قامەتدا ١٢١
ئەگەر نان دانراو قامەت کرا ١١٩
ڕۆشتن بۆ نوێژ بە هێمنی و لە سەر خۆیی لە کاتی بیستنی قامەتدا ١١٢
کاتی هەستان بۆ نوێژی بە کۆمەڵ ١٢٣
بانگ و قامەت لە سەفەردا ١٢٥
بانگ و قامەت بۆ کۆکردنەوەی نوێژ ١٢٧
بانگ و قامەت بۆ گێڕانەوەی نوێژی فەوتاو ١٢٨
بانگدان بۆ نوێژی هەینی ١٣٠
بانگ و قامەتی ئافرەتان ١٣٦
بانگدان و قامەتکردن بە گوێی منداڵدا ١٣٩
دوا وتە ١٤١
سەرچاوەکان ١٤٢